

Koncepcija integracije i integracija imigranata u očima lokalnih aktera u Zadru

Malik, Elizaveta

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:812777>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Elizaveta Malik

**Koncepcija integracije i integracija imigranata u
očima lokalnih aktera u Zadru**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Koncepcija integracije i integracija imigranata u očima lokalnih aktera u Zadru

Diplomski rad

Student/ica:

Elizaveta Malik

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Jadranka Čačić-Kumpes

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Elizaveta Malik**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Koncepcija integracije i integracija imigranata u očima lokalnih aktera u Zadru** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 29. rujna 2020.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Ciljevi i svrha istraživanja	2
3. Teorijski okvir	3
3.1. Sociološki pristup koncepciji integracije	3
3.1.1. <i>Pregled socioloških pristupa integraciji društva</i>	3
3.1.2. <i>Sociološki doprinosi koncipiranju integracije kao procesa uključivanja imigranata u društva primitka</i>	7
3.2. Koncepcija integracije u kontekstu migracijskih politika	11
3.3. Operacionalizacija i aspekti integracije u istraživanjima	12
3.4. Prikaz nekih važnijih političkih dokumenata koji se odnose na integraciju imigranata.....	15
3.5. Pregled važnijih hrvatskih dokumenata koji se odnose na integraciju izbjeglica .	18
4. Neka sociološka i interdisciplinarna istraživanja o integraciji imigranata	19
5. Istraživačka pitanja	25
6. Metodologija	26
7. Rezultati i rasprava istraživanja	29
7.1. Shvaćanje koncepcije integracije	29
7.2. Dimenzije integracije	36
7.3. Procjena uspješnosti integracije	41
7.4. Prepreke u ostvarenju integracije i neuspješna integracija.....	46
7.5. Uloge pojedinih aktera u procesu integracije	50
7.5.1. <i>Uloga imigranata</i>	50
7.5.2. <i>Uloga društva primitka, lokalne zajednice i pojedinačnih aktera</i>	51
7.6. Koncepcija integracije u službenim politikama, političkom i javnom prostoru ...	54
7.7. Zadovoljstvo službenim politikama, radom institucija i organizacija.....	57
7.8. Iskustvo u radu s azilantima	59
8. Zaključak	62
9. Prilozi	65
9.1. Protokol	65
9.2. Obrazac pristanka sugovornika	68
10. Literatura	69

Koncepcija integracije i integracija imigranata u očima lokalnih aktera u Zadru

Sažetak

U ovome se radu koncepciji integracije pristupilo iz dva ugla. Prvi je opći teorijski sociologijski koji se iznosi u prvom dijelu rada. Drugi ugao odnosi se na područje sociologije migracija i interdisciplinarno područje koje se bavi integracijom migranata u suvremenim društvima. Nakon pregleda teorijskih pristupa, daje se uvid u suvremene politike i istraživanja integracije imigranata u Hrvatskoj i u svijetu. U središnjem dijelu rada donose se rezultati empirijskog istraživanja kojim se željelo utvrditi kako lokalni akteri uključeni u proces integracije imigranata razumiju koncepciju integracije migranata i svoju ulogu kao i ulogu šireg društva u tome procesu. Istraživanje je provedeno u Zadru s pomoću 12 polustrukturiranih intervjua u srpnju i kolovozu 2020. godine sa sugovornicima iz organizacija i institucija koje provode ili bi trebale provoditi integracijske mjere. Naposljetku se zaključuje da lokalni akteri proces integracije imigranata shvaćaju onako kako Alexander (2001) opisuje asimilaciju kao način inkorporacije imigranata. Prema njemu imigrantima bi trebala biti zakonski omogućena sva građanska prava, a od njih se očekuje da svoje kulturne i religijske prakse zadrže u privatnoj sferi.

Ključne riječi: integracija, integracijska politike, imigranti, izbjeglice, Zadar

Conception of integration and immigrant integration through the eyes of the local actors in Zadar

Abstract

This thesis approaches the concept of integration from two different angles. The first angle is a general theoretical sociological one presented in the first part of the thesis. The second approach refers to the sociology of migration and an interdisciplinary field dealing with the integration of migrants in modern societies. After reviewing the theoretical approaches, this thesis offers an insight into contemporary policies and research on the integration of immigrants in Croatia and in the world. The central part of the thesis presents an empirical research aimed at determining how local actors involved in the process of immigrant integration understand the concept of migrant integration and how they understand their role as well as the role of wider society in this process. The research was conducted in Zadar by the means of 12 semi-structured interviews in July and August 2020 with respondents from organizations and institutions that are implementing or should implement integration measures. Finally, it is concluded that local actors understand the process of immigrant integration as Alexander (2001) describes the assimilation mode of incorporation. According to this mode, immigrants should be legally granted all civil rights, and they are expected to keep their cultural and religious practices in the private sphere.

Key words: integration, integration policy, immigrants, refugees, Zadar

1. Uvod

Globalizacija i prateće rastuće migracije otvaraju sve više pitanja oko načina uključivanja imigranata u društva primitka. Te politike uključivanja imigranata na Zapadu sve se češće koncipiraju kao politike integracije u odnosu na asimilacijske ili multikulturalističke politike (Joppke, 2007). To je rezultiralo time da je Vijeće Europske unije 2004. godine prihvatilo *Zajednička osnovna načela politika integracije imigranata u EU* s ciljem da pruže temelj integracijskih politika država članica (Joppke, 2007: 3). Sukladno tom dokumentu, sastavni dio hrvatske migracijske politike čini integracija imigranata koja je shvaćena kao „dinamičan, dvosmjernan proces međusobne prilagodbe kako stranaca, tako i hrvatskih državljana na posljedice postmigracijskih procesa (...)“ („Akcijski plan...“, 2017: 3). Migracijska pitanja došla su u središte interesa političke zajednice 2015. godine kada je u Europu krenulo više stotina tisuća izbjeglica i drugih imigranata, a Hrvatska se na tome putu našla prvenstveno kao tranzitna zemlja Balkanskog koridora (Ajduković i dr., 2019: 17). Od tada do kraja 2019. godine u Hrvatskoj je zabilježeno više od 900 odobrenih zahtjeva za međunarodnom zaštitom, a Hrvatska je trebala započeti sa sustavnim provođenjem integracijskih mjera o čemu svjedoči i donošenje „Akcijskog plana za uklanjanje prepreka u ostvarivanju pojedinih prava u području integracije stranaca za razdoblje od 2013. do 2015. godine“ (2013), a zatim i „Akcijskog plana za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine“ (2017).

U tradicionalno imigracijskim zemljama postoji i duža tradicija praćenja procesa integracije pa tako i provođenja istraživanja, nego u Hrvatskoj. Unatoč tome, nije jednoznačno definirano što sve podrazumijeva taj proces i kako bi ga trebalo provesti, odnosno ne postoji konsenzus ni u znanstvenom ni u političkom diskursu oko toga što je integracija imigranata. Temeljni problem je u neskladu između proklamiranih vrijednosti, onih koje bi politike integracije trebale odražavati, i onih vrijednosti koje se nalaze u osnovi tih politika. Stoga ne čudi kada neki teoretičari upozoravaju da je koncipiranje politika integracije samo perfidan način za ostvarivanje asimilacijskih ciljeva, drugim riječima, da između koncepcija integracije i asimilacije ne postoji sadržajna razlika (Favell, 2010 [2003]; 2019; Schinkel, 2017: 56).

U Hrvatskoj su istraživanja integracije imigranata malobrojna, a još su rjeđa ona koja se usredotočuju na aktere koji provode ili bi trebali provoditi integracijske mjere. Mnogobrojna strana istraživanja pokazuju da stavovi, očekivanja i vrijednosti službenika izravno uključenih u rad s imigrantima utječu na ishode integracijskih i općenito imigracijskih politika (v. npr.

Bouchard i Carroll, 2002; Belabas i Gerrits, 2015). Namjera je ovog rada prikazati na koje sve načine akteri procesa integracije na lokalnoj razini shvaćaju integraciju te vidjeti u kakvom su odnosu njihova razumijevanja integracije sa službenim politikama integracije te različitim društvenoznanstvenim pristupima i istraživanjima integracije.

U prvome dijelu rada izložit će se važniji pristupi koncepciji integracije s osvrtom na povijest njenog razvoja unutar sociologije. Započet će se sociološkim pristupima integraciji društva, a nastaviti sociološkim doprinosima koncipiranju integracije kao procesa uključivanja imigranata u društva primitka. Zatim će se pokušati ukratko objasniti kako je došlo do koncipiranja migracijskih politika integracije te će se razmotriti kako je integracija shvaćena i operacionalizirana u različitim istraživačkim pristupima. Teorijski dio bit će zaključen prikazom nekih važnijih političkih dokumenata koji se odnose na integraciju imigranata s osvrtom na hrvatske dokumente o integraciji izbjeglica. Upućivanjem na razvoj koncepcije integracije i njena različita tumačenja, pokušat će se pridonijeti boljem razumijevanju koncepcije integracije. Nakon kratkog uvida u neka relevantna istraživanja koja se usredotočuju na integraciju imigranata, uslijedit će središnji dio rada u kojem će biti prikazana metodologija, rezultati i rasprava istraživanja o razumijevanju procesa integracije među akterima tog procesa na lokalnoj razini. Naposljetku se zaključuje da rezultati provedenog istraživanja pokazuju da shvaćanja integracije među akterima najviše odgovaraju asimilacijskom modelu u kojem bi imigranti trebali zadržati svoju kulturu i običaje u privatnoj sferi.

2. Ciljevi i svrha istraživanja

Kad je riječ o procesu integracije u migracijskome društvenom kontekstu, moguće je razlikovati dvije osnovne skupine aktera: imigrante i pripadnike društva primitka (Penninx, 2007). Iako se u integracijskim politikama imigracijskih zemalja sve češće spominje i uloga društva porijekla (Garcés-Mascareñas i Penninx, 2016), u ovome se radu usredotočuje na aktere unutar lokalnih zajednica društva primitka prvenstveno zbog toga što Hrvatska tek postaje imigrantska zemlja. U tu svrhu se na zadarskome primjeru istražuje kako koncepciju integracije imigranata shvaćaju lokalni zaposlenici javnih službi i članovi organizacija koje provode ili bi trebale provoditi i nositi imigracijske integracijske mjere. Drugim riječima, cilj je istraživanja pokušati utvrditi kako navedeni lokalni akteri shvaćaju proces i politike integracije te rasvijetliti barem dio problema koji se pojavljuju pri provođenju integracijskih imigracijskih politika na lokalnoj razini. Naime, politike integracije koje se donose na državnoj razini provode razne institucije i organizacije koje su smještene u lokalnoj zajednici i vezane uz nju, a brojna

istraživanja potvrđuju važnost lokalne razine u kojoj se integracija i odvija u praksi (Penninx, 2007; Bosswick i Heckmann, 2006; Tomić i Lalić Novak, 2020). U kontakt s imigrantima dolaze stvarni akteri, razni službenici i volonteri koji djeluju u institucijama i organizacijama koje provode integracijske mjere. O načinu na koji će ti akteri pristupiti provođenju tih mjera ovisi i uspjeh integracijskih politika. Svrha ovoga rada jest da se pokuša povezati teorijsku i političku koncepciju integracije s time kako je razumiju akteri u lokalnoj zajednici i s problemima koje oni identificiraju u provođenju integracijske politike, a s namjerom da se možebitno pridonese prvom koraku u rješavanju tih problema.

3. Teorijski okvir

3.1. Sociološki pristupi koncepciji integracije

3.1.1. Pregled socioloških pristupa integraciji društva

Društveni kontekst uvelike je utjecao na razvoj sociologije i probleme kojima se bavila, ne samo zbog toga, kako kaže Ritzer (1997: 6), što čini okvir u kojem se ona razvijala, već i zbog toga što je bio i jest predmetom njezina proučavanja. Kao početak važnih promjena na društveno-političkom planu, ističe Francusku revoluciju 1789. godine i stvaranje nacionalnih država u Europi. One se u najvećoj mjeri formiraju tijekom 18. i 19. stoljeća. Tad je na scenu, dakle, stupila nacionalna država kao novi akter društvene integracije koji je tek trebao potvrditi svoju moć. Istovremeno, procesi industrijalizacije i razvoja tržišta donijeli su sa sobom i druge promjene, primjerice povećanje broja formaliziranih odnosa. Tako promijenjeni društveni uvjeti rezultirali su i potrebom klasičnih sociologa da, između ostalog, razmatraju i koncepciju integracije (usp. Ritzer, 1997: 6). Oni su se usredotočili na analizu razlike između predmodernih i modernih društava te sila koje ta društva drže na okupu (v. npr. Tomić-Koludrović, 1999; Banovac i Mrakovčić, 2007). Prema Banovcu i Mrakovčiću (2007) Tönniesov, a potom i Durkheimov rad označavaju početak sociološkog teorijskog pristupa integraciji.

Tönnies, primjerice, uvodi razlikovanje dvaju osnovnih oblika ljudskog udruživanja koji se temelje na međuljudskoj volji za povezivanjem – zajednicu (*Gemeinschaft*) i društvo (*Gesellschaft*). U zajednici prevladava organska volja utemeljena u krvnom srodstvu, a u modernim društvima racionalna, instrumentalna volja koja sama po sebi ne vodi integritetu društva (Tönnies, 2012 [1897]).

Durkheim pak smatra da je *kolektivna svijest* ono što drži društvo na okupu, odnosno, da ona omogućuje društvenu solidarnost. Društvena se solidarnost prema Durkheimovu shvaćanju, odnosi na sistemsku integraciju (Turner, 1981: 384). Društvena promjena, koja se

prema njegovu razumijevanju u velikoj mjeri, podsjeća Ritzer (1997: 17), poistovjećuje s diferencijacijom, dovodi do opadanja kolektivne svijesti u društvima organske solidarnosti. Naime, s većom podjelom rada dolazi i do većeg broja uloga i do udaljavanja između pojedinaca u društvu. I, ako su oni u zavisnim odnosima to nije dovoljno za ostvarenje i održavanje integracije društvenog sistema. Određena preobrazba kolektivne svijesti nužna je kako bi držala na okupu sve veći broj različitosti. Zajedničke vrijednosti i vjerovanja uopćavaju se i postaju apstraktnijima, imaju manje utemeljenja u religiji, a više u institucijama kako bi ih mogli prihvatiti međusobno različiti akteri (Turner, 1981: 385).

Poput Durkheima, i Parsons društvenu promjenu prvenstveno vidi u procesu diferencijacije kojom se postavljaju novi problemi pred društvenu integraciju. I on pretpostavlja da takvo društvo zahtijeva općenitiji vrijednosni sistem s kojim bi se mogli poistovjetiti akteri koji se međusobno sve više razlikuju po svome statusu i ulogama (Ritzer, 1997; usp. Banovac i Mrakovčić, 2007). Parsons smatra da u modernim društvima pravni sistem ostvaruje funkciju integracije. Također, bitno je istaknuti da je Parsons smatrao da je normativni poredak nužno ograničiti na pripadnike sistema, pri čemu je funkciji vlasti, odnosno, socijalnoj zajednici pripisivao i ulogu očuvanja teritorijalnog integriteta kao sredstva razlikovanja pripadnika i nepripadnika (Parsons, 1988 [1977]: 37). Parsonsovo objašnjenje integracije temelji se na ulogama različitih sistema u društvu, pri čemu zanemaruje ulogu u ostvarivanju i održavanju integracije društvenog djelovanja pojedinačnih aktera koji čine te sisteme (Banovac i Mrakovčić, 2007: 322).

Druga linija teorijskih objašnjenja koju izdvajaju Banovac i Mrakovčić (2007) odnosi se na klasične teoretičare poput Simmela i Webera koji su naglašavali djelovanje aktera. Weber izdvaja dva idealna tipa integracije koji se razlikuju s obzirom na odnos pojedinca i društvene skupine. Prva je društvena pripadnost koja je karakteristična za zajednicu, a druga je društvena vezanost utemeljena na sporazumu koja je karakteristična za moderna društva (Banovac i Mrakovčić, 2007).

Simmel smatra da u svakom pojedincu postoji želja za grupnim pripadanjem. Upravo ta želja omogućuje integraciju društva. S druge strane, on naglašava da pojedinac teži i za individualnošću. Za stabilnost društva važna je ravnoteža između zadovoljenja tih dviju želja (Simmel, 2001 [1908]). U predindustrijskim društvima te su dvije želje bile uravnotežene, ali rastuća diferencijacija i novčana razmjena u industrijskim društvima rezultiraju otuđenjem

pojedince od društva (Tomić-Koludrović, 1999). To posljedično dovodi do sukoba i otežava integraciju društva.

U 1960-ima je postalo sasvim jasno da promjene o kojima su pisali klasični teoretičari nisu toliko jednosmjerne te da se pojave za koje su mislili da nestaju izražavaju u novim oblicima. To je utjecalo i na promjenu shvaćanja integracije kao društvenog konsenzusa (Tomić-Koludrović, 1999). David Lockwood nastojao je povezati funkcionalističke i konfliktne teorije te je na temelju toga predložio razlikovanje systemske i društvene integracije (Lockwood, 1963). Lockwood (1963) pod društvenom integracijom podrazumijeva odnose među akterima te načela i strategije prema kojima se akteri ponašaju u društvu. Systemska je integracija bliska Parsonovom shvaćanju te se odnosi na moguću usklađenost, odnosno neusklađenost između pojedinih dijelova društva. Ona se očituje u mjeri (ne)usklađenosti vrijednosti i normi u raznim dijelovima društva te na usklađenost normativne i stvarne razine (Lockwood, 1963; usp. Banovac i Mrakovčić, 2007). Uvođenjem koncepcije društvene integracije razina analize prelazi s institucija na aktere. Time je, smatra Mouzelis (1992), omogućeno analiziranje društvenih sukoba i općenito strategija koje koriste akteri u slučaju neke institucionalne neusklađenosti. On podsjeća da, za razliku od Marxa, kod kojeg neusklađenost na systemskoj razini rezultira društvenim sukobom i konačno revolucijom, Lockwood ne misli da systemska neusklađenost nužno rezultira sukobom na društvenoj razini integracije. Akteri, naime, biraju različite strategije koje mogu dovesti do revolucije, ali mogu rezultirati i reformom ili apatijom (Mouzelis, 1992: 182).

Prema Ritzerovu mišljenju, Habermas zadržava Lockwoodovo analitičko razlikovanje sistema i djelovanja. Za Habermasa se društvena integracija odvija u svijetu života, odnosno na mikrorazini u kojoj se odvija interakcija između aktera (Ritzer, 1997). Ova vrsta integracije podrazumijeva usmjerenost na aktera i njegovu perspektivu. Nasuprot tome, systemska integracija podrazumijeva izvanjsku perspektivu, odnosno promatrača koji procjenjuje na koji način društveno djelovanje pridonosi održavanju sistema, a ne što ona znači za aktera. Systemsku i društvenu integraciju nije moguće razlikovati u predmodernim društvima zbog jake isprepletenosti društvenog sistema i svijeta života (Mouzelis, 1997: 114).

Giddensovo razmatranje integracije također je uklopljeno u njegova šira nastojanja za prevladavanjem dualizma mikroperspektive i makroperspektive. Struktura nije, tvrdi Giddens (1984), izvanjska od aktera već je ona istovremeno i omogućavajući i ograničavajući faktor, a integracija ovisi o tome hoće li i u kojoj mjeri akteri djelovati u skladu s njom. Akteri su svjesni

i reflektivni subjekti kojima je struktura orijentir za djelovanje. Oni je mogu analizirati, interpretirati i prilagođavati na različite načine, ali njihova djelovanja mogu imati i nenamjeravane posljedice koje mogu reproducirati ili mijenjati strukturu. U skladu s tim, Giddens shvaća integraciju kao „proces koji uključuje reciprocitet praksi (autonomnih i zavisnih) između aktera ili kolektiva“ (Giddens, 1984: 28). Nadalje, on također izdvaja društvenu i sistemsku integraciju koje se razlikuju prema vremensko-prostornoj dimenziji. Društvena integracija odvija na razini interakcija „licem u lice“ kada su akteri fizički nazočni, a sistemska kada su akteri fizički odsutni u vremenu ili prostoru (Giddens, 1984, prema Mrakovčić, 2013).

O sistemskoj integraciji piše i Schnapper (1998 [1994]) te je, oslanjajući se na sociološku tradiciju, definira kao jedinstvo sistema, to jest, društva. U suvremenim društvima, smatra Schnapper, integrirajuću ulogu ima nacija. Pri tome je država sa svojim institucijama sredstvo nacije za integraciju građana. Schnapper (1998 [1994]) naglašava i dijalektičnost nacije i integracije, odnosno, da se i sama nacija formira kroz taj proces. Osim shvaćanja integracije kao obilježja društva, Schnapper spominje i drugo, uže shvaćanje, koje naglasak stavlja na integraciju *u društvo*. Potonje je pitanje odnosa između pojedinca ili podsistema i sistema, primjerice pitanje integracije migranata u društvo. U tom smislu, integracija migranata samo je jedna od dimenzija šireg shvaćanja integracije kao jedinstva društva (Schnapper, 1998 [1994]).

Schnapper (1998 [1994]) naglašava i dijalektičnost odnosa integracije i nacije, odnosno da se nacija formira kroz taj proces. S druge strane, nacionalna je država historijski isprepletena s demokracijom (Schnapper, 2002). U tom smislu nacionalne države pružaju okvir za postojanje građanske javne sfere u kojoj se ispoljavaju demokratske vrijednosti. Građansko se društvo stvara u realnom vremenu i prostoru, a temelji na kojima je legitimizirano, internalizirali su se stoljećima. Prema njoj, demokratske i građanske vrijednosti previše su univerzalne i apstraktne da bi mogle mobilizirati mase. Podjela na javnu i privatnu sferu stoga je kompromis između građanskih univerzalnih principa i etničkog partikularizma. Nacionalna država potrebna je, smatra Schnapper (2002), jer obuhvaća te dvije sfere predstavljajući jedinstvenu političku sferu koja kontrolira pojedince, a s druge strane pruža uvjerljiv i legitiman kolektivan identitet sposoban mobilizirati mase. Ona potiče solidarnost zbog koje je moguće razriješiti sukobe između različitih skupina, ali i legitimira društvene nejednakosti raspoređujući resurse u društvu (Schnapper, 2002).

3.1.2. Sociološki doprinosi koncipiranju integracije kao procesa uključivanja imigranata u društvo primitka

Habermas (2001) smatra da u postmodernim društvima nacionalne države nisu više prikladne kao okvir za integraciju društva. Proces globalizacije u kojem razmjena i umreženost kapitala i informacija nadilazi okvire nacionalnih država slabi njihovu moć. Istovremeno, Habermas (1998) tvrdi, da u suvremenim društvima nije moguće ostvariti konsenzus temeljen na tradicionalnim zajedničkim vrijednostima, već konsenzusom utemeljenim na legitimnosti vlasti i zakona. Dio razloga leži i u tome što se nacionalne države oslanjaju se na tradicionalne i povijesno utemeljene vrijednosti tog društva pa se njihova legitimnost dovodi u pitanje rastućim migracijama.

Sustavniji pokušaji da se unutar sociologije povežu integracija i migracije prisutni su od 1920-ih i razvojem Čikaške škole (Bosswick i Heckmann, 2006).¹ Ono što je bilo zajedničko modelima koje se u razvili ondašnji teoretičari, bila je konceptualizacija asimilacije kao krajnjeg i poželjnog ishoda migracija. Takva je konceptualizacija bila u skladu s idejama stvaranja homogenih nacionalnih država. Zbog naslijeđa Drugog svjetskog rata, a zatim i pokreta za građanska prava i borbe protiv diskriminacije 1950-ih i 1960-ih godina, asimilacija je stekla brojne negativne konotacije povezane s fašizmom i rasizmom (Bosswick i Heckmann, 2006). S druge strane, uvjeti rastuće globalizacije i pratećih procesa poput ubrzanih međunarodnih migracija suočili su europska društva s izazovima povećanih etničkih raznolikosti, ali i otvorili pitanja oko novih načina integracije imigranata.

Habermas (1998) objašnjava da imigranti utječu na način na koji društvo sebe percipira i shvaća. Njihov se kolektivni identitet i kultura, smatra, mijenjaju u doticaju s društvom primitka, ali mijenja se i to društvo, njegova struktura i kultura jer kulturni oblici nisu statični već se mijenjaju u vremenu. Ideja da se određena kultura zadrži nepromijenjena u vremenu rezultira, kaže Habermas, fundamentalizmom. Kultura, tradicija i povijest su različite, ali istovremeno postojanje tih različitosti u jednoj državi omogućeno je političkom integracijom koja podrazumijeva da svi pripadnici društva prihvaćaju i poštuju političku kulturu društva.

¹ Kada se razmatra doprinos klasičnih teoretičara razumijevanju migracije i integracije, valja se osvrnuti i na Simmelov *Ekskurs o strancu* (1908) u kojem se usredotočio na mjesto stranca u društvu, točnije na moguće oblike društvenih interakcija. Simmel definira stranca preko prostora, kao onog koji je s nekog mjesta otišao i došao negdje drugdje gdje planira ostati. Stoga je stranac uvijek istovremeno sastavni dio društva i „stran“ u odnosu na njegove „starosjediocce“. Oslobođen od prošlosti i tradicije toga društva, stranac posjeduje određenu slobodu i objektivnost u njegovu razumijevanju. Ta mu pozicija omogućuje da pridonese društvu kroz nepristran sud ili da obogati sredinu svojom kulturom. S druge strane, postoji i opasnost da se stranca optuži kao krivca za sukobe unutar društva. U tom slučaju društvo prebacuje krivicu za neki problem na drugog te se tako ponovno ujedinjuje i dovodi u stanje ravnoteže (Simmel, 2001 [1908]; usp. Jovanović Ajzenhamer, 2019).

Zajedništvo bi, prema Habermasu (1998), trebalo biti omogućeno onim pojedincima i kolektivima koji zadržavajući vlastitu posebnost, poštuju zajednička ustavna načela koja su temelj suvremenih demokratskih nacionalnih država. Upravo ustav formulira i shvaća prava na individualistički način, odnosno, prepoznaje pojedinačne građane, a ne kolektive kao nosioce prava. Preduvjet funkcioniranja demokracije je prostor slobodne komunikacije vođenog argumentima, a ne emocijama.² U takvim je društvima moguće međusobno uvažavanje što omogućuje skladan za zajednički život različitih etničkih skupina (Habermas, 1998).

Alexander (1991) problem integracije razmatra u kontekstu „fragmentiranog građanskog društva“³ i podjele na privatnu i javnu sferu. Javna se sfera nominalno smatra neutralnim i univerzalnim područjem, dok se različiti identiteti mogu ispoljavati u privatnoj sferi. Razdvajanje tih dviju sfera samo je prividno s obzirom na to da privatne sfere uvijek prodiru u javnu, odnosno one vrijednosti i obilježja koje se visoko vrednuju u privatnoj sferi prenose se u javnu. S obzirom na različite načine kako se „drugi“ inkorporiraju u te dvije sfere, Alexander razlikuje tri idealna tipa (Alexander, 1991).⁴

Prvi tip je asimilacija. To je način inkorporacije u kojem je imigrantima i onima drugačijima dozvoljeno sudjelovanje u javnoj sferi (dapače, potiče se), ali uz uvjet da tu ne izražavaju svoj „drugačiji“ identitet već da ga zadrže u privatnoj sferi. Od njih se traži da steknu kompetencije neraskidivo povezane s obilježjima dominantne skupine u društvu. Pripadnici dominantne skupine u tom slučaju ta obilježja smatraju zadanima, naslijeđenima i iskonskima. Drugi tip je prijelazni od nestabilnog procesa asimilacije prema multikulturalizmu. Obilježava

² Komunikacijsko djelovanje ima ključno mjesto u Habermasovoj teoriji (Ritzer, 1997). Onu oslobađajuću i ostvarujuću ulogu koju rad ima za čovjeka u Marxovoj teoriji, kod Habermasa preuzima komunikacijsko djelovanje. Ljudi ostvaruju svoj puni potencijal tek kad nauče ispravno komunicirati, stoga je nužna racionalizacija svijeta života koja će dovesti do argumentirane komunikacije s uvažavanjem, oslobođene dominacije i prinude (Habermas, 1987, prema Ritzer, 1997).

³ Prema Alexanderu (1991), javna građanska sfera samo je jedna od brojnih drugih negrađanskih sfera u društvu. U obitelji, religijskim zajednicama, znanstvenim zajednicama, ekonomskim institucijama i brojnim drugim vrijede drugačija pravila i vrijednosti nego u građanskoj sferi. Primjerice, odnosi u obitelji često su organizirani hijerarhijski s obzirom na dob, ali i spol. S druge strane u ekonomskim institucijama većina toga je podređena ekonomskoj dobiti i učinkovitosti, a ne solidarnosti i egalitarizmu, obilježjima koje se pripisuju građanskoj sferi. Ta načela i vrijednosti koje postoje u negrađanskim sferama prodiru u građansku sferu te se prema njima gradi pravo na sudjelovanje u građanskom životu. Alexander (1991) navodi primjer žena koje su dugo bile isključene iz građanskog života zbog patrijarhalnih odnosa u obitelji.

Druga skupina utjecaja na građansku sferu proizlazi iz njezine historijske utemeljenosti. Građanska društva utemeljena su u određenom povijesnom periodu na određeni način od određenih skupina ljudi koji se odlikuju svojim primordijalnim obilježjima. Ta obilježja, kao što su jezik, religija, etnicitet, seksualnost i rod, konstruiraju kriterije normalnog i ljudskog u tim društvima te prodiru u građansku sferu na način da su samo oni koji ih posjeduju kompetentni za sudjelovanje u građanskom životu (Alexander, 1991).

⁴ Alexander upotrebljava termin „inkorporacija“ kako bi naglasio ulazak stranaca među pripadnike jezgre društva. Također napominje kako se inkorporacija događa na više razina, od mikrorazine (brak) do makrorazine (situacija na tržištu rada) (Alexander, 1991: 242).

ga oblikovanje hifeniranih (dvostrukih) etničkih identiteta. Oni se oblikuju u društvima s relativno snažnom građanskom sferom kada ona „strance“ s njihovim obilježjima počinje više prihvaćati i tolerirati i u javnoj i u privatnoj sferi, a o njima se razmišlja kao o pripadnicima druge etničke skupine, a ne više kao o „strancima“. To omogućuje stvaranje novog kolektivnog identiteta koji nije utemeljen isključivo u identitetu pripadnika dominantne jezgre ili identitetu „drugih“. Treći, posljednji tip o kojem govori Alexander, je multikulturalizam u kojem upravo različitost postaje sredstvo identifikacije. Ideja da je iskustvo *različitosti* zajedničko pripadnicima društva omogućuje međusobno razumijevanje i uvažavanje. Na taj je način prekinuta oštra granica između imigranata i pripadnika dominantne skupine, privatne i javne sfere (Alexander, 1991).

Alexander priznaje da se proces inkorporacije ne mora odvijati u nekom od ova tri smjera, već da može doći i do sukoba u društvu. Takav ishod povezuje sa slabijom i manje autonomnom građanskom sferom. Njegova tri idealna tipa zapravo su put od prvog, neodrživog, ali logičnog tipa, preko prijelaznog tipa do, prema njegovu mišljenju najprihvatljivijeg, multikulturalizma koji bi trebao poslužiti kao uzor kojemu treba težiti.

Esser (2004) također nastoji pronaći model koji će objasniti ishode migracija i pritom polazi od Colemanovog analitičkog modela koji povezuje mikrorazinu i makrorazinu. Esser nudi novi model kako bi kroz njega omogućio i analizu intergeneracijske integracije. On smatra da su dotadašnji linearni i jednosmjerni koncepti, poput asimilacije, neprikladni za objašnjavanje ishoda u drugoj ili trećoj generaciji osoba migrantskog podrijetla jer, kako kaže, te generacije nisu nužno bolje integrirane u društvo.

Esser (2004) (dez)integraciju promatra kao odgovor imigranata na neke strukturne preduvjete i, za razliku od Alexandera, veći naglasak stavlja na sukob i negativne posljedice migracija. On polazi od pretpostavke da je svaki događaj na makrorazini zapravo zbroj djelovanja individualnih aktera. Akteri donose više ili manje racionalne odluke (logika selekcije) te su pri tome vođeni, osim subjektivnim parametrima, društveno strukturiranom situacijom (logika situacije). Djelovanja aktera na mikrorazini, sukladno logici agregacije, u konačnici, prema Esserovu mišljenju, dovode do strukturnih posljedica na makrorazini. Pri tome je bitno naglasiti da akteri ne moraju djelovati racionalno te da mogu proizvesti, osim namjeravanih, i nenamjeravane posljedice što ponekad komplicira određivanje logike agregacije (Esser, 2004: 9).

Nadalje, Esser (2004) izdvaja tri strukturalna preduvjeta o kojima ovise ishodi migracija. To su veličina grupe, kulturna i društvena distanca i s njima povezana količina generaliziranog kapitala te stupanj uključenosti u etničke mreže. Njihovim kombiniranjem Esser objašnjava tri različita ishoda migracija. Prvi mogući ishod je asimilacija. U početku migracija, kada migranata nema puno, društvo primitka pokazuje relativno prijateljsku dobrodošlicu bez obzira na ostale preduvjete koje Esser izdvaja. Zatim, kako se grupa povećava, postaje važna kulturna i društvena distanca – što je ona manja, a količina generaliziranog kapitala veća, povećavaju se šansa za asimilaciju. Ako je distanca veća, a kapital koji imigranti posjeduju nije prepoznat kao vrijedan u društvu primitka, šanse za asimilaciju se smanjuju. Bitno je naglasiti da je za asimilaciju nužno izlaganje utjecajima društva primitka, ali i područja u kojima se ti utjecaji odvijaju.⁵

Pri definiranju logike selekcija, Esser (2004) se oslanja na teoriju mogućnosti Petera Blaua, odnosno pretpostavlja da se akteri pri odabiru djelovanja orijentiraju prema procjeni uloga te šansi za uspjeh. U situaciji kada postoji značajna društvena distanca i specifičan etnički kapital te postoje jake etničke veze, postoji veća vjerojatnost da će akteri nastaviti ulagati u etnički specifičan kapital kao što je pokretanje etničkog posla ili osnivanje etničke organizacije. To je zato što očekuju da će imati veću šansu uspjeha i to uz manje ulaganja. U tom slučaju dolazi do etničke nejednakosti i etničke segmentacije u odnosu na društvo primitka kao drugog mogućeg ishoda u Esserovoj teoriji (Esser, 2004).

Kao treći idealnotipski ishod Esser (2004) uvodi etnički sukob. Trajanje i jačanje etničkih nejednakosti i diferencijacije dovodi, smatra, aktere do reevaluacije strategija djelovanja. U tom slučaju akteri mogu procijeniti da im se isplati odbaciti ona sredstva i ciljeve legitimne u društvu primitka te se priključiti političkoj akciji s ciljem promjene relevantnog aspekta društvenog ustroja. Do sukoba, kaže, dolazi relativno rijetko s obzirom na to da oni pripadnici etničke skupine koji bi imali najviše interesa za takvo što, imaju najmanje mogućnosti, odnosno resursa za uložiti, dok oni pripadnici koji imaju najviše mogućnosti imaju najmanje interesa (Esser, 2004).

Favell (2019) je, umjesto na pronalaženja modela, usmjerio svoja nastojanja na operacionalizaciju i kritiku koncepta integracije. On tvrdi da sadržajna razlika između asimilacije i integracije gotovo ne postoji i stoga što je većina integracijskih mjera jednaka

⁵ Esser (2004) je kritičan prema linijskom shvaćanju intergeneracijske integracije. On naglašava da ne dolazi uvijek do značajnog povećanja izloženosti utjecajima društva primitka kroz generacije s obzirom da u nekim slučajevima dolazi do prostorne segregacije ili etničke podjele rada koja ograničava takve mogućnosti (Esser, 2004).

asimilacijskima. Nadalje, Favell naglašava (2010 [2003]) da upotreba koncepta integracije (i asimilacije) podrazumijeva da postoji jedinstveno i funkcionalno društvo koje strukturira država, a da je integracija cilj koji ta država može putem politika i institucija ostvariti. Integracija stoga nije samo opisni, već i normativni koncept, odnosno ideal koji država nastoji postići širokim spektrom različitih mjera i područja u njezinoj domeni. Favell (2010 [2003]) priznaje da su neki teoretičari kao, primjerice, Giddens i Habermas, vidjeli mogućnost da se društvo organizira izvan okvira nacionalnih država, ali tvrdi da takvi napori ostaju samo u akademskoj sferi. S druge strane, smatra da formuliranje integracijskih politika ostaje u okviru nacionalnih država koje na takav način reproduciraju i opravdavaju svoju moć i postojanje (Favell, 2010 [2003]).

Schinkel (2017) na sličnom tragu tvrdi da država koncipiranjem politika integracija reproducira svoj imaginarij, odnosno, nameće se kao neprikosnovena stvarnost. On polazi od sličnih pitanja kao i Favell objašnjavajući da integracija podrazumijeva idealno društvo koje počiva na univerzalnim vrijednostima, gotovo uvijek nacionalnu državu, u koje se trebaju integrirati oni problematični i isključeni pojedinci. Nacionalne države Zapadne Europe jačaju svoj identitet naglašavajući razliku između pripadnika domaćeg stanovništva, i onih drugih, isključenih koji se trebaju integrirati. Integracija stoga implicira da su imigranti prijetnja jedinstvenim društvima nacionalnih država, prijetnja koja će se razriješiti njihovom integracijom (Schinkel, 2017).

3.2. Konceptija integracije u kontekstu migracijskih politika

Istraživanje Van Mola i de Valk (2016) pokazuje da se u europskom političkom diskursu o politikama integracije intenzivnije počinje raspravljati 1970-ih godina. Naime, tada se u brojnim imigracijskim europskim državama u ukupnom broju imigranata povećao broj neeuropskih u odnosu na unutar-europske te onih koji su se planirali povezati s obiteljima i trajno ostati (Van Mol i de Valk, 2016). S druge strane, zbog ekonomske krize u tome razdoblju, smanjila se potreba za uvoznom radnom snagom te su političari bili skloniji procijeniti migrante kao problem. To je posljedično dovelo do toga da su države zapadne Europe, koje su do tada imale najviše imigranata, počele uvoditi restrikcije, ali i do potrebe za razradom integracijskih politika (Van Mol i de Valk, 2016). Istovremeno je rasizam još uvijek bio široko raširen u tim društvima. Međutim, razni društveni pokreti i borba protiv rasizma šezdesetih godina 20. stoljeća rezultirali su promjenama u načinu govora o imigrantima. U tim su okolnostima političari sve manje bili skloni koncipirati asimilacijske politike pa su se orijentirali prema

politikama integracije. Činilo se to kao kompromis između ksenofobnog asimilacijskog diskursa i radikalnih antisistemskih diskursa. Do kraja osamdesetih godina pojam integracije ustalio se u diskursu o politikama usmjerenim prema migrantima i manjinama u većini zapadnih europskih država (Favell, 2001).⁶

Joppke (2007) na primjeru nekih tradicionalno imigracijskih europskih država pokazuje kako njihove integracijske politike tijekom 1990-ih i 2000-ih godina konvergiraju, iako se u znanstvenom i političkom diskursu još uvijek govori o multikulturalističkom nizozemskom, republikanskom francuskom ili segregacionističkom njemačkom modelu kao aktualnim i bitno različitim modelima. Joppke (2007) među zapadnoeuropskim državama primjećuje trend jačanja važnosti građanske integracije i širenja njezinog obvezujućeg karaktera čime ona postaje sredstvo kontrole migracija. S druge strane, kao ključan aspekt integracije ističe se ekonomski aspekt, točnije ekonomska neovisnost imigranata čime se težište odgovornosti prebacuje na pojedince (Joppke, 2007).

3.3. Operacionalizacija i aspekti integracije u istraživanjima

Teoretičari poput Favella i Schinkela kritički pristupaju koncepciji integracije i s tog polazišta propituju koncipiranje politika. Favell (2010 [2003]) je posebno kritičan prema dijelu istraživanja integracije prokazujući pokroviteljski odnos koji se razvio između akademske zajednice i institucija koje su financirale istraživanja, a slične kritike upućivali su i drugi (Entzinger, Penninx i Scholten, 2015; Kaya, 2009; Schinkel, 2017). Međutim, akteri koji

⁶ Velika Britanija jedna je od prvih europskih zemalja u kojoj su se politike prema imigrantima bazirale na koncepciji integracije, a ne asimilacije (Favell, 2001). Početkom liberalne integracijske politike Velike Britanije često se smatra 1966. godina kad ju je tadašnji ministar unutarnjih poslova Roy Jenkins u svom govoru definirao kao proces drugačiji od „lonca za topljenje“. Tada je izjavio da je integracija proces ostvarenja jednakih mogućnosti uz kulturne različitosti i međusobnu toleranciju (Muchowiecka, 2013).

Francuska je vlada 1990. godine osnovala *Visoko vijeće za integraciju* koje je već iduće godine objavilo knjigu u kojoj su članovi Vijeća kritizirali modele asimilacije i akomodacije. Rješenje su vidjeli u koncipiranju francuske migracijske politike prema modelu integracije koji je karakterizirala aktivna participacija različitih aktera (Barou, 2014).

U Njemačkoj je kancelar Kohl 1982. godine definirao integraciju kao „uklapanje u njemačko društvo bez izazivanja sukoba i bez prava na državljanstvo“ (Muchowiecka, 2013: 4). Krajem 20. stoljeća Njemačka je prihvatila da ne može održati ekonomski rast bez imigranata što je utjecalo i na promjenu imigracijske i integracijske politike. Godine 2000. osnovana je *Nezavisna komisija za migracije* (ICM) s ciljem određivanja preporuka za imigracijsku politiku Njemačke te prezentiranja koncepta integracije (Schneider i Scholten, 2015). Komisija je u izvještaju nastojala ponuditi nov i jedinstven pristup integraciji migranta koji će pomiriti razlike između multikulturalizma i asimilacije.

U Nizozemskoj su se značajnije promjene u politikama koje se odnose na integraciju počele događati početkom devedesetih. Tada aktualna Manjinska politika zamijenjena je Integracijskom politikom. Integracijska politika stavila je u fokus socioekonomske aspekte integracije te je poticala migrante na aktivno građanstvo, a sve s ciljem njihovog što bržeg ekonomskog osamostaljenja (Bertossi, Duyvendak i Scholten, 2015).

sudjeluju u koncipiranju integracijskih politika mogu na razne načine poticati i tražiti istraživanja, s više ili manje akademske slobode i neovisnosti (Entzinger, Penninx i Scholten, 2015). Bez istraživanja koncepcije integracije unutar integracijskih politika, nije moguća ni njezina uvjerljiva kritika (Favell, 2010 [2003]).

Iako je riječ o koncipiraju asimilacije, koncepcija Milтона Gordona (1964) iz više je razloga primjenjiva na analizu koncepcije integracije. Naime, stavljajući naglasak prvenstveno na američko društvo, Gordon 1964. objavljuje svoje najpoznatije djelo u kojem izdvaja sedam razina asimilacije preko kojih je moguće analizirati tri idealnotipska ishoda kontakta različitih etničkih skupina: potpuna asimilacija, lonac za topljenje i kulturni pluralizam.⁷ Tih sedam razina su: kulturna asimilacija ili preuzimanje kulturnih obrazaca društva primitka, strukturna asimilacija koja podrazumijeva ulazak imigranata u institucije društva primitka na razini primarnih grupa, bračna asimilacija, identifikacijska koja se odnosi na razvoj osjećaja pripadnosti društvu primitka, asimilacija stavova koja se očituje u nestanku predrasuda, asimilacija ponašanja koja se očituje u nestanku diskriminacije te građanska asimilacija koja podrazumijeva nepostojanje sukoba vrijednosti i moći (Gordon, 1964: 71).

Gordon (1964: 81) najvažnijom smatra asimilaciju na strukturnoj razini jer tvrdi da jednom kada do nje dođe, posljedično slijedi asimilacija na svim drugim razinama. Asimilacija u idealnotipskom smislu podrazumijeva potpunu adaptaciju društvu primitka i njegovoj kulturi, odnosno, odbacivanje vlastite imigrantske kulture u korist vrijednosti i normi društva primitka (Gordon, 1964: 75, 85). S druge strane, lonac za topljenje je društveno i kulturno stapanje dviju ili više etničkih skupina u društvu u jednu novu i konzistentnu skupinu sa svojom kulturom (Gordon, 1964: 74). Koncepcija integracije suprotstavljena je ovim koncepcijama jer integracija podrazumijeva da svaka od etničkih skupina, iako u interakciji s drugim kulturama i podložna promjeni, ima svoj zaseban identitet i kulturu. Integracija počiva na premisi da različite skupine i pojedinci imaju pravo na različitost dokle god iz te različitosti ne proizlazi dominacija jedne skupine nad drugom (Bernard, 1956, prema Gordon, 1964: 68).

Njemački je sociolog Landecker još 1951. godine pokušao pronaći načine empirijske provjere integracije. Nastojao je pronaći mjerljive uvjete u kojima se stupanj integracije povećava ili smanjuje. Smatrao je da je prvi korak prema tome podjela integracije u podtipove

⁷ Lonac za topljenje podrazumijeva društveno i kulturno stapanje dviju ili više etničkih skupina u društvu u jednu novu i konzistentnu skupinu sa svojom kulturom (Gordon, 1964: 74). Pod kulturnim pluralizmom Gordon podrazumijeva stvaranje etničkih enklava u kojima skupine zadržavaju svoju vlastitu kulturu i način života uz istovremenu političku i ekonomsku integraciju u društvo primitka (Gordon, 1964: 85).

koje će lakše operacionalizirati, a zatim i ustanoviti veze među njima. Izdvaja četiri podtipa integracije, od kojih je prvi kulturna integracija i podrazumijeva konzistentnost različitih standarda unutar jedne kulture. Utvrdio je da unutar jednog sistema postoji više standarda prema kojima pojedinci mogu djelovati, a percipiraju izbor između njih teškim, niži je stupanj integracije (Landecker, 1951).⁸

Stupanj u kojem se ti kulturni standardi podudaraju s ponašanjem pojedinaca unutar društva, odnosno do koje su mjere internalizirane društvene norme, odnosi se na drugi podtip, normativnu integraciju. Druga dva podtipa odnose se na stupanj integracije između pripadnika društva. Komunikativna integracija podrazumijeva stupanj povezanosti pripadnika društva kroz komunikaciju. S većim brojem društvenih veza raste i stupanj integracije, a broj društveno izoliranih pripadnika bio bi negativni pokazatelj. Posljednji podtip, funkcionalna integracija odnosi se na stupanj zavisnosti među dijelovima sistema s obzirom na podjelu rada. Landecker sugerira da broj pripadnika društva koji ga napušta ili postotak ruralnog stanovništva mogu biti pokazatelji manje međuzavisnosti, odnosno manje funkcionalne integracije (Landecker, 1951).

Suvremeni teoretičari Bosswick i Heckmann (2006: 11) ističu da u situaciji u kojoj društvo primitka dominira nad imigrantima može doći do etničke segregacije, marginalizacije ili segmentirane integracije imigranata u subkulturu. To se događa jer društvo primitka posjeduje više moći i prestiža u odnosu na imigrante. Kako bi se te prepreke premostile, Bosswick i Heckmann (2006) tvrde da je potrebno aktivno uključivanje društva primitka u proces integracije. Naime, integracija je interaktivan proces koji postavlja zahtjeve i pred imigrante i pred društvu primitka. Bosswick i Heckmann (2006) shvaćaju integraciju kao proces „uključivanja i prihvaćanja imigranata u temeljne institucije, veze i pozicije društva domaćina“ (Bosswick i Heckman, 2006: 11). U procesu integracije izdvajaju četiri dimenzije pogodne za operacionalizaciju te stoga primjenjive u empirijskim istraživanjima: strukturna, kulturna, interaktivna i identifikacijska integracija. Strukturna integracija podrazumijeva pravo i pristup temeljnim institucijama u društvu kao što su zaposlenje, obrazovanje, stanovanje, zdravstvo i građanska prava. Kulturna integracija kao preduvjet strukturne, podrazumijeva osnovna znanja i kompetencije o kulturi i društvu domaćina te mogućnosti da imigranti izraze svoju kulturu i religiju u javnoj sferi. Interaktivna integracija se odnosi na stvaranje društvenih veza i mreža u

⁸ Landecker na primjeru obrazovnog sistema pokazuje postojanje različitih standarda unutar jedne kulture. Naime, on smatra da se u obrazovnom sistemu može poticati suradnja, ali uvođenje državne mature potiče kompetitivno ponašanje s obzirom na to da samo najbolji mogu upisati najprestižnija sveučilišta (Landecker, 1951).

društvu domaćina. Identifikacijska se događa na osobnoj razini i odnosi se na osjećaj pripadanja društvu. Autori predlažu ove četiri dimenzije kao okvir za analizu državnih ili lokalnih politika integracija. Svaka mjera može se svrstati u jednu od četiriju dimenzija (Bosswick i Heckman, 2006).

S druge strane, Penninx uvodi analitičko razlikovanje triju dimenzija integracije shvaćene kao „proces postajanja prihvaćenim članom društva“ (Penninx, 2007: 10). Pravno-politička dimenzija odnosi se na prava imigranta u političkoj zajednici i njihov zakonski položaj. Ona je preduvjet za druge dvije dimenzije, društveno-ekonomsku koja podrazumijeva njihovu ekonomsku poziciju i s njome povezana prava te kulturnu-religijsku koja se odnosi na prava i mogućnosti da se imigranti organiziraju i predstavljaju kao i druge usporedive skupine. Penninx (2007) također napominje da se integracija odvija na razini pojedinca, grupa ili kolektiva i institucija. Te tri razine međusobno su isprepletene pa rezultati na jednoj utječu i na druge razine. Institucije mogu imigrantima otežati integraciju ili je olakšati pružajući im jednake šanse i ishode kao i pripadnicima društva primitka. Integracija na institucionalnoj razini može u velikoj mjeri utjecati na organizacijski potencijal imigranata kao etničkog kolektiva, ali i na mogućnosti i ograničenja s kojima se imigranti susreću na individualnoj razini (Penninx, 2007).

3.4. Prikaz nekih važnijih političkih dokumenata koji se odnose na integraciju imigranata

Potreba za donošenjem i razradom zajedničke europske imigracije i integracijske politike potaknuta je potpisivanjem Schengenskog sporazuma 1985., a onda i njegovim stupanjem na snagu 1995. godine (Pratt, 2015). S druge strane, završetkom hladnog rata pitanja sigurnosti potaknuta povećanjem migracija i broja tražitelja azila zabrinula su vlade država članica EU (Geddes i Achtnich, 2015: 296). Zbog sve otvorenijih granica unutar EU ta pitanja ne mogu biti riješena bez suradnje država članica. Europski dokumenti u kojima se spominje integracija sve do početka trećeg tisućljeća stavljaju naglasak na same migrante i onome što oni mogu napraviti da se integriraju u društvo primitka, a najviše se važnosti pridavalo njihovoj građanskoj integraciji (Božić i Kutli, 2018). Do 1990-ih prvenstveno su bili usmjereni na ekonomske migrante, najviše migrantske radnike i njihove obitelji, a od 1990-ih u fokus dolaze i tražitelji azila što je posljedica sve većeg broja izbjeglica (Scholten i Penninx, 2016).

Važan korak po pitanju integracije na europskoj razini, sastanak je u Tampereu 1999. godine na kojem je pitanje zajedničke integracijske politike zauzelo važno mjesto. Goeman

(2012) objašnjava da su pri tome ključnu ulogu odigrale neke države članice poput Francuske i Njemačke koje su iskusile posljedice neadekvatnih integracijskih politika te su zbog toga pribjegavale propisivanju pojačanih sigurnosnih mjera. Iz ekonomske perspektive, Komisija je smatrala da su uspješno integrirani državljane trećih zemalja koji uživaju jednaka prava kao i drugi građani Unije jer se smatralo da je to preduvjet slobodnog, zajedničkog i konkurentnog europskog tržišta.

U dokumentu pod naslovom *Priopćenje o imigracijskoj politici* koji je Europska komisija donijela 2000. godine na temelju zaključaka iz Tamperea, integracija se po prvi put definira kao dvosmjernan proces koji uključuje prilagodbu i imigranata i društva primitka (Božić i Kuti, 2018: 52). Time je označen početak novog vala dokumenata kroz prvo desetljeće 21. stoljeća. Jednosmjernan pristup integraciji u velikoj je mjeri napušten samo deklarativno. Analiza sadržaja dokumenata u tom prvom valu pokazuje da je fokus i dalje na samim imigrantima koji se prvenstveno promatraju kao sredstvo za pomoć rješavanju demografskih i ekonomskih problema EU-a (Božić i Kuti, 2018). Istovremeno se pokušaji stvaranja zajedničke europske migracijske politike sve više usredotočuju na pitanja sigurnosti i kontrole granice za što je kao povod poslužio teroristički napad 11. rujna 2001. godine (Učakar, 2017: 29).

Drugi val dokumenata prema Božić i Kuti (2018: 59) započinje 2011. godine, kada Europska komisija usvaja *Europski program za integraciju državljana trećih zemalja* u kojem se integracija definira kao trosmjerni proces u kojem je i država porijekla prepoznata kao jedan od tri ključna aktera. U dokumentima koji su uslijedili i dalje je prisutan trend sekuritizacije.⁹ Naime, imigranti su predstavljeni kao potencijala prijetnja, a njihova integracija kao rješenje, odnosno, oslobađanje od prijetnje. Kao i u prvom valu, primjećuju se nastojanja da se integracijske mjere definiraju i standardiziraju na razini EU (Božić i Kuti, 2018).

Trenutno na stranicama Glavne uprave za migracije i unutarnje poslove Europske komisije stoji:

„Migranti aktivno pridonose ekonomskom, društvenom i kulturnom razvoju europskih društava. Njihova uspješna integracija u društva zemalja primitka ključ je maksimiziranja mogućnosti za legalne migracije i maksimalnog iskorištavanja

⁹ Sekuritizacija u migracijskome kontekstu označava, najjednostavnije rečeno, shvaćanje migracije kao sigurnosnog pitanja (Huysmans, 2000; usp. Učakar, 2017: 39). Huysmans (2000: 758) smatra da je to strukturna posljedica djelovanja političkih, stručnih i društvenih aktera koji su na razne načine povezani s pitanjima migracija. U javnom se zapadnom diskursu migracije i migranti sve češće predstavljaju kao sigurnosni problem i prijetnja nacionalnim vladama i društvenom poretku (Kaya, 2009). Korištenjem ksenofobne terminologije i povezivanjem problema u društvu kao što su nezaposlenost i krijumčarenje droge i ljudi i terorizma s migrantima osnažuju se predrasude, ali i opravdavaju sve restriktivnije politike prema migrantima (Kaya, 2009).

imigracija za EU razvoj. Iako su države članice primarno odgovorne za integraciju, EU podržava nacionalne i lokalne politike koordinacijom politika, razmjenom znanja i financijskim resursima“ („Integracija“, 2020).

Geddes i Achtnich (2015: 293) također citiraju navedeni dio sa stranica Europske komisije, a tekst je od tada ostao gotovo nepromijenjen. U ovom kratkom uvodnom tekstu, naglasak je stavljen na samo dva aspekta. U prvom dijelu migranti su isključivo predstavljeni kao resurs, migranti i njihova integracija poželjni su utoliko što pridonose razvoju EU. Na takav se način predstavlja migrante od sastanka od Tampereu 1990. kad je u prvim dokumentima Komisija naglašavala da stvaranje jedinstvenog, slobodnog i konkurentnog europskog tržišta nije moguće bez integracije državljana trećih zemalja (Goeman, 2012). U tekstu nije naznačeno kakav će utjecaj integracija imati na same imigrante i kakve su njihove želje ili ciljevi. Naglašavajući *njihovu* uspješnu integraciju u društva primitka, integracija je označena kao proces u kojem ne sudjeluju jednako migranti i društvo u koje dolaze.

Drugi aspekt koji je naglašen tiče se pravnog okvira. Navođenje „maksimiziranja mogućnosti za legalne migracije“ podcrtava ono što je u dokumentima eksplicirano, a to je da se integracijske politike odnose na legalne migrante. Ilegalni se migranti prikazuju kao prijetnja društvu jer nasilno pokušavaju ući na teritorij EU. Takvim se narativom opravdavaju velika ulaganja u nadzor granica, sve veće restrikcije za stjecanje azila i državljanstva te općenito sekuritizacija migracija (Kaya, 2009).¹⁰ Nadalje, Europska komisija navodi da su države članice te koje su odgovorne za integraciju ističući time neobvezujući karakter dokumenata o integraciji na razini EU,¹¹ ali i podcrtava važnost koncipiranja integracijskih politika na nacionalnim razinama.

Integracija se u ovom radu shvaća kao dvosmjerni proces u kojem imigranti ne postaju samo prihvaćeni, već ravnopravni i aktivni pripadnici društva. Imigranti moraju pronaći svoje mjesto u društvu primitka, a domaće stanovništvo im to treba omogućiti. Kao što Garcés-

¹⁰ Kaya (2009) ističe da većinu ilegalnih migranata u državama poput Francuske, Velike Britanije i Australije čine oni kojima su istekle vize. U Australiji su to Britanci, u Velikoj Britaniji Amerikanci, čime dekonstruira mit da se prvenstveno radi o državljanima „Trećeg svijeta“. S druge strane, u Italiju samo deset posto ilegalnih migranata stiže brodovima u gomilama. Unatoč tim podacima, države usmjeravaju svoja ulaganja na nadzor i očuvanje granice, a istovremeno nerazmjerno mali postotak ulažu u detektiranje ilegalnih migranata koji su već u državi. Kaya tvrdi da je to stoga što brojne kompanije, a time i nacionalne ekonomije, ovise o jeftinoj radnoj snazi koja je utjelovljena u ilegalnim migrantima (Kaya, 2009).

¹¹ Maastrichtskim sporazumom koji je stupio na snagu 1993., Europska zajednica pretvorena je u Europsku uniju (EU), a nadležnosti EU razdijeljene su u tri stupa. U prvom su stupu nadležnosti kojih su se pojedine vlade odrekle u korist EU te ih provode njene institucije, dok se druga dva stupa temelje na međuvladinom modelu suradnje. Politike koje se tiču migracija i azila potpale su pod treći stup, međutim, već su 1997. te politike prebačene u prvi stup, a integracijske politike ostaju u trećem stupu i kao takve nisu obvezujuće za države članice (Scholten i Penninx, 2016).

Mascareñas i Penninx (2016) naglašavaju, mjesto koje imigranti trebaju zauzeti u društvu primitka ne odnosi se samo na fizičko prebivalište i institucionalnu poziciju, već i društveno-kulturnu poziciju u kojoj će njihova kulturna specifičnost biti društveno prepoznata i priznata. Drugim riječima, društvo primitka, prihvaćajući imigrante, omogućuje stvaranje raznolikih društvenih mreža s imigrantima, ali im daje i priliku da sudjelujući u društvu i izraze svoj identitet u javnoj sferi. Ti su aspekti neizostavni uvjeti za percepciju pripadanja samih imigranata koja je ključna ako je krajnji, humani cilj integracije omogućiti im kvalitetan život u društvu.

3.5. Pregled važnijih hrvatskih dokumenata koji se odnose na integraciju izbjeglica

EU je, u nastojanju da kontrolira migracijska kretanja prema Uniji, još 1990-ih započela s radom na izvozu svojih migracijskih politika u susjedne i tranzitne zemlje (Baričević, 2013: 100). Prihvaćanje određenih mjera postalo je uvjet za države kandidatkinje za pristup EU, pa tako i za Hrvatsku koja je 2001. godine potpisala *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*. Godine 2003. Hrvatska je usvojila *Zakon o azilu* kojim su određene temeljne institucije azila. Zbog ujednačavanja sa standardima EU-a, u *Zakon o azilu* uvedene su promjene 2007. i 2010. godine. U tim su promjenama uvedena i proširena prava na osobe pod supsidijarnom zaštitom. (Baričević, 2013). Izrada dokumenata o migracijskoj politici također je bio jedan od preduvjeta pridruživanja Hrvatske EU, te je stoga usvojena „Migracijska politika Republike Hrvatske za 2007./2008. godinu“ (2007). Ona je revidirana i proširena te objavljena kao „Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. – 2015. godine“ (2013) koja je još uvijek važeća te sadrži poglavlje o integracijskoj politici u kojem se navodi što se sve podrazumijeva pod integracijom imigranata.¹²

Nadalje, važno je spomenuti „Akcijski plan za uklanjanje prepreka u ostvarivanju pojedinih prava u području integracije stranaca za razdoblje od 2013. do 2015. godine“ (2013). Također je 2015. godine usvojen i *Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* kojim su definirana prava i obaveze azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom („Akcijski plan...“, 2017). Novi „Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita

¹² U „Migracijskoj politici Republike Hrvatske...“ (2013) stoji da je integracija „dugotrajan proces koji uključuje, osim aktivnog sudjelovanja samih doseljenika, i međuresorni pristup državnih tijela, lokalne samouprave i civilnog društva“. U dokumentu je u kontekstu uspješne integracije naglašena važnost borbe protiv diskriminacije, ksenofobije i rasizma kako putem zakona, tako i putem medija i suradnjom s privatnim sektorom. Također se naglašava važnost prava na različitost kao jednog od ljudskih prava čije je poštivanje nužno. Među dimenzijama integracije ističe se zaposlenje, učenje jezika, a naglašeno je da je integracijski proces usmjeren dobivanju državljanstva.

donesen je za razdoblje 2017. – 2019. godine“ (2017) i u njemu stoji da se integracija, sukladno „Migracijskoj politici...“ (2013), shvaća kao „dinamičan, dvosmjernan proces međusobne prilagodbe kako stranaca, tako i hrvatskih državljana na posljedice postmigracijskih procesa(...)“ („Akcijski plan...“, 2017: 3).

Do 2008. godine na području Hrvatske bio je odobren samo jedan azil. Zbog toga se Hrvatska dugo nije susretala s problemima pri provođenju zakona i propisanih mjera vezanih za migracije. Do ožujka 2016. broj podnositelja značajno se povećao, te je do tada odobreno 176 azilnih ili supsidijarnih zaštita (Lalić Novak, 2020). Do kraja 2019. godine odobreno je 766 azilnih i 142 supsidijarne zaštite („Statistički pokazatelji...“, 2020). Pri tome je važno naglasiti da velik dio podnositelja zahtjeva napušta Hrvatsku u toku njegovog razmatranja. Iako se još uvijek radi o malom broju, uspjeli su se detektirati nedostaci u primjeni i provedbi zakona koji su nominirali važna prava azilanata i osoba pod supsidijarnom zaštitom.

4. Neka sociološka i/ili interdisciplinarna istraživanja o integraciji imigranata

Iako su istraživanja migracija naglo postala češća i opsežnija u drugoj polovini 20. stoljeća, Zappata-Barrero i Yalaz (2018) tvrde da se tek u 21. stoljeću dogodio nezabilježen porast znanstvenog interesa za proučavanje migracija. Istovremeno, istraživanja integracije imigranta dodatno su potaknuta sve češćim koncipiranjem politika koje se odnose na uklapanje imigranata u društvo prema modelima integracije. Favell (2010 [2003]) tvrdi da su u Europi ta istraživanja integracije dominantno strukturirana zahtjevima političkih ciljeva u različitim nacionalnim kontekstima. Kao primjer navodi brojna istraživanja koja su provodile vlade u suradnji sa znanstvenom zajednicom, a s namjerom pronalaženja idealnog modela integracije unutar nacionalnih država, ali i mjerljivih pokazatelja integracije u tim državama.

Jedno od takvih istraživanja proveli su Ager i Strang s ciljem da pronađu koherentan konceptualni okvir za operacionalizaciju integracije. Provedeno je kvalitativno istraživanje u dvjema lokalnim zajednicama u Ujedinjenom Kraljevstvu (Ager i Strang, 2004). Intervjuirani su stanovnici tih dviju zajednica s tim da je 29 intervju ciljano provedeno s izbjeglicama, a 33 s lokalnim stanovništvom. Rezultati su pokazali da pripadnici lokalnih zajednica smatraju društvene veze ključnima u procesu integracije, točnije, isticali su da je raznolikost i kvaliteta tih veza važan pokazatelj integriranog društva. Uspostava takvih veza osiguravala je osjećaj pripadnosti. Ager i Strang (2004) zaključuju da su osjećaj sigurnosti, tolerancija, poznavanje

jezika i jednaka prava važni, ali ne i dovoljni uvjeti za percepciju uspješno integrirane lokalne zajednice.

Ager i Strang (2008) također naglašavaju isprepletenost i međupovezanost različitih dimenzija integracija. Primjerice, ekonomska integracija, odnosno zaposlenje, stvara prilike za učenje jezika i stvaranje društvenih veza, a mjesto stanovanja je tijesno povezano s osjećajem sigurnosti i mogućnostima za upoznavanje lokalne zajednice. Takvi nalazi sugeriraju da je važno informirati i obrazovati djelatnike i sudionike institucija i organizacija uključenih u proces integracije o međupovezanosti različitih dimenzija. Rezultati također pokazuju da društvene veze s pripadnicima iste etničke skupine, unatoč suprotnom uvriježenom mišljenju, podupiru proces integracije. To je stoga što se kroz obiteljske veze i prisna prijateljstva s pripadnicima svoje etničke skupine, razvija osjećaj pripadanja i razumijevanja. Ager i Strang (2008) ističu da društvene veze s pripadnicima vlastite skupine, drugih etničkih zajednica i društva primitka te društvene veze s državnim strukturama uklanjaju prepreke integraciji. Na taj način društvene veze povezuju temeljne preduvjete integracije poput stjecanja državljanstva i političkih prava s pozitivnim ishodima u sektorima poput zapošljavanja, stanovanja, obrazovanja i zdravstvene zaštite.

Kvalitativno istraživanje provedeno u Italiji i Nizozemskoj na izbjeglicama s područja bivše Jugoslavije, također je pokazalo važnu ulogu društvenih veza u percepciji integriranosti (Korac, 2003). Istraživanje je pokazalo da visok stupanj funkcionalne integracije koja naglasak stavlja na prava imigranata na zaštitu i pristup državnim i javnim uslugama, ne jamči osjećaj pripadanja i posljedično, uspješne integracije. Takav je pristup karakterističan za nizozemske politike. Društvena izolacija koju osjećaju izbjeglice, započinje u prihvatnim centrima u kojima su izolirani od lokalnog stanovništva. S druge strane, u Italiji koja ima značajno manje državnih intervencija i programa za pomoć i integraciju izbjeglica, izbjeglice su izrazile relativno zadovoljstvo životom i osjećaj pripadanja potaknut širokim spektrom društvenih veza koje su ostvarili s Talijanima. Korac (2003) zaključuje da brojne integracijske mjere ne odgovaraju potrebama izbjeglica i ciljevima integracije.¹³ Izrazito važnom integracijskom mjerom pokazalo se brzo i efikasno uvođenje programa za učenje jezika zemlje primitka (Korac, 2003).

¹³ Rezultati istraživanja koje je provela Korac (2003) pokazuju da integracijske mjere koje provodi Nizozemska ne dovode do osjećaja integriranosti kod izbjeglica iako te mjere odgovaraju na druge potrebe koje izbjeglice smatraju važnima. Korac (2003) smatra da je to stoga što te mjere ne omogućavaju stvaranje društvenih veza s pripadnicima društva primitka. Primjerice, izbjeglicama je u prvo vrijeme organiziran smještaj u prihvatnim centrima u kojima su gotovo potpuno izolirani od lokalnog stanovništva, a taj se višemjesečni boravak ponekad oduži i na razdoblje od preko godinu dana. Mjere se u tom razdoblju usredotočuju na osiguravanje temeljnih

Nadalje, zanimljivo je kvalitativno istraživanje provedeno u Bugarskoj koja je, kao i Hrvatska, prvenstveno tranzitna zemlja za imigrante koji krajnji cilj svog putovanja vide u državama Zapadne Europe poput Njemačke, Švicarske, Švedske i Engleske (Erolova, 2019). Erolova (2019) upozorava na utjecaj medijskog izvještavanja o migrantima te javnog i političkog diskursa na stavove lokalnog stanovništva. Uz to, rezultati impliciraju da na pozitivne stavove stanovništava prema izbjeglicama utječe kontakt s njima, pa tako u područjima u kojima su izbjeglice smještene, stanovnici iskazuju pozitivnija mišljenja. I u ovom istraživanju sudionici naglašavaju nedostatne jezične programe, za koje tvrde da su ključni, ne samo za integraciju u tržište rada, već i socijalizaciju. U tom se smislu učenje jezika i obrazovanje promatraju kao preduvjeti za druge aspekte integracije (Erolova, 2019).

U provođenju integracijskih mjera pokazuju se slični problemi kao i u Hrvatskoj: „nedostatak državnih institucija odgovornih za integraciju izbjeglica u sve društvene sfere i na svim razinama; nedostatna uključenost lokalnih vlasti; pasivna uloga nacionalnih i regionalnih vlasti u procesu uzajamne interakcije i razumijevanja između bugarskog društva i izbjeglica“ (Erolova, 2019: 568-569). Erolova (2019) zaključuje da nedostaje jasna politička koncepcija integracije što se prvenstveno očituje u nedostatku konkretnih i provedivih mjera, a s druge strane nedostaju institucije nadzora samog procesa i rezultata integracije.

Dio istraživanja koja se bave integracijom, usredotočen je na razne aktere državnih institucija i građanskih organizacija koji sudjeluju u provođenju integracijskih politika. Rezultati dvaju kvalitativnih istraživanja koja su Belabas i Gerrits (2015; 2017) proveli u Nizozemskoj, sugeriraju da službenici na terenu koji dolaze u kontakt s azilantima mogu u velikoj mjeri utjecati na proces integracije, bilo da azilantima olakšavaju ili otežavaju taj proces. Kako će razni akteri pristupiti i provoditi integracijske politike u značajnoj mjeri ovisi o tome kako evaluiraju integracijske politike i konkretne mjere te o njihovim osobnim stavovima i vrijednostima (Belabas i Gerrits, 2017).

Goeman (2012) je u sklopu svog rada koji se bavi europskim politikama integracije provela kvalitativno istraživanje među relevantnim akterima politika integracije na razini Europske unije kako bi doznala kako ti akteri shvaćaju prirodu procesa integracije. Na temelju

životnih potreba poput smještaja i hrane, a zatim na upoznavanje zakona i standarda nizozemskog društva čime se stvara velik pritisak na izbjeglice. Istovremeno se pokazuje da je problem i nedovoljan broj sati učenja nizozemskog jezika čije je poznavanje ključno za društvenu uključenost izbjeglica. Nadalje, rezultati pokazuju da čak i kada izbjeglice uspiju dobro naučiti jezik i zaposliti se, osjećaju da su nevidljivi na poslu i među susjedima, odnosno da ih se tolerira, ali da nisu prihvaćeni članovi društva (Korac, 2003).

dobivenih odgovora Goeman razlikuje tri idealnotipska okvira za shvaćanje integracije i migracija – humanitarni, sigurnosni i ekonomski. Sugovornici koji integraciju definiraju unutar ekonomskog okvira stavljaju naglasak na uključivanje imigranata u tržište rada i obrazovni sistem, odnosno na strukturnu integraciju, a zanemaruju kulturnu integraciju. Oni koji je određuju unutar humanitarnog okvira jednaku važnost pridaju društvenoekonomskim, političkim i kulturnim pravima među kojima je i pravo na izražavanje vlastitog kulturnog identiteta. Posljednji tip sugovornika koji na integraciju i migraciju gleda iz sigurnosne perspektive smatra da su imigranti prijetnja društvenom poretku te da bi imigranti trebali prihvatiti vrijednosti i prakse društva primitka. Goeman (2012) također primjećuje da je ekonomsko shvaćanje često isprepletano s humanitarnim ili sigurnosnim, a da se sigurnosno i humanitarno shvaćanje gotovo uvijek međusobno isključuje.

Trbola i Rákoczyová (2011) također su provodili intervjue s akterima integracije, a naglasak su stavili na lokalnu razinu i organizacije civilnog društva (OCD). Oni tvrde da se u Češkoj razvoj integracijskih politika odvija prvenstveno na državnoj razini. Lokalni su se akteri aktivnije uključili u razvoj i provođenje integracijskih politika tek nakon gospodarske krize 2008. godine kada je porasla nezaposlenost imigrantske populacije i posljedično, drugi problemi u društvu. Na lokalnoj razini, autori tvrde, OCD-i uz pomoć javnih službi, pružaju iznimno važnu podršku imigrantima u procesu integracije. Međutim, OCD-i se susreću s mnogobrojnim problemima, od problema financiranja do nedostatka koordinacije na vertikalnoj te na horizontalnoj razini s drugim lokalnim akterima. Osnovni je problem u nesuglasju između stvarnih potreba imigranata, odnosno potreba s kojima se susreću OCD i ciljeva propisanih na službenoj razini koji su definirani tako da bi ih se moglo administrativno i financijski pratiti.

Među prvim istraživanjima u Hrvatskoj, koja su stavila naglasak na integraciju, ističe se kvantitativno istraživanje provedeno 2009. (Čačić-Kumpes, Gregurović, Kumpes, 2012). Anketno ispitivanje provedeno na reprezentativnom uzorku pokazalo je da građani Hrvatske nisu spremni prihvatiti dolazak stranih radnika, a uzroci te nespremnosti nalaze se u zatvorenosti prema kulturnoj različitosti i percepciji ekonomske ugroženosti. Među zaključcima istraživanja autori ističu da „većina ispitanika pred migracijsku politiku postavlja asimilacijski imperativ, odnosno da moguću integraciju imigranata u hrvatsko društvo vidi kao jednosmjernan proces u kojem imigranti trebaju zanemariti svoju kulturnu različitost (...)“ (Čačić-Kumpes, Gregurović, Kumpes, 2012: 329). Autori također napominju važnost smanjivanja predrasuda kako bi se provodile integracijske politike kao dvosmjernan proces u

kojem će građani biti otvoreni prema promjenama (Čačić-Kumpes, Gregurović, Kumpes, 2012).

Godine 2019. objavljeni su rezultati dva opsežna istraživanja na državnoj razini, od kojih je jednom bio cilj bio ispitati stavove građana prema azilantima, a drugome utvrditi potrebe jedinica lokalne i regionalne samouprave u procesu integracije (Ajduković i dr., 2019). Rezultati su pokazali da su stavovi građana prema azilantima pretežno neutralni, ali naginju negativnima zbog izražene percepcije prijete s tim da su najmanje pozitivni stavovi prisutni u dalmatinskoj regiji. Zbog toga ne iznenađuje da su građani iz dalmatinske regije skloniji odabrati asimilacijsku politiku od pripadnika drugih regija koji u pravilu odabiru integraciju kao poželjnu politiku prema azilantima. Takvi nalazi dovode u nedoumicu s obzirom na to da su rezultati kvalitativnog istraživanja na predstavnicima lokalne i regionalne samouprave pokazali da sugovornici integraciju prvenstveno vide kao jednosmjernan proces (Ajduković i dr., 2019: 77). Naime, postavlja se pitanje razumijevanja integracije migranata. Tim se istraživanjem nadalje pokazalo i da većina predstavnika jedinica lokalne i regionalne samouprave ima jako malo izravnog iskustva s azilantima te da su loše upoznati s „Akcijskim planom za integraciju...“ (2017).¹⁴ Ono što se posebno ističe kao problem jest nesustavno i nedosljedno informiranje lokalnih i regionalnih aktera o njihovim zadaćama i o pravima izbjeglica te da država ne izdvaja dovoljno dodatnih financijskih sredstava da bi nadležne institucije mogle provoditi integracijske mjere. Sudionici naglašavaju važnost senzibiliziranja i informiranja javnosti s kulturom i običajima azilanata te integracijskim praksama u drugim zemljama čime bi se smanjile predrasude prema migrantima i njihova diskriminacija. Kao temelj integracije sudionici izdvajaju jezične kompetencije, odnosno naglasak stavljaju na učenje hrvatskog jezika, koje je preduvjet uključivanja u obrazovni sistem i tržište rada. Indikativno je da se kao pokazatelji uspješne integracije rijetko navode „razvijanje socijalne mreže i uključenost azilanata u život zajednice, ali i nepostojanje ekscesa povezanih s azilantima“ (Ajduković i dr., 2019: 77). Uspješno integriranog azilanta sudionici vide kao

¹⁴ Vlada Republike Hrvatska 2017. je godine donijela „Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje 2017. do 2019. godine“. Planom su predviđene sljedeće dimenzije integracije: socijalna skrb i zdravstvena zaštita, smještaj i stanovanje, učenje jezika i obrazovanje, zapošljavanje, međunarodna suradnja, međuresorna suradnja te senzibilizacija javnosti i stručnih djelatnika o osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita. Za svaku dimenziju navedene su integracijske mjere te nadležne institucije i organizacije koje bi trebale biti nositeljice tih mjera. U dokumentu stoji da je opći cilj ovog plan pružiti pomoć i zaštitu osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita, a koje su prepoznate kao posebno ranjiva skupina („Akcijski plan...“, 2017: 5).

građanina koji ne ovisi o pomoći države, odnosno kao ekonomski samostalnog građanina (Ajduković i dr., 2019).

Jedno etnografsko hrvatsko istraživanje temeljeno na studiji slučaja usmjerilo je svoju pažnju na iskustvo azilanata u zadruzi Okus Doma u kojem su azilanti predstavili svoju kuhinju zainteresiranim građanima (Jurković i Rajković Iveta, 2016). U stvaranju zadruga sudjelovao je Centar za mirovne studije u sklopu projekta *Kvalitetnim rješenjima k integraciji izbjeglica*. Istraživanje je pokazalo da su azilanti iznimno zadovoljni sudjelovanjem u zadruzi pri čemu su naglašavali važnost interakcije s domicilnim stanovništvom. Time se postiže „osjećaj osobnog zadovoljstva i pripadanja, što potvrđuje isticanje azilanata da su pronašli 'novu obitelj', a ljudi koji se u okviru ove inicijative upoznaju, druže se i privatno“ (Jurković i Rajković Iveta, 2016: 172). Jedan od sugovornika naglasio je da se stvarna integracija ostvaruje kroz razmjenu iskustava i interakciju kakva im je omogućena u ovoj prilici (Jurković i Rajković Iveta, 2016).

U Hrvatskoj se dobar dio istraživanja koja se bave integracijom imigranata usredotočio na analizu dokumenata, zakona i praksi koje se odnose na integraciju (Baričević, Čvrljak i Šelo Šabić, 2011; Bužinkić i Kranjec, 2012; Lalić Novak i Giljević, 2019) te općenito pokazuju da u hrvatskom zakonodavnom okviru postoje brojne nedorečenosti zbog čega je, smatraju autori, otežana i provedba samih integracijskih mjera. Zakonima reguliraju temeljna prava azilanata i tražitelja supsidijarne zaštite, ali „sustav nije osmislio niz mjera i rješenja koji bi omogućili njihovu kvalitetnu provedbu ili je propustio provesti propisana rješenja“ (Baričević, 2013: 118). Ono što se posebno ističe kao problem je nedostatak suradnje i komunikacije između institucija uključenih u proces integracije imigranata te zanemarivanje uloge institucija na lokalnoj razini kao ravnopravnih partnera u kreiranju i provođenju integracijskih politika (Bužinkić i Kranjec, 2012; Ajduković i sur., 2019., Lalić Novak i Giljević, 2019). Uslijed loše komunikacije i inercije institucija događalo se da su azilanti na integracijske programe koji se tiču učenja jezika čekali i preko godinu dana (Baričević, 2013). Također se pokazalo kako im ti programi ne omogućuju stjecanje one razine jezičnih kompetencija koja je nužna za uključivanje u tržište rada te općenito, dobro funkcioniranje u društvu (Baričević, 2013).

Rezultati stranih i domaćih istraživanja pokazuju da je subjektivni osjećaj pripadanja imigranata ključan za uspješnu integraciju te da su društvene veze u zemlji primitka jedan od temelja tog osjećaja. S druge strane, integracijske politike se često provode kao jednosmjerni proces u kojem je većina tereta na imigrantima pri čemu se njihove društvene i kulturne potrebe zanemaruju. Time se dovodi u pitanje razlika koncepcija asimilacije i integracije. Kako bi se

razriješilo to pitanje, trebalo bi odrediti što integracija jest i kako je shvaćaju uključeni akteri. Rezultati istraživanja provedenog u sklopu ovog rada pokazuje da akteri procesa integracije na lokalnoj razini integraciju prvenstveno shvaćaju kao jednosmjernan proces koji u svom krajnjem i poželjnom ishodu vodi asimilaciji.

5. Istraživačka pitanja

Cilj ovog istraživanja je utvrditi kako zadarski akteri koji sudjeluju ili bi trebali sudjelovati u procesu integracije državljana trećih zemalja kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj shvaćaju koncepciju integracije imigranata. Pod akterima procesa integracije u lokalnoj zajednici u ovome se radu misli na zaposlenike institucija i članove organizacija koji su „na različite načine odgovorni ili uključeni u procese prihvata i integracije“ imigranata (Ajduković, 2019: 66). Kako bi se ostvario cilj ovog istraživanja trebalo na odgovoriti na sljedeća pitanja od kojih je prvo temeljno istraživačko pitanja, a ostala proizlaze iz njega:

1. Kako akteri procesa integracije imigranata unutar lokalne zajednice definiraju i shvaćaju proces integracije
 - 1.1. S pomoću kojih dimenzija integracije određuju svoje shvaćanje integracije?
 - 1.2. Kako lokalni akteri vide svoju i uloge drugih aktera (u društvima primitka i porijekla, imigranata) u procesu integracije?
 - 1.3. Kako procjenjuju koncepciju integracije migranata u hrvatskim službenim aktima, političkom i javnom prostoru?
 - 1.4. Što smatraju uspješnom integracijom, odnosno, što smatraju poželjnim krajnjim ishodom uspješne integracije?
 - 1.5. Kako lokalni akteri procjenjuju svoje iskustvo u radu s osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita i moguću promjenu razumijevanja integracijskog procesa?

6. Metodologija

Za provedbu istraživanja za potrebe ovog rada odabrana je metoda polustrukturiranog intervjua. Općenito, intervju je jedna od ključnih metoda kvalitativnih istraživanja, a posebno u migracijskim istraživanjima (Fedyuk i Zentai, 2018). Polustrukturirani je intervju uvjetno moguće smjestiti između nestrukturiranog i strukturiranog intervjua. Takav tip intervjua ostavlja sugovornicima dovoljno prostora da izađu iz okvira predviđenog pitanjima i da spomenu što smatraju da je važno, a da pritom istraživač i sugovornik ostanu usredotočeni na temu. Istraživaču pak omogućuje postavljanje potpitanja na koje ih navode odgovori sugovornika. Time je omogućeno dublje razumijevanje teme u odnosu na ono što dopušta čvrsto strukturirani intervju (Fedyuk i Zentai, 2018). S obzirom na to da se ovdje istražuje kako sugovornici *shvaćaju* koncepciju integracije te da se to želi usporediti s rezultatima brojnih stranih istraživanja na sličnu temu, polustrukturirani je intervju procijenjen kao prikladan postupak.

Akteri lokalne razine procesa integracije izdvojeni su prema onome kako ih određuje „Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019.godine“ (2017). Naime, u tom su dokumentu navedena sva institucionalno predviđena područja integracije te nositelji i sunositelji predviđenih mjera iz tih područja. Dio sugovornika odabran je tehnikom snježne grude kad se tijekom provođenja intervjua nastojalo saznati i saznavalo o postojanju još nekih institucionalnih aktera na lokalnoj razini koji su uključeni u proces, a nisu navedeni u „Akcijskom planu...“ (2017).

U skladu s „Akcijskim planom...“ odabrane su: organizacija Crvenog križa, jedinica lokalne samouprave (Grad Zadar), Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, odgojno-obrazovna ustanova (Osnovna škola Bartola Kašića), Hrvatski zavod za zapošljavanje i Ministarstvo unutarnjih poslova. Tehnikom snježne grude popis je proširen na zadarsku Islamsku zajednicu, Volonterski centar te Dom za odgoj djece i mladeži kojem je bila namijenjena uloga stambenog zbrinjavanja i praćenja maloljetnih azilanata bez roditeljske pratnje te je, kako navodi sugovornica, kroz dom od 2015. godine prošlo više skupina dječje-imigranata.

Cilj je bio iz svake organizacije ili institucije odabrati jednog sugovornika nastojeći da to budu osobe s najviše iskustva izravnog rada s azilantima. Na taj je način odabran sugovornik iz Crvenog križa, sugovornica iz Centra za socijalnu skrb, sugovornica iz Doma za odgoj djece i mladeži, sugovornik iz Islamske zajednice te sugovornica iz Hrvatskog zavoda za

zapošljavanje. Iz Volonterskog centra odabrana je jedna od stalnih zaposlenica koja je pristala na intervju budući da su djelatnici Volonterskog centra izjavili da nisu imali iskustva izravnog rada s azilantima. Iz jedinice lokalne samouprave, odnosno Grada Zadra, odabrana su dva sugovornika budući da su u gradskoj upravi formirana dva odjela koja u svom djelovanju predviđaju mjere usmjerene prema azilantima. Jedan sugovornik je iz Upravnog odjela za odgoj i školstvo, a drugi iz Upravnog odjela za socijalnu skrb. Za odgojno-obrazovnu ustanovu odabrana je Osnovna škola Šime Budinića budući da su sva djeca azilanata smještena u Zadru inicijalno upisana u tu školu. Iz škole su također odabrane dvije sugovornice budući da su sve obitelji azilanata koje su pristigle u Zadar došle u izravan kontakt sa školom. Iz Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje nije odabran ni jedan sugovornik budući da nitko nije imao kontakt s azilantima, a obradu zahtjeva za zdravstvenim osiguranjem ispunjava Ministarstvo zdravstva, odnosno, ne događa se na lokalnoj razini. Umjesto toga odabran je liječnik primarne zdravstvene zaštite iz područja ginekologije koji je imao iskustvo izravnog rada s azilantkinjama. Budući da su u Područnom uredu Zadar Hrvatskog zavoda za zapošljavanje izjavili da gotovo da i nisu imali iskustva rada s azilantima, kako bi se pokrilo područje zaposlenja, odabran je i jedan poslodavac koji je zapošljavao nekoliko azilanata. Od Ministarstva unutarnjih poslova nije se uspjelo dobiti odobrenje za provođenja intervjua u Službi za granicu Policijske uprave zadarske.

Ukupno je provedeno dvanaest intervjua čije je trajanje bilo u rasponu od trideset i osam minuta do sat i deset minuta. Intervjui su provedeni u razdoblju od 9. srpnja do 12. kolovoza 2020. U Tablici 1 navedene su sve institucije i organizacije te šifre sugovornika s kojima su provedeni intervjui. Sugovornici su pripadnici oba spola (šest žena i šestero muškaraca), njih desetero ima visoku stručnu spremu, jedan sugovornik višu te jedan srednju stručnu spremu. Devetero sugovornika je provelo većinu svog života u Zadru. Dvoje žive u manjima mjestima Zadarske županije, ali su zaposleni u Zadru i gravitiraju Zadru, a jedan sugovornik nije porijeklom iz Hrvatske, iako živi u Zadru posljednjih deset godina.

Svi su intervjui tonski snimani uz prethodni informirani pristanak i potpisanu izjavu o suglasnosti. Intervjui su naknadno transkribirani.

Tablica 1

Institucija/organizacija ili područje integracije	Sugovornik/ca
Odgojno-obrazovna ustanova:	S_1_ŠK
Osnovna škola Šime Budinića	S_2_ŠK
Grad Zadar:	
Upravni odjel za odgoj i školstvo	S_3_GU
Upravni odjel za socijalnu skrb i zdravstvo	S_4_GU
Društvo Crvenog križa Zadarske županije	S_5_CK
Centar za socijalnu skrb	S_6_CZSS
Volonterski centar	S_7_VC
Primarna zdravstvena zaštita	S_8_ZZ
Islamska zajednica	S_9_IZ
Dom za odgoj djece i mladeži	S_10_DODM
Poduzetnik	S_11_P
Hrvatski zavod za zapošljavanje	S_12_HZZ

7. Rezultati i rasprava

7.1. Shvaćanje koncepcije integracije

Intervjui su uglavnom započeti na način da se od sugovornika tražilo da iznesu svoje shvaćanje integracije, a kroz potpitanja se nastojao dobiti precizniji i potpuniji uvid u njihovo shvaćanje. Većina sugovornika smatra da se radi o procesu prihvaćanja, uklapanja i uključivanja imigranata u društvo primitka u kojem će imigranti zadržati dio svoje kulture i identiteta, dok će istovremeno prihvatiti dio kulture društva primitka. Gotovo nitko od sugovornika ne smatra da integracija podrazumijeva potpunu asimilaciju o kakvoj govori Gordon (1964).

Pa, po našem mišljenju, da čovjek zadrži svoje ono što je, a da prihvati društvo i običaje u koje je došlo, da to poštuje, zakone te države i tako, ali da zadrži ipak ono svoje. Znači da to ne bude asimilacija, nego da to bude integracija, je li tako, to treba. Nažalost mnogi ljudi se, kroz tu integraciju izgube svoj identitet, izgube svoj jezik, svoj običaj, onda to bude asimilacija, što nije lijepo. S_9_IZ

Asimilacija je kao da ih mijenjamo da budu kao mi, to me podsjeća na borgove, asimilacija, otpor je uzaludan i tako dalje. Malo pregruba riječ, možda malo preširoke definicije. Integracija je možda bolji izraz, da se uklopi u društvo, a da pri tome ima prava na svoju vjeru, na svoje običaje i da ostane to što je. Eto. S_8_ZZ

Većina sugovornika ističe da su različitosti nešto pozitivno što obogaćuje društvo primitka te se svi sugovornici načelno slažu da imigranti trebaju zadržati dio svoje kulture i identiteta. Jedna od glavnih razlika koja se primjećuje u odgovorima odnosi se na podjelu na javnu i privatnu sferu, odnosno u shvaćanju sugovornika u kojoj je mjeri poželjno da imigranti predstavljaju svoj identitet, kulturu i različitost u javnoj sferi. Neki sugovornici posebno naglašavaju mogućnost da imigranti izražavaju svoju kulturu i identitet u javnosti, te smatraju da je to ključni dio integrativnog procesa. Nadalje, svi se sugovornici slažu da imigranti ne trebaju mijenjati svoja religijska uvjerenja, ali dio njih ne smatra da je poželjno da svoje religijske prakse prakticiraju u javnoj sferi ili smatraju da je to moguće samo u određenoj mjeri. Stigmatizacija izbjeglica povezana je sa stereotipnom percepcijom muslimana kao nasilnih religijskih fundamentalista, stoga ne čudi otpor prema javnom iskazivanju religijskih praksi muslimana. Takva se stajališta često pravdaju sekularnim načelima, za koje se smatra da su temelj suvremenih Zapadnih demokracija (Kaya, 2009). I neka domaća istraživanja pokazuju da se muslimani percipiraju kao skupina migranata koja predstavlja kulturnu i sigurnosnu prijetnju (Baričević i Koska, 2017: 27).

(...) njegovo je pravo da on ide u džamiju, ali opet treba to razlikovati od onih momenata koje su pokušavali isprovocirati na par mjesta u Zagrebu, jednom u Splitu, kada dođe njih sedam, osam i na vidljivom nekom mjestu klanjaju nasred trga, oni imaju svoje bogomolje, onaj tko hoće moliti boga iz zdravih pobuda, onda ga on može moliti potihom u tišini u skupini gdje hoće, ali otići sad na Narodni trg svaki dan i staviti tepih i klanjati, upućivalo bi na nekakvu provokaciju, ali im se ništa ne bi dogodilo, dakle toliko smo tolerantni da to i rade svaki dan na trgu, ne bi im nitko rekao da to ne rade. S_4_GU

(...) to je svrha, da ih se zapravo izjednači, umiješa s ovom lokalnom zajednicom, da ne budu uvijek stranci, došljaci, azilanti, da uvijek se za njih tako nešto priča, nego da budu baš ono, koliko god je to moguće ravnopravniji u društvu, bez da budu na margini, da budu po hostelima grupirani, oni se integriraju u škole, nema samo razred za njih, nego se oni pokušavaju integrirati u razred s ostalom djecom (...) ali normalno da će oni u svoja četiri zida i dalje, i u svom životu, i u svom pogledu na svijet, i u molitvama, i u prehrani, zadržati svoje običaje (...) Prihvatiti lokalne običaje, sigurno. Barem na cesti i u društvu, to sigurno pod broj jedan. S_5_CZSS

Uzimajući u obzir razlikovanje javne i privatne sfere koje uvode sugovornici, njihova shvaćanja koncepcije integracije mogla bi se analizirati s pomoću Alexanderovih (2001) načina inkorporacije. Naime, sugovornici smatraju da bi imigrantima trebala biti omogućena sva građanska prava, odnosno, da bi zakonski trebali biti ravnopravni lokalnom stanovništvu, ali većina naglašava da bi u javnoj sferi trebali poštovati norme društva primitka. Prema Alexanderu (2001), takva bi shvaćanja odgovarala asimilacijskom načinu inkorporacije.

Ne znam baš da bi to moglo tako biti da mogu na trgu to [moliti se, op. E. M.] napraviti. Oni, rekla sam Vam na početku, bit će sve okej ako se poštuju pravila naše države. Ne znam. Što se tiče oblačenja, ja im to ne mogu, tko im to može reći, dakle, jedino i ispravno će biti i za jednu i za drugu stranu da se držimo zakonskih okvira, znači ono što nije dopušteno, nije dopušteno, ono što je provoditi, sad privatni život drži u kući, a ovaj društveni život, ponašaj se po normama koje su propisane, ovo je jedino kako čovjek može biti uspješan, nikako drugačije. S_12_HZZ

Neki sugovornici ističu da je važno da se imigranti ne izdvajaju, a iako smatraju da nije nužno da odbace svoja distinktivna kulturna obilježja, smatraju da bi to pomoglo procesu integracije. U tom smislu imigranti postaju nevidljivi i ne predstavljaju izazov za lokalnu zajednicu. Hargreaves (1996, prema Kaya, 2009: 71) tvrdi da se u Francuskoj prividna nevidljivost imigranata i njihovih potomaka smatrala pokazateljem uspješne integracije. Upravo zbog toga, smatra Hargreaves, imigranti iz neeuropskih zemalja, predstavljaju izazov takvoj koncepciji integracije. Jedan sugovornik sugerira da je vidljiva kulturna različitost azilanata prepreka njihovoj integraciji u Zadru budući da je time lokalno stanovništvo prisiljeno suočiti se s različitostima što, kako navodi sugovornik, prije, kada su imigranti dolazili iz susjednih zemalja, nije bio slučaj.

(...) što je bitno kod toga, bitno je da mi imamo drugačije poimanje imigranata sada i prije deset, dvadeset godina, i ljudi s feredžama, ili s nekim drugim načinom odijevanja po čemu odmah ljudi razlikuju da je to netko stranac ili da pripada, pripada nekom narodu i to, razlika je prije trideset godina i danas. S_3_GU

U skladu s takvim razmišljanjima, neki sugovornici eksplicitno navode asimilaciju kao uspješan, iako ne obvezujući, model integracije.

Integracija ne mora značiti odbacivanje svojih običaja i kulture, u tom smislu oni mogu, većina ili masa onih koji su tu, Bosanci kojih najviše ima, oni su se super integrirali po tom pitanju, ali ne integrirali, oni su se uklopili, oni su postali jednostavno dio su postali dio kulture, asimilirani su (...) Asimilirali smo ih, definitivno. Zato što njih nije toliko puno na kraju jer u krajnjem broju opet je više domicilnog stanovništva (...) Nije krajnji cilj asimilacija, ali njima, što sto posto tvrdim jer sam to vidio i doživio, njima i paše ova kultura, i masa njih i prihvaća to. S_3_GU

Cilj integracije je da ljudi funkcioniraju kao i domicilno stanovništvo, da nema nikakve razlike, ako se čovjek integrira u društvo on mora funkcionirati kao Hrvat koji se tu rodio, praktički gotovo identično. S_11_P

O tome da neki sugovornici smatraju da su imigranti ti koji moraju preuzeti odgovornost za integraciju svjedoče i sljedeći odgovori u kojima se ističe da je društvo primitka zadano, a imigranti se uspoređuju s gostima koji se moraju prilagoditi.

(...) cilj integracije, naravno i sama riječ govori, moraš se uklopiti u nešto što ti je zadano, tako i njihov cilj je vjerojatno, ako misle ostati ovdje, da se čim prije uklope u normalan, pod navodnike, život koji ih ovdje očekuje. S_12_HZZ

(...) kad dođu ovdje treba imati na umu da najprije treba poštivati domaćina, kad vi idete negdi u goste onda ćete vi znati jel' idete na pogreb na pir ili na nekakav drugi događaj i da na tom događaju trebate poštivati domaćina, tako i ovdje, oni moraju poštivati državu u koju dolaze, njihovo stanovništvo, bez obzira na nekakva nezadovoljstva (...) S_4_GU

Samo troje sugovornika ističe da i društvo primitka treba naučiti više o kulturi imigranata te se u skladu s tim i promijeniti:

Gledajte, i mi moramo učiti, kako i na koji način s njima jer to je i nama nepoznato, prema tome ovisi odakle su sve te skupine i svi ti ljudi i pojedinci, i trebali bi se educirati o mnogočemu, kako o njima, tako i o njihovom načinu življenja, o njihovoj kulturi, o njihovom bivšem ekonomskom statusu da bi mogli sami postupi, ne samo isključivo gledati sebe i ono što mi smo do sad radili, što smo naučili, kako smo se odredili, nego gledati malo širu sliku i probati to uklopiti i biti fleksibilni, možemo im izaći u susret i da mi mijenjamo neke svoje stavove, ne baš u potpunosti, ali se prilagođavamo, moramo se prilagoditi. S_2_ŠK

Nadalje, kada sugovornici govore o integraciji i njezinim područjima, većinom se usredotočuju na strukturnu integraciju o kakvoj govore Bosswick i Heckmann (2006) pa će se u analizi rezultata primijeniti njihova podjela integracije na četiri dimenzije (strukturna, kulturna, interaktivna i identifikacijska). Budući da su se sugovornici orijentirali na strukturnu integraciju čiji je važan dio uključivanje imigranata u tržište rada, ne iznenađuje da kod nekih je sugovornika važno mjesto u određenju shvaćanja integracije zauzela mogućnost iskorištavanja imigranata kao ekonomski iskoristivih resursa. Prema Goeman (2012) takva bi shvaćanja odgovarala ekonomskom idealtipskom okviru za shvaćanje integracije i migracija. Neki sugovornici smatraju da je za uspješnu integraciju ključno da imigranti uspiju iskoristiti svoja znanja i vještine na način da doprinesu društvu primitka. Osim što imigranti mogu biti resurs kao radna snaga, neki sugovornici u njihovim različitostima također vide resurs koji će neizravno gospodarski pridonijeti lokalnoj zajednici u smislu prepoznatljivosti i privlačnosti grada Zadra kao mjesta pogodnog za život i razvoj investicija. Jedan sugovornik zastupa i radikalniji stav da bi država trebala intervenirati i određivati koje i kakve će skupine azilanata primati uzimajući u obzir svoje ekonomske potrebe. U tom smislu može biti indikativno što se taj sugovornik na jednom mjestu referirao na imigrantske radnike kao na „to“, točnije, rekao je „ja sam sâm to uvezio iz Bosne“ čime su imigranti potpuno dehumanizirani.

(...) jer puno ljudi koji dođu, donose sa sobom svoja znanja, znači svoje prednosti kao ljudi, svoju kulturu, svoj način spremanja jela i razno razne zanatske vještine koje mi možemo koristiti. Pošto smo već uvezili radnu snagu, ja sam sâm to uvezio iz Bosne, ja sam smatrao da je to idealna prilika da tih 1200 ljudi koliko se Hrvatska obvezala uvesti, da mi uzmemo ljude koji su radno sposobni da ih integriramo kod poduzetnika kojima trebaju radnici, i to je bila inicijalna ideja i svi su se znači oduševili s jednim takvim pristupom.

(...) i moja ideja izbjeglica je bila da mi izaberemo struku koja nam fali od tih izbjeglica i da ih dovedemo tisuću i dvjesto, pa nam Europska unija, međunarodna zajednica to plati, a da mi odaberemo, da popunimo svoju rupu koja nam je trenutačno u toj našoj integriranoj cjelini napravljena, to je bila moja ideja, i ja sam to uspio s ove dvije obitelji, oni su nama korisni u građevini, ja sam popunio dio rupe u svojoj firmi ako ćemo to gledati u manjem obimu, znači, moja firma je bila integrirana od određene struke ljude i meni je odjednom zafalio jedan dio tih ljudi je otišao. S_11_P

Sugovornici koji svoje shvaćanje integracije određuju unutar ekonomskog okvira, veći naglasak stavljaju na strukturnu integraciju. S druge strane, kod sugovornica čije je određenje integracije prvenstveno humanitarno, uz strukturnu, naglasak je stavljen i na kulturnu integraciju.

(...) integracija bi bila prihvat manjina na način da se poštuju sve one razlike s kojima su oni došli u novu kulturu, a da im se pritom omogući da u novopridošloj kulturi zapravo ostvare sva ona prava kao ljudsko biće i kao osobe s identitetom s kojim su došli (...) Omogućiti svim osobama koje su došle u većinsku kulturu da se osjećaju kao dio te kulture. S_1_ŠK

Pa, po meni, moraju dobiti sva prava koja im pripadaju, znači da, ne znam, imaju zdravstveno, da su prijavljeni na mirovinsko, da imaju priliku raditi negdje i to je taj neki dio formalni ajmo reći, a s druge strane mislim da je važan i iznimno važan taj socijalni i kulturni da ljudi zapravo imaju mogućnosti s jedne strane predstaviti svoj dio, svoju kulturu, svoje običaje i da opet s druge strane nauče i o zemlji u koju su došli (...) S_7_VC

Neki su sugovornici isticali da je u procesu integracije važno postići ekonomsku samostalnost azilanata, odnosno neovisnost o financijskoj pomoći države. U integracijskim politikama europskih država može primijetiti slična bojazan, a o tome, tvrdi Joppke (2007), svjedoči i promjena cilja tih politika. Joppke (2007: 4) tvrdi da je u prijašnjim politikama koje se tiču integracije veći naglasak bio na očuvanju različitosti, a da je u 21. stoljeću primarni cilj državnih integracijskih politika postao oslobođenje imigranata od ovisnosti o državi. Na taj su način azilanti ponekad shvaćeni kao ekonomska prijetnja, ali ne ona koja bi ugrozila tržište radne snage već kao opterećenje sistema socijalne države.

Što se tiče takvog pogleda bitno je za našu državu općenito da ti ljudi rade, znači da nam, da ne širimo socijalne slučajeve već ih u samoj državi ima sasvim dovoljno (...) mislim ja općenito tu integraciju, dolazak imigranata ne vidim kao problem, osim ako stvarno ne dolaze tu skupiti socijalu, ummm, dosta njih je bilo samih tih azilanata iz Sirije, ne pričam samo o Zadru, pričam o Zagrebu, jer sam povezan sa Zagrebom dosta, dosta njih je mislilo da će doći tu, imati dobru socijalnu pomoć, besplatno zdravstvo do kraja, čak jedna obitelj je bila uvjerena da će popraviti apsolutno sve zube besplatno (...) S_6_CK

Nadalje, kod nekih se sugovornika može primijetiti povezivanje migracija i integracije sa sigurnosnim pitanjima, a imigrante se ne doživljava samo kao ekonomsku i kulturnu prijetnju, nego i kao sigurnosnu. Kao rješenje sigurnosne prijetnje kakvu u njihovim očima mogu predstavljati imigranti, sugovornici u prvom redu predlažu više kontrola na granicama, odnosno uvođenje većih restrikcija za imigrante.

(...) a mi se sad nalazimo tu na prvoj granici, mi smo kao na braniku, plus kad uđemo u Schengen onda je to duplo, duplo jače, duplo jača provjera i situacije, tko uđe tu, mora se znati. Tako da država što se tiče toga, sigurnosnoga, uvijek može paziti, uvijek može raditi više i oplemeniti taj dio zakonski, da to bude jači filter, bolji filter, da se ne bi dogodila neka ta situacija jer naravno znate da svi koriste te situacije da uđe i terorizam, da uđe i ne znam, kriminal, i droga, i bilo kakva situacija, jer vam sve to može ući putem toga (...) S_3_GU

Kaya (2009: 11) na primjerima SAD-a i EU-a objašnjava da uvođenje većih kontrola na granicama ne rezultira smanjenjem obujma ilegalnih migracija. Ona objašnjava da insistiranjem na očuvanju granica, država nastoji očuvati svoju moć i kontrolu nad teritorijem koje su u opadanju zbog procesa globalizacije. Nadalje, usredotočivanju na kontrolu granica pridonosi lobiranje korporacija koje se bave proizvodnjom i prodajom oružja i nadzornih tehnologija. Tome pridonosi i ksenofobni diskurs u medijima u kojem se često koriste sintagme poput *poplava, tsunami, horde* ili *invazija imigranta*, a koji implicira da se od imigranata nužno treba obraniti (Kaya, 2009: 8). Da takve slike, posredovane prvenstveno putem medija i kroz retoriku političke desnice (Baričević i Koska, 2017: 51), mogu utjecati na percepciju pripadnika društva primitka sugeriraju i odgovori, pa tako jedan sugovornik opisujući imigrante niže ksenofobne generalizacije u kojima ih predstavlja kao nasilnike, teroriste, narkomane i ubojice:

(...)jer ti migranti koji su ušli u Njemačku, u Francusku, bili su povezani s tim terorističkim aktivnostima, zalijetanjem kombija na pješački prijelaz, bacanje bombi, onda ubodi nožom, onda saznanja da su na našoj granici na Bihaću sve noževe pokupovali po dućanima, dakle stvara jednu nesigurnost i strahove u ljudima (...) ta percepcija i doživljaj tih migranata u prvim tim valovima, prelazak granica, razbijanja te žice, iskazivanje nezadovoljstva, kupovanje noževa, devastacija vikendica po Gorskom Kotaru, masakri, ubojstva tamo nekog migranta koji ne znate je li drogiran, lud ili nabrijan nacionalno i tako dalje. Te sve slike su ostale u glavama ljudi i naravno da će još uvijek biti nekog nepovjerenja, i osjećaja nedobrodošlice, najradije bi da ne dođu, je li? S_4_GU

Takvi se stereotipni i predrasudni stavovi gotovo isključivo odnose na imigrante s Bliskog Istoka i iz Afrike, a manje na imigrante s područja Europske unije i općenito Zapada. Kaya (2009: 7) smatra da su takvi stavovi posljedica stigmatizacije islama koja se intenzivirala nakon terorističkog napada u SAD-u 11. rujna 2001. kada se stvorila percepcija muslimana kao neprijatelja države.

Ja bih opet rekao da ovdje trebamo razlikovati ove skupine građana koje ste spomenuli, Ukrajinci, sutra mogu to biti i Bosanci, odnosno žitelji Bosne i Hercegovine, nema tog razmišljanja o njima kao i ovima, ovo je jedna sasvim jedna drugačija skupina građana, (...) ovo su Ukrajinci i ove druge skupine građana koje dolaze, oni uredno donesu dokumente kojima dokažu svoj identitet, kažu zbog čega su došli, mogu dobiti privremeno boravište i tako dalje, i oni rade, oni su evidentirani, može ih se pratiti i tako dalje, o njima uopće nema nekakvog posebnog propisa i zakona, oni ne spadaju u ovu posebnu kategoriju zakonodavstva o kojoj mi pričamo (...) S_4_GU

Isti sugovornik ne smatra samo imigrante sigurnosnom ugrozom, već i drugu i treću generaciju imigrantskog porijekla. Pri tome naglasak stavlja na subjektivni osjećaj

diskriminiranosti kod imigranata koja je, prema njegovu mišljenju, posljedica njihove neuklopljive različitosti, a ne posljedica strukturnog rasizma s kojima se generacije imigrantskog porijekla često susreću.

(...) bilo je bojazni kad su počeli doći, dolaziti u Englesku, prvi valovi migranata iz trećih zemalja, znači Afrike i raso različitih, crnci su bili, da su se više njihovi znanstvenici sociolozi, možda više bojali njihove druge, možda čak i treće generacije, jer prva je u borbi za goli život, za opstanak i oni ne razmišljaju o ničemu, oni poštivaju sve gdje su došli, a onda kad se oni adaptiraju kada postanu dio te cjeline, kada vide su malo drugačiji i ne daj bože da ih netko promatra drugačijim očima, onda se dogodi ono što se sad nakon pete, sedme generacije u Americi događa, da oni sada ruše temeljne spomenike Amerike kao države. Vidite, nikad neće nestati taj moment, sve je stvar okolnosti, ali kažem još jednom, da bi se vidjela njihova integracija trebat će proći jedna generacija. S_4_GU

S druge strane, nitko drugi od sugovornika ne dovodi u pitanje linearnost i jednosmjernost procesa integracije. Dapače, jedan sugovornik izražava uvjerenje da će do potpune asimilacije doći kod djece imigrantskog porijekla koja se u literaturi još naziva i generacija 1.5 (Wingens i dr., 2011: 19).

Ja smatram, rekao sam ti, da prva generacija koja dođe, ona će se prilagoditi dijelom na našu kulturu, u smislu hrane, ne znam, što ja znam, možda nekih običaja naših nekakvih, fešta, ali će zadržati svoju (...) znači djeca su ta koja se totalno prilagode i oni budu dio kao Zadrani, Hrvati, znači nema razlike jer je on odrastao tu (...) to će sutra biti svi ljudi kao da su iz Zadra koja će znati sirijski perfektno, arapski i hrvatski i to je bila vrijednost, ti ljudi su bili nama, ti ljudi bi nama donijeli dobro i oni bi bili integrirani maksimalno u tom smislu ono što ti misliš reći, ali ne njihovi roditelji. S_11_P

Iako sugovornik naglašava da potpuna asimilacija u smislu mijenjanja običaja, navika i uvjerenja nije nužna, njegovi odgovori sugeriraju da je poželjna. Drugi sugovornik smatra da model uspješne integracije uključuje prostorno segregirane etničke zajednice koje se međusobno uvažavaju:

(...) ali po meni čak možda bi to bilo, neću reći idealni oblik, ajmo reći integracije imigranata, ali jedan dobar način, dobar put kako se može dakle imati recimo talijansku četvrt, kinesku četvrt, tipa to, mislim da je to dobar način što je naravno teže to postići kad je domicilno stanovništvo tu stoljećima i sad dolazi netko tko je došao tu prekjučer, po meni bi to trebao biti takav nekakav top, nit vodilja, dakle da postoje razne nacionalnosti na određenom području, da se međusobno poštuju i da svak ima pravo na svoje običaje, bez straha da će ga netko optužiti. S_8_ZZ

Rezultati pokazuju da sugovornici integraciju shvaćaju u većoj mjeri kao jednosmjernan proces u kojem je većina tereta na imigrantima. Sugovornici ponekad jasno navode da asimilacija poželjan ishod, ali češće to implicitno daju do znanja, primjerice, kad opisuju

zamišljenog uspješno integriranog imigranta kao asimiliranog pripadnika društva. Takvi su rezultati u skladu sa zaključkom istraživanja Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012: 329) u kojem se pokazalo da hrvatski građani pred imigrante stavljaju asimilacijski imperativ. Slično, rezultati istraživanja Baričević i Koske (2017) pokazuju da građani na deklarativnoj razini prihvaćaju različitosti, ali da analiza njihovih odgovora pokazuje njihovu sklonost asimilacijskom modelu. Također, zanimljivi su i rezultati kvalitativnog istraživanja Ajduković i dr. (2019: 104) koji su pokazali da sugovornici iz dalmatinske regije češće preferiraju asimilacijsku strategiju od integracijske u odnosu na sugovornike iz drugih regija što su potvrdili i anketnim istraživanjem (Ajduković i dr., 2019).

7.2. Dimenzije integracije

Kad su sugovornici navodili i razmišljali o dimenzijama ili područjima integracije imigranata, najčešće su se osvrtni na azilante i njihove, ponekad specifične, potrebe što je moguće pripisati njihovom skromnom iskustvu s drugim skupinama imigranata u poslovnom, ali i privatnom životu. Najčešće prepoznaju i navode institucionalno organizirane aspekte ili područja strukturne integracije. Osnovne dimenzije integracije imigranata koje ističu sugovornici odnose se učenja jezika, obrazovanja, zaposlenja, stanovanja, zdravstva, građanskih prava te društvenih veza i okoline. Među najvažnijim aspektima ističu se obrazovanje, zaposlenje i jezik, a neki naglašavaju i njihovu međupovezanost.

Poznavanje jezika, to je sad zapravo isto, sad kad me pitate možda prvo poznavanje jezika, pa onda posao i škola jer teško je to odvojiti, teško je to stupnjevati, što prvo što drugo sve se to mora događati istovremeno, od azilanata koji dođu u Hrvatsku, njima se prvenstveno nudi osamdeset sati besplatnog jezika hrvatskog, to je broj jedan, da oni nauče reći svoje potrebe, jer da bi se čovjek uklopio mora znati pričati, mora znati reći što mu treba, koje su mu potrebe, mora znati pitati (...) S_5_CZSS

Sugovornici navode zaposlenje kao najvažniji ili važan aspekt integracije što ne iznenađuje budući da je među ciljevima procesa integracije često spominjala ekonomska neovisnost imigranata. Takva su razmišljanja, smatra Joppke (2007: 4), u skladu sa zahtjevima liberalne ideologije koja naglašava samodostatnost i autonomiju pojedinaca. Time se težište prebacuje na individualnu odgovornost imigranata za integraciju. Neki sugovornici ističu kako je zaposlenje važno zbog njihove samopercepcije kao korisnih pripadnika društva i pozitivnih osjećaja koji iz toga proizlaze:

(...) da im omoguće kako smještaj, tako i posao koji će uvelike njima dobro doći ne bi li tu svoju obitelj mogli dalje prehranjivati, a ne da se osjećaju kao teret da su nekome na grbači i da netko njih, ustvari za njih radi i da im plaća i da se osjećaju kao nametnici i paraziti, evo da se sami realiziraju, kako god mogu i znaju (...) S_2_ŠK

Brojni sugovornici ističu obrazovanje, odnosno školstvo među najvažnijim segmentima integracije imigranta, međutim, neki naglašavaju da je ono posebno važno za obitelji azilanata.

(...) a pošto mi imamo takav profil u ovoj integraciji konkretno, stranih državljana Sirijaca i da im je jedna od bitnijih stavki djeca, jer su djeca mala i svim obiteljima je to jako bitno, integracija u školski sustav, hrvatski školski sustav, predškolski i školski. S_3_GU

Sugovornici smatraju da uključivanje djece u obrazovni sistem važno i zbog mogućnosti učenja jezika i socijalizacije koje pruža. Troje sugovornika spominju da je važno i odraslima osigurati mogućnosti dodatnog obrazovanja ili prekvalifikacija:

(...) djeca se brže asimiliraju, i takvu asimilaciju treba osigurati i odraslim osobama, dakle večernje škole, tečajeve hrvatskog jezika, pisanja, gramatike i tako dalje. Tako da ovaj budu, da ne budu zakinuti u bilo kojem segmentu u odnosu na domicilno stanovništvo, od najobičnijeg potpisivanja formulara za posao do nečeg drugog. S_8_ZZ

Osim obrazovanja, jezika i zaposlenja, sugovornici iznimno važnima smatraju ostvarivanje prava u područjima stanovanja i zdravstva, pa tako jedna sugovornica navodi da je upravo zdravstvo najvažnije. Važnost zdravstva sugovornici posebno naglašavaju u slučaju azilanata čije zdravlje može biti narušeno zbog često dugotrajnog i iscrpljujućeg puta kojeg prolaze prije dolaska. Također ističu da je to važno budući da se radi o obiteljima s većim brojem djece.

To su obitelji s većim brojem djece, to su obitelji u kojima žene nisu imale adekvatnu socijalnu niti zdravstvenu skrb, mislim da im je po tom pitanju zdravstvo bio najvažniji i najveći problem kad su stigli u Zadar. I tu znam čim su se počeli voditi razgovori o njihovom dolasku u našu školu, da se skupio cijeli tim i da su dosta insistirali da im se omogući ta zdravstvena skrb (...) S_1_ŠK

Ova se sugovornica dodatno osvrće na žene za koje smatra da su bile u posebno nepovoljnom položaju, a odgovori upućuju na predodžbe koje sugovornici imaju o azilantima. Kaya (2009) smatra da se u medijima i političkom diskursu stvara narativ u kojem su muslimani prezentirani kao necivilizirana i nazadna skupina koja se prema ženama ponaša posebno okrutno te se tako potiče strah kod domaćeg stanovništva (Kaya, 2009: 133).

Stanovanje je također izdvojeno kao jedno od najvažnijih područja za uspješnu integraciju u Zadru. Sugovornici su s time u vezi najviše isticali financijski aspekt, točnije (pre)kratko razdoblje tijekom kojega država subvencionira stanove za imigrante. Stanovanje su također istaknuli kao prioritet i poseban problem za obitelji azilanata budući da su u Zadar smještane obitelji s većim brojem djece kojima su potrebni veći, a time i skuplji stanovi. Sugovornici smatraju da je u Zadru stanovanje poseban problem zbog visokih cijena nekretnina i slabe ponude stanova za iznajmljivanje u dugoročni najam kao posljedice toga što se stanovi iznajmljuju ponajprije turistima.

Sad, jedan od praktički najvećih problema koji oni imaju je rješenje stambenog prostora, to Vam je općenito za azilante, to Vam je općenito problem za naše ljude koji čekaju gradske, to jest državne stanove, jednostavno stanovi za azilante u većini gradova ove države ne postoje, znači oni su Vam, oni Vam uglavnom žive u podstanarstvu i kako vam oni dolaze, te grupe azilanata koji dolaze iz drugih država Vam dolaze preko europskog projekta, i sad taj europski projekt Vam financira to njihovo podstanarstvo dvije godine i sad je problem u Dalmaciji gdje Vam se sve praktički iznajmljuje u turizam problem je da ostanu u tim stanovima nakon te dvije godine jer su Vam ti stanovi preskupi. S_6_SK

E sad, ovi koji dolaze sad unazad pet, šest, deset godina, sve je teže, vidim da su i ove neke nekretnine dosta skuplje i teže se nekako uklopiti i tako da je sve to teže. S_9_IZ

(...) oni su sad nakon tri godine naučili pričati hrvatski dvi, djeca su perfektna u hrvatskom i oni su završili tu integraciju što se tiče uklapanja u okolinu, školovanja, liječničke skrbi, rada, znači da se integriraju u radnu snagu, znači da budu zaposleni i jedini problem koji mi sad imamo s ove dvije obitelji isključivo jedini problem je njima smještaj. S_11_P

Takvi rezultati ne iznenađuju s obzirom na to da se stanovanje pokazalo važnim aspektom i u stranim i u domaći istraživanjima. Primjerice, građani Bugarske smatraju da su zaposlenje, stanovanje i zdravstvena zaštita najvažnije dimenzije integracije za izbjeglice, a izbjeglice su navodile da imaju teškoća s pronalaženjem stanova nakon što izađu iz prihvatilišta te smatraju da je to posljedica diskriminacije (Erolova, 2019: 567). Ager i Strang (2004), uz zaposlenje i obrazovanje, izdvajaju stanovanje i zdravstvenu zaštitu kao temeljne pokazatelje procesa integracije. Kada autori govore o stanovanju, naglašavaju važnost adekvatnog smještaja, šireg susjedstva u kojem se imigranti naseljavaju te mogućnost dužeg ostanka na jednom mjestu što je preduvjet stabilnosti i osjećaja pripadanja kod imigranata (Ager i Strang, 2008: 171).

Društvena povezanost također zauzima važno mjesto u određenju integracije brojnih sugovornika. Jedan sugovornik smatra da su društvene veze ključni aspekt integracije koji je

često zanemaren što temelji na iskustvu hrvatskih emigranata. Ipak, taj sugovornik ih ne ističe među prioritetima procesa integracije azilanata, a takvo stajalište opravdava time što smatra da azilanti na koje se usredotočuje u svojoj argumentaciji imaju drugačije prioritete od drugih skupina imigranata. Smatra da je njima važnije steći stabilnost i sigurnost. Takva razmišljanja djelomično su proizvod viktimizacije izbjeglica kakva je prisutna i u medijima. Izbjeglice se, prema nalazima istraživanja, primarno percipira kao jadne i bespomoćne žrtve čime za zanemaruju njihove složene potrebe, ali i sposobnosti (Baričević i Koska, 2017: 35). Ovakvo zanemarivanje društvenih veza u procesu integracije azilanata potvrđuju i rezultati istraživanja Ajduković i dr. (2019: 77) u kojem se pokazalo da sugovornici rijetko navode „razvijanje socijalne mreže i uključenost azilanata u život zajednice“ kao pokazatelje uspješne integracije.

*Ali da, što se tiče života, mislim da, oni tamo uvijek naglašavaju jedan segment, plaću, sigurnost na radnom mjestu, radnička prava, ovo ono, 'eli, to je njima prioritet (...)
Da, njihovi imigranti hrvatski, međutim, o njihovom društvenom životu, o toj socijalnoj komponenti ćete čuti malo i čut ćete šturo, i to će biti loše. Zapravo, ukupno oni stave veliki naglasak na taj financijski dio, a društveni dio izignoriraju u potpunosti. S_3_GU*

Društvene veze s društvom primitka, smatraju neki sugovornici, nisu važne samo zbog zadovoljavanja društvenih potreba, već i zbog stvaranja neformalnih prilika za učenje jezika te upoznavanje kulture društva primitka.

*Postoji taj pravilnik o azilantima, o njihovom postupanju prema njima i dužni smo ga poštovati, ali zapravo puno je bitnije s njima ostvariti jedan drugi kontakt van ovih pravilnika, znači ja ih po pravilniku ne mogu učiti o načinu našega života, o našoj zajednici, o našim običajima, oni se najviše trebaju uklopiti kroz društvo, kroz socijalizaciju, to je bit (...)
S_5_CZSS*

Pri tome sugovornici prvenstveno govore u društvenoj povezanosti imigranata s pripadnicima društva primitka. Unatoč tome, neki sugovornici naglašavaju da proces integracije pomažu društvene veze između imigranata:

*(...) ali možda oni se lakše, kad iz njihove pozicije gledaš, će se lakše integrirati tamo gdje je više njihovoga naroda (...) onda se opet navraća na priču da čovjek zapravo uvijek gdje god da ode, uvijek hoće one svoje, traži ono svoje, traži svog zemljaka, svoju vjeru, trebalo bi ih biti puno više nego što ih je da bi baš bili integrirani u Zadar.
S_5_CZSS*

Ja sam njih pitao što vi radite kad je Bajram, i on je rekao, zovemo svoju, svoju rodbinu, razgovaramo, pričamo, čestitamo jedni drugima, družimo se, jedemo i sad pitanje je koliko se socijalno može družiti s drugima, ne možeš sam u svojoj obitelji, to ti je taj socijalni odnos gdje oni nemaju i oni se nisu povezali s ljudima nekim drugima koji su muslimani (...) bitno je da oni imaju taj sadržaj, to je jako bitno, ali mi smo daleko od

toga, mi ne možemo riješiti stambeno pitanje, kamo li ćemo sad raditi neke druge stvari da bi ljudi imali to, a da se osjećaju slobodnima. S_11_P

Ager i Strang (2008) objašnjavaju kako društvene veze unutar imigrantske skupine pomažu proces integracije. Naime, autori tvrde da je osjećaj pripadanja ključ uspješne integracije, a za taj osjećaj važne su dublje, prijateljske i obiteljske društvene veze. Također naglašavaju da društvene veze među pripadnicima vlastite etničke skupine omogućavaju imigrantima da održavaju svoje običaje, religiju i jezik (Ager i Strang, 2008: 178).

Neki sugovornici kao važan aspekt integracije navode građanska prava. Većina sugovornika podrazumijeva da je imigrante važno izjednačiti pred zakonom sa stanovništvom društva primitka.

Mislim da je najbitnija pravna integracija, da se odredi, odnosno da se, odredi zakonski okvir da su uopće ti imigranti prihvate (...) treba postaviti pravne okvire, slažem se, ne čekati imigrante s puškom na granici, nego da oni mogu doći da ih pitamo je li im što treba, nakon toga treba ovaj moj dio, dakle zdravstveni, da se svima osigura zdravstvena skrb i ja bih čak rekao edukativni. S_8_ZZ

S druge strane, oni sugovornici koji definiraju integraciju kroz sigurnosnu prizmu, uvjetno se slažu s izjednačavanjem građanskih prava imigranata i domaćeg stanovništva, ali se ipak zalažu za restriktivne politike migracija i takva prava ne bi pružili svima.

Otvoreniji prema onima koji ostvaruju pravo za to, nakon svih provjera i nakon onog prethodnog zakona koji se tiče samog dolaska azilanata ili imigranata jer mi imigranata imamo iz Bosne, stotine ljudi, tisuće ljudi koji rade na građevini, to su isto imigranti. Međutim za njih postoji radna regulativni, radni odnosi, zna se kako to ide, eli? S_3_GU

Među aspektima integracije koji su sugovornici rjeđe spominjali može se izdvojiti mirno okruženja koje, kako navode neki sugovornici, pruža Zadar u procesu integracije azilanata. Nadalje, religiju su brojni sugovornici isticali kao važan čimbenik koji utječe na integraciju, ali tek su neki spominjali važnost religijske zajednice i podrške u procesu integracije izbjeglica, drugim riječima, nije percipirana kao područje na kojem treba aktivno provoditi mjere integracije. Jedan je sugovornik spomenuo senzibilizaciju javnosti kao područje na kojem treba raditi, a iako su i neki drugi sugovornici smatrali da lokalna javnost treba biti tolerantnija i otvorenija, nisu detaljnije razrađivali svoje uvide u to kako bi se to trebalo dogoditi ni čija bi inicijativa to trebala biti.

(...) donijeli smo mi i zakon o integraciji migranata i donijeli smo akcijske planove dvo, trogodišnje, dakle kompletna legislativa u Hrvatskoj postoji za utemeljena na

međunarodnim dokumentima, tako da što se tiče to legislative, to je sve uređeno. Međutim, evo ostalo je još pitanje senzibilizacije javnosti da se tome prilagode, ali to su već druga pitanja. S_4_GU

Sugovornici uglavnom smatraju da je učenje jezika prvi korak u procesu integracije imigranata te da su zaposlenje i obrazovanje najvažnija područja integracije. Kada je riječ o izbjeglicama, sugovornici naglašavaju važnost stanovanja i zdravstvene zaštite, a zanemaruju važnost društvenih veza. Oslanjajući se na područja koja navode, sugovornici procjenjuju uspješnost integracije u Zadru o čemu će biti riječ u idućem poglavlju.

7.3. Procjena uspješnosti integracije

Sugovornici često svoju koncepciju integracije određuju prema aspektima strukturne integracije kao što su zaposlenje, obrazovanje i stanovanje te u skladu s tim određuju i uspješnu integraciju. Integracija se često smatra uspješnom nakon što su zadovoljeni uvjeti osnovne razine strukturne integracije. O tome svjedoče i ovi odgovori kojima sugovornici procjenjuju uspješnu integraciju:

Da, on može biti uspješno integriran samo ako stekne ono nešto bez čega je ostao, krov nad glavom neki, ako su djeca završila školovanje ili idu dalje pa se školuju dalje, ako supruga radi i on privređuju za obitelj, međutim, praksa je sasvim nešto drugo. U Zadru konkretno, skupe su nekretnine, neće kupiti nikad nekretninu (...) S_3_GU

Pa evo kod nas konkretno su se zaposlili njihovi muškarci, mislim da su se tri zaposlila, dvije žene su radile, rekli ste Vi da su i djeca počela raditi, znači da ih je zajednica prihvatila S_12_HZZ

S druge strane, neki se sugovornici oslanjaju na subjektivne pokazatelje uspješne integracije poput zadovoljstva i percepcije pripadanja.

Po tome što oni su u biti, s um... malo to sad možda zvuči izlizano, ali sretni su, vidi im se to zadovoljstvo i na licu vidi im se u želji za radom za napretkom, to su djeca i roditelji koji su se dosta raspitivali o svojoj budućnosti ovdje i po meni je to znak da oni su tu pustili nekakvo korijenje i da će oni, da su zadovoljni zajednicom u koju su došli, i da su zadovoljni na neki način i svojim radom u zajednici, u smislu svojim doprinosom, koliko su oni naučili jezik, koliko su oni sad sposobniji u odnosu na svoje početke koristiti ono što im zajednica pruža i kažem vam, najveći pokazatelj je razgovor o budućnosti u Zadru ili nekom drugom mjestu gdje su oni došli... S_1_ŠK

Mislim da bih krenula prvo od tog formalnog, znači ekonomski aspekt, kakva je podrška institucija, koliko imaju osjećaj da mogu pitati, da mogu dobiti, da ih se ne odbacuje na bilo kojoj osnovi, ne diskriminira, znači to je taj neki formalni dio, a ovaj da li su se ne znam prijateljili, da li im djeca u školi se dobro snalaze, da li su imali dovoljno prilika da uče jezik, da li su ne znam, da li imaju neke prijatelje, da li se posjećuju, koliko često,

da li imaju priliku opet pokazati svoje običaje, ne znam, religiju ako je drugačije od ove katoličke i tako, da li mogu, ne znam, za svoje blagdane pozvati nekoga, podijeliti neki svoj dio, evo mislim da bi to. S_7_VC

Neki sugovornici ističu da je za uspješnu integraciju ključna odluka imigranata da ostanu trajno u Zadru. Takve rezultate potvrđuju i odgovori sugovornika koji se odnose na prepreke uspješnoj integraciji pri čemu se sugovornici najviše osvrću na iskustvo s azilantima u Zadru. Naime, sugovornici često naglašavaju da je nemoguće ostvariti uspješnu integraciju ako je Hrvatska u percepciji azilanata tranzitna zemlja. Na pitanje kako izgleda uspješno integriran imigrant, jedan sugovornik odgovara:

Onaj tko ostane živjeti ovdje, koji ostane tu, koji ostane trajno, i njegova djeca ostanu i to je to. Onaj koji trajno promjeni svoje mjesto prebivalište s one lokacije s koje je originalno došao i stekao sve neke preduvjete životne ovdje. Jer to vam se sve svodi na to, da se stekne jedan miran život, lakši život, da uspiju zaraditi dva dinara više nego što bi uspjeli tamo ili ne znam gdje. S_3_GU

Pa uspješna integracija bi bila da su svih sedam porodica ostao tu i da je došlo još deset porodica koje su se integrirale. To bi po meni bio najrealniji parametar. S_8_ZZ

Kada sugovornici procjenjuju uspješnost integracije u Zadru, često se osvrću na činjenicu da je većina obitelji otišla što smatraju pokazateljem neuspješne integracije.

(...) ostala su samo ta dva koja rade kod mene. Znači ta dva, dvije obitelji, i oni se spremaju da idu ća. Znači, apsolutno Vam neće nitko ostati. Znači, to je program koji ne radi i koji će se raspasti. To ne funkcionira. S_11_P

Nadalje, jedna sugovornica naglašava njihovo poštovanje normi i poslušnost kao pokazatelj uspješne integracije:

(...) obično ranije dođu, vrlo su točni, jako točni i uredni, i nema ono, poštujući svako pravilo koje im je dano, nema odstupanja od toga ili zanemarivanja onoga što smo im rekli da treba odraditi, skoro pa prvi su uvijek tu i taj osmijeh kad vide da njihovi prijatelji dolaze i kako oni njima prilaze, znači to nam puno govori da su ta djeca, da nisu u ničemu zakinuta, dapače, da se raduju svakom novom danu i da su dobro došla i da su sretna (...) S_2_ŠK

Sayad (2010 [2004]) smatra da društvo primitka od imigranata zahtijeva društvenu hiperkorektnost. On objašnjava da se prekršaji koje počinu imigranti evaluiraju drugačije od prekršaja pripadnika dominantne skupine u društvu. Sayad (2010 [2004]) tvrdi da je imigrantsko porijeklo oblik latentnog prekršaja koji se otkriva tek kada imigrant počini društveno prepoznat prekršaj u društvu primitka. Njegova različitost i geografska dislociranost predstavlja s jedne strane predstavlja prekršaj sam po sebi, a s druge strane u percepciji dominantne skupine predstavlja i objašnjenje, odnosno, izvor devijantnog ponašanja. Takve prosudbe često se

događaju nesvjesno jer su predrasude duboko ukorijenjene u pripadnike društva i isprepletene sa shvaćanjem da je nacionalna država univerzalna i prirodna datost čiju stabilnost narušavaju oni koji dolaze „izvana“. Sayad (2010 [2004]) tvrdi da imigranti zbog toga u svakoj prilici moraju opetovano dokazivati svoju bezopasnost. Naime, imigranti su svjesni tog pritiska koji dolazi od društva primitka, da se svako kršenje zakona ili normi društva primitka smatra i pokazateljem manjka pristojnosti, odnosno nedostatka poštovanja (Sayad, 2010 [2004]). To potvrđuju i brojni odgovori sugovornika koji često naglašavaju da je u procesu integracije ključno da imigranti pokažu poštovanje prema društvu primitka:

(...) da se oni integriraju onako kako je integracija zamišljena, da dožive grad Zadar kao svoj grad, da dožive Republiku Hrvatsku kao svoju državu, da poštvaju sve, sva pravila igre koja ovdje vrijede, počevši of formalnih i neformalnih propisa i onda ih nećemo niti promatrati kao nekakve dotepence ili već dođeš ili kako ih zovu, već kao ravnopravne građane ovoga grada i očekujemo od njih da se dokažu u znanjima i vještinama koji oni imaju i sve te potencijale koje su mogli u matičnoj državi pokazati (...) S_4_GU

Također, zanimljiv je odgovor jedne sugovornice koja naslućuje da imigranti ne osjećaju da mogu izraziti svoje nezadovoljstvo što je, između ostalog, posljedica viktimizacije izbjeglica koja im nameće ulogu žrtve.

Dosta se, dosta je bučno popraćen taj njihov dolazak, u smislu da su bili dosta medijski eksponirani, da su dosta naglašavani kako su oni dobro primljeni pa su malo bili i razapeti u smislu da su stalno bili „Kako vam je u Zadru, kako vam je u Zadru“, a to su ljudi koji su došli, kad vidite u razgovoru s njima, toliko puni zahvalnosti da su primljeni, da imam osjećaj da su oni iz zahvalnosti stalno onako govorili „Lijepo nam je, lijepo nam je, dobro je“, i nekako iz vlastite poniznosti, rekla bih, nisu niti dali naslutiti da se nešto tu možda nije dogodilo dobro, u smislu njihove potpune integracije u društvo. S_1_ŠK

Kad sugovornici govore o mogućnosti uspješne integracije u Zadru, često spominju dva čimbenika koji pozitivno utječu na proces integracije. U prvom redu sugovornici opisuju Zadar kao jedan od turističkih gradova za što smatraju da je pozitivno utjecalo na senzibilizaciju javnosti kad je riječ o različitosti. Smatraju, naime, da Zadranima stranci predstavljaju manji kulturni šok nego što to može biti negdje drugdje.

Danas, kao što znate, u Zadru ima turista de facto svaki ulaz ima iznajmljen neki apartman za nekog, dolaze narodi iz svih nacija, iz svih načina odijevanja, ponašanja, iz svih kultura, tako da je to danas postalo normalno u Zadru, tako da mislim naše očekivanje, kako smo ih mi prihvatili, da ih i ljudi prihvate kao normalnu obitelj koja je pobjegla truhom za kruhom, kao što smo i mi, i još ljudi odlaze u druge strane zemlje

i ljudi očekuju da ih prihvate. Ne sumnjam uopće da će ih Zadrani prihvatiti, jer Zadrani imaju tu tendenciju. S_3_GU

S druge strane, kad su u pitanju azilanti, sugovornici ističu kolektivno iskustvo Zadra u Domovinskom ratu i posljedično, iskustvo s izbjeglištvom. Smatraju da je to iskustvo senzibiliziralo javnost te da su brojni građani na račun tog iskustva spremniji prihvatiti i pomoći azilantima.

Razgovarajući s brojnim ljudima, kolegama, svoje uže kako i šire zajednice o toj temi i na tu temu mislim da smo nekako prilično širokih svjetonazora i da nemamo velikih problema s tim, kako smo i sami prošli svoju kalvariju za vrijeme rata mislim da smo otvorenog srca i uma prema takvim skupinama i da s tim nemamo problema, dapače, da ćemo vrlo rado prihvatiti, otvoriti se, sudjelovati u tom životu, uložiti nekakav trud ne bi li se bilo tko, tko je integriran osjećao dobro. S_2_ŠK

Što se tiče ovdje, dolaska ovdje i komunikacije sa mnom, one su meni super, mislim, kao i sve stranke. Znae i sami da neke stranke su vam na prvu, to je taj halo efekt, na prvu su vam simpatične, neke vam nisu nikada. Sad ne znam je li to bilo iz razloga što su bile prognane, što su jadne, što su došle s djecom, što se lako poistovjetiti s njihovom sudbinom jer smo i mi bili u toj situaciji pa sam ih osobno ja što toplije dočekati, primiti, jer mi je bilo žao njih i djece. Je li to samo moj takav stav ili nije, ja ne znam. Što se te integracije tiče, njihove životne, ja ne znam kako su one to uredile, ne znam. S_12_HZZ

Jedan sugovornik također misli da je na uspješnu integraciju utjecala i činjenica da su u Zadar smještene obitelji s djecom i da je baš to pozitivno utjecalo na prihvaćanje azilanata u lokalnoj zajednici.

Pa najprije kad se spustimo na razinu običnog puka oni će sigurno iskazati uvijek milost i poštovanje zbog te djece, nitko od nas ne može promatrati to dijete kao neprijatelje, dakle ta mlada generacija koja raste učinit će prijemčivim i kao dobrodošlima, imate osjećaj da pomažete nekome, to će prevladati u glavama ljudi i to je jako važno. S_4_GU

Slično smatraju i neki sugovornici u istraživanju Ajduković i dr. (2019: 76) koji procjenjuju da bi domaće stanovništvo bilo sklonije prihvatiti obitelji imigranata s djecom nego imigrante koji dođu sami. Da su takva razmišljanja opravdana mogu potvrditi i rezultati istraživanja Erolove (2019: 564) u kojem neki sugovornici, kada izražavaju pozitivne stavove o izbjeglicama, spominju upravo obitelji s djecom te ih suprotstavljaju stereotipnom prikazu izbjeglica u medijima.

S druge strane, jedan sugovornik smatra da je za obitelji s djecom integracija višestruko teža jer im je teže postići ekonomsku neovisnost te zbog smanjenih mogućnosti socijalizacije s pripadnicima društva primitka.

Integracija imigranata. Pazi, razlika ti je da li migrant dolazi sam ili s obitelji. To je velika razlika. Ako imaš integraciju imigranata moraš znati o kojoj skupini pričati, da li je to jedan muškarac koji je došao, jedna ženska koja je došla ili je to cijela obitelj, to je velika razlika. Jer jedan muškarac koji dođe, njemu je puno lakše tu ostati, on hrani samog sebe, on može raditi, već je odrastao, pretpostavljamo da je odrastao, on može raditi i čim on može raditi, on može hraniti, ili cura pa se uda za nekoga ili muškarac pa se oženi. Međutim, kad ti dođe obitelj, oni su formirani, neće se ženiti ili udavati i imaju troje četvero djeca da brinu o njima, znači ta ti je skupina bitna da mogu preživjeti. Ne može se uspoređivati individualac s takvom skupinom. S_11_P

Kada sugovornici evaluiraju integraciju azilanata u Zadru često se osvrću na djecu i naglašavaju da je među djecom provedena uspješno. Općenito, odgovori u procjeni uspješnosti variraju od toga da neki smatraju da je integracija bila potpuno uspješna do onih kojih tvrde da je bila apsolutno neuspješna i da gotovo ni jedan segment nije dobro funkcionirao. Oni koji smatraju da je integracija provedena uspješno većinom se oslanjaju na izostanak sukoba i negativnih reakcija stanovništva. Oni koji smatraju da je bila neuspješna većinom svoje mišljenje jednostavno obrazlažu činjenicom da je većina azilanata otišla iz Zadra i Hrvatske. Pri tome su uzroke tog odlaska vidjeli izvan utjecaja lokalne zajednice, odnosno u tome da azilanti u početku nisu ni imali namjeru ostati ili u općenito lošem gospodarskom stanju u zemlji. Iz takvih se odgovora koji se odnose na procjenu (ne)uspješnosti integracije može zaključiti da je iz perspektive većine shvaćanje integracije reducirano. Naime, pokazuje se da sugovornici u praksi ne prepoznaju integraciju kao proces u kojem aktivno sudjeluju svi akteri, već kao neizbježan i prirodan rezultat dolaska imigranta u društvo primitka koji se događa na ovaj ili onaj način ako oni odluče ostati, a ne događa se ako odu. Odgovori većine sugovornika sugeriraju da o integraciji i tome kako bi se ona trebala odvijati nisu ni razmišljali, a to dobro ilustrira i izjava jedne sugovornice:

Baš ste me zasuli pitanjima na koja se nisam pripremila zato što nisam uopće znala u kom smjeru ide, moram priznati sljedeće, da sam razmišljala o tome kad Vi dođete da ćemo isključivo razgovarati o tome, o problemu i situacijama koje se nalaze meni baš ovdje u školi u mom djelokrugu i u našem, a to je, iskrena ću biti, to je jako, jako općenito i široko. Jedno područje za razmišljanje u kojem se trebalo, stvarno trebalo, pripremiti na jedan drugi, posve jedan drugi način i iščitati neke stvari, i interesirati se u nekom skroz drugom smjeru u kojem ja nisam išla tako da sam sad priznajem zatečena tim pitanjima (...) S_2_ŠK

7.4. Prepreke u ostvarenju integracije i neuspješna integracija

Prva prepreka uspješnoj integraciji za većinu sugovornika je jezik. Smatraju da je prvi problem nedovoljan broj sati učenja jezika koji posebno dolazi do izražaja kod odraslih imigranata, odnosno azilanata. Druge skupine migranata, odnosno stranci, prema hrvatskom zakonodavstvu ne ostvaruju pravo na učenje jezika (NN, 130/11., 74/13., 69/17. i 46/18.)

Oni su se osjećali neuspješnima iz razloga jer ne mogu se zaposliti jer ne znaju jezik, a s druge strane, bili su primorani zaposliti se na bilo kojem radnom mjestu kako bi omogućili osnovne životne uvjete, tako da znam da su neke obitelji čak i otišle iz Zadra jer im možda nije dovoljno intenzivno pružena prilika da ih se poduči jeziku, da im se nekako otvore ta radna mjesta gdje bi oni mogli funkcionirati bez obzira na svoje slabije poznavanje jezika. S_1_ŠK

Jedna sugovornica ističe da prepreke dolaze od samog društva. Sugovornici prepoznaju da u lokalnoj zajednici prevladava strah od nepoznatog te da je Zadar relativno konzervativno i zatvoreno društvo koje teško prihvaća različitosti te da u tom smislu domaće stanovništvo, pripadnici lokalne zajednice sa svojim specifičnim obilježjima, mogu biti značajna prepreka:

Eto, ljudi, ljudi. Što god to podrazumijevalo. Ljudi svi mogući, znači ljudi koji rade u institucijama, ljudi koji su u okruženju, ljudi koji su im bliski, dakle sve počinje od toga. S_12_HZZ

(...) a mislim da je Zadar kao sredina, onako malo krut po pitanju, po pitanju prihvaćanja različitosti, pogotovo tih imigranata koji dolaze iz daleka, tako da vjerojatno se u većini, a ne mogu reći u većini, ali im se dešavalo da nisu bili prihvaćeni i da se na njih drugačije gleda, da se teže zapošljavaju, da se teže integriraju u sredinu. S_10_DODM

Nadalje, rezultati pokazuju da se kulturna različitost često percipira kao prepreka ili otegotna okolnost procesa integracije. Jedna sugovornica eksplicitno navodi da je kulturna različitost društva porijekla azilanata i društva primitka, u ovom slučaju Hrvatske i Zapada općenito, prevelika.

Integraciju? Njihovu? Da se uklope u naše društvo što je nemoguća misija. Prvo, zato što su oni [azilanti, op. E. M.] kulturološki skroz drugačiji. S_12_HZZ

Takvi odgovori ponekad sugeriraju da su azilanti shvaćeni kao kulturna prijetnja društvu primitka, odnosno lokalnoj zajednici. Percepcija kulturne prijetnje kod sugovornika najviše dolazi do izražaja kada spominju brojke imigrante i kapacitete prihvata u lokalnoj zajednici.

Drugo, e sad kad su krenuli iz Nigerije i Pakistana, zemalja koje imaju preko dvjesto milijuna stanovnika, onda se postavlja pitanje, pa onda bi mogli doći iz Kine, u Kini ih ima milijardu i po', i tako dalje, i koja je granica prihvata, 'oćemo prihvatiti sto tisuća,

petsto tisuća, milijun i tako dalje da ne bismo izgubili vlastiti identitet, to su sad pitanja koja bi uslijedila da je masovna migracija krenula (...) S_4_GU

Prepreka vam je, znate što kolegice, prepreka Vam je, dolazi ova priča oko Europske unije i tih kvota, znači kvota koje bismo mi trebali prihvatiti. Onda to postaje više neki biznis i neki kao razred poreza na poreznoj upravo i onda evo Hrvatska, vas dopada 1028 imigranata i onda to postaju neke brojke, onda to više nije stvar integracije njih, što znači da će prepreka biti ljudi, jer ne možemo zanemariti da postoji velik broj ljudi koji se nelagodno osjećaju ili negoduju zbog toga ili na samu tu pomisao da bi mogli prihvatiti tu nekoliko tisuća imigranata koji bi tu došli pa bi živjeli, lako je integrirati tri, četiri, pet, deset obitelji u Zadar jer u Zadru to prođe, a u Zagrebu još lakše, međutim što je s tisućama. Dakle prepreka je brojka, ako bude po kvoti išlo, vjerojatno, pretpostavljam da je to prepreka i da će ljudi postaviti to pitanje, trenutno to nije pitanje. S_3_GU

Među kulturnim razlikama najčešće se ističe područje religije te se, u skladu s tim, azilanti ponekad stereotipno percipiraju kao muslimanski fundamentalisti. Takvi odgovori potvrđuju teoriju koju je iznijela Kaya (2009: 5), da se Islam percipira kao religija koja zastupa vrijednosti koje prijete Zapadnoj kulturi, odnosno, da nisu uskladive s univerzalno shvaćenim civilizacijskim dosezima Zapada.

Evo u Bosni i Hercegovini se čak i neprirodno razvija takav jedan vid, vraćaju kotač unazad jedno dvjesto, tristo godina iako je društvo unutar Jugoslavije, Prve i Druge, toliko utjecalo da su muslimani Bosne i Hercegovine bili integrirani, bili su drugačiji od tih koji dolaze iz ovih arapskih zemalja, međutim sad se taj kotač vratio dolaskom tih muđehedina (...) prelazak granica, razbijanja te žice, iskazivanje nezadovoljstva, kupovanje noževa, devastacija vikendica po Gorskom Kotaru, masakri, ubojstva tamo nekog migranta koji ne znate je li drogiran, lud ili nabrijan nacionalno i tako dalje. Te sve slike su ostale u glavama ljudi (...) S_4_GU

Ne mora ih se tjerati da prihvate našu religiju, neka poštuju svoju, daleko od toga, nisu kod nas bili nikakvi ekstremisti pa da su morali recimo doći tu pa sad provoditi svoju vjeru, oni imaju neka klanjanja, nisam to primijetila, niti sam čula u školi da djeca to rade, to su možda ovo neke suvremenije generacije koje nisu baš u toliko mjeri... A evo ne znam što bi rekla. S_5_CZSS

Druga skupina prepreka tiče se percepcije sugovornika gospodarskog stanja u Zadru i državi općenito. Neki sugovornici ističu da je gospodarsko stanje loše te da su, slijedom toga, mogućnosti zapošljavanja i ostvarenja zadovoljavajuće kvalitete života ograničene. U skladu s tim povezana je i bojazan nekih sugovornika da se lokalno stanovništvo ne osjeti zakinuto ako se azilantima pruže neke povlastice, a takve rezultate pokazuje i istraživanje Ajduković i dr. (2019: 76).

S druge strane, mi se nekako nalazimo u krizi što se tiče tog zapošljavanja i općenito s našim građanima i stanovništvom eli, pa je bilo nekako i teško očekivati da će sve biti podređeno ljudima koji su stigli iz druge države (...) S_1_ŠK

(...) problem je što je situacija u Zadru pa i u državi takva da nažalost mi imamo svoje imigrante pametne ljude koji idu vanka jer nema pretpostavke za stvarati što bi htjeli tu, tako da nije ni čudo što je od sedam familija ostalo dvije, onih pet familija samo prate put naše djece koja traže svoj kruh vanka, jer smatraju da su vanka bolji uvjeti nego tu. S_8_ZZ

(...) neuspješna integracija za nas s ove pozicije ako bio ni počeli masovno dobivati nove stanove u novogradnji, a mi ovdje, od naših novaca, dakle te stanove grade neke tvrtke i firme, prodaju na tržištu i država ih kupuje i daje njima, to bi bilo prestrašno za nas. S_4_GU

Ponekad su se kulturne i ekonomske prepreke presijecale pa su sugovornici često naglašavali da se neke norme društva porijekla azilanata ne mogu pomiriti s ekonomskim zahtjevima Zadra i Zapada općenito. Visoki troškovi života u Zadru, prvenstveno stanovanja, često zahtijevaju više prihoda kakve imigranti teško mogu ostvariti s jednim zaposlenim članom obitelji tim više što se pretežno zapošljavaju na lošije plaćenim, niže kvalificiranim poslovima. U obiteljima azilanata, pripadnicima islamske kulture kod kojih se visoko vrednuje ženina čast koja ju obvezuje na majčinstvo i očuvanje tradicionalnih vrijednosti, žena je često isključena iz javne sfere (Kaya, 2009: 180). Osim što je to djeluje kao prepreka integraciji obitelji općenito, sugovornici naglašavaju da su žene u posebno nepovoljnom položaju jer time imaju manje prilika za učenje jezika, društvenih normi i stvaranje društvenih veza.

Njima, recimo, njima žene vrlo malo rade, ovdje kod nas je sasvim uobičajeno, mislim i kod nas ima žena koje su odlučile ne raditi i biti uzdržavane od supruga, međutim kod njih je taj običaj da žene ne rade i da žene vrlo malo idu po institucijama, njima uvijek muževi idu na zavod u školu, u centar, one su kao nekakve čuvarice kuće, a oni su ti koji će obavljati sve poslove, nije da oni to ne rade, oni zapravo obavljaju ono što kod nas obavljaju žene u našim domaćinstvima: škola, kupovina hrane, to oni sve obavljaju, i onda se one tu teško integriraju jer ne mogu ostvariti kontakt s drugim ženama iz Zadra (...) S_5_CZSS

Možda je, što sam spomenuo taj jezik i te, što... da možda, ali to su njihove, to su ta tradicionalna shvaćanja da u njih žene ne izlaze iz kuće, da ne rade, onda tu imate problem i tako bilo gdje u Europi da dođu, oni će se s tim vjerojatno morati suočiti jednog dana. S_9_IZ

S tim je povezana i percepcija sugovornika da je Hrvatska samo tranzitna zemlja za azilante. To je prepreka koja djeluje dvojako. U prvom redu, smatraju sugovornici, imigranti neće imati želju i neće uložiti trud u integraciju u lokalnu zajednicu. S druge strane, odlazak azilanata sugovornici doživljavaju kao neuspjeh, a posebno ih pogađa u slučajevima kada su se

kroz intenzivan, izravan rad zbližili s obiteljima. Ako sugovornici ne vjeruju da će azilanti ostati, a njihov odlazak ih emocionalno opterećuje, moguće je pretpostaviti da će se u budućnosti manje angažirati u tom procesu.

Pa naravno da je prepreka jer onda oni neće imati želju integrirati se u sustav, pogotovo ako ne ide cijela obitelj s njima i djeca (...) S_3_GU

(...) on je pobjegao, otišao, jer mu nije cilj doći tu, biti tu, integrirati se u Hrvatsku, nego mu je cilj ići dalje. Tako da ne znam što bih rekla, oni se tu prihvate, omogućiti im se puno toga, ali svi mi znamo da će oni otići, da ovo nije njima zemlja cilja. S_5_CZSS

Gledaj, to mi je žao, ako oni odu to će biti jedan ogroman poraz, ja sam rekao, ako vam ova dva odu, nemojte više nikoga primati, nikoga, jer ja neću više, ja ne bi sad više kroz to prolazio emotivno, nema šanse, jer ja sam uložio vrijeme i sve da dobijem ljude, da ostanu ljudi, ja sam se trudio oko njih, sad stambeno pitanje, ja plaćam najam, neće on to više, on ide ća, ako ne riješi stambeno pitanje, ja sam tu nemoćan, shvaćaš? Ja to ne mogu riješiti. Što da ja radim? S_11_P

Neki sugovornici smatraju da azilanti prvenstveno odlaze iz Hrvatske zbog lošijih ekonomskih uvjeta i životnog standarda nego na Zapadu, ali također i zbog toga da se povežu sa svojim obiteljima i već etabliranim etničkim skupinama čiji su pripadnici.

Malo ih je tu i onda im fali jezik, društvo, istomišljenici im fale, to sam primijetila, da osjećaju tugu jer se osjećaju baš strano, strano u ovoj zemlji, ako ih nema puno. S_5_CZSS

Nekolicina sugovornika prepoznaje da bi problem za integraciju predstavljala etnička segregacija pri čemu najviše sugovornika spominje prostornu segregaciju.

(...)to je svrha, da ih se zapravo izjednači, umiješa s ovom lokalnom zajednicom (...) uklopiti ih u društvo, dakle ne stvarati grupice koje će oni onda jedini imati pravo na to i da su oni jedini korisnici tog jedinog prava, treba ih integrirati u zajednicu da su pomiješani, da budu u razredu s drugom djecom, da rade poslove koje rade i Zadrani, tako da to bi bilo to. S_5_CZSS

Među preprekama integraciji imigranata sugovornici u prvom redu navode jezik, a zatim i loše opće gospodarsko stanje u zemlji. Kulturne različitosti, smatraju sugovornici, predstavljaju prepreku integraciji kada je riječ o izbjeglicama. Naime, islam se percipira kao religija čije su vrijednosti neuskладive sa Zapadnim civilizacijskim dosezima i demokratskim vrijednostima, a imigranti iz tradicionalno muslimanskih zemalja kao kulturna i sigurnosna prijetnja.

7.5. Uloge pojedinih aktera u procesu integracije

Integracija je proces koji uključuje barem dvije skupine aktera, a to su imigranti i društvo primitka u kojem djeluju institucionalni organizirani akteri integracije, ali i cjelokupna lokalna zajednica neformalnim kanalima. Različiti modeli integracije izravno su povezani s različitim shvaćanjima uloga koje te dvije skupine aktera moraju ispuniti. Stoga se od sugovornika pokušalo doznati kako oni procjenjuju uloge pojedinih aktera i kakva su očekivanja njih samih od tih aktera.

7.5.1. Uloga imigranata

Prvo što svi sugovornici očekuju od imigranata je da nauče jezik, a zatim da nauče i o običajima društva primitka, iako dubina i opseg očekivanog znanja variraju.

Nema potrebe da oni odustaju od svoga radi prihvaćanja našeg jer smatram da tu zaista ima puno prostora da mi možemo prihvatiti neke njihove elemente i oni naše. Naravno oni su tu, imaju više posla jer u biti od njih se i očekuje da nauče jezik da se prilagode nekakvim našim svakodnevnim ritualima, ali oni su to dosta brzo usvojili, tako da ni u jednom trenutku više nije bio problem pozvati majku na razgovor iako to obično obavlja otac. Otac se, naprimjer, zaposlio i onda bi po pravilu najstarije muško dijete trebalo doći na razgovor, ali majke su bez problema dolazile i tu se dosta dobro stvorio taj komunikacijski kanal koji je bio čist i roditelji su dobivali osnovne informacije i oni su se prilagođavali svim uvjetima koje možda na taj način škola ili društvo postavljalo pred njih. S_1_ŠK

Neki sugovornici podjednako naglašavaju da je uloga imigranata ispuniti uvjete strukturne integracije:

Jezik obavezno, prihvatiti trenutno stanje u državi kakvo je, znači ne očekivati nikakvu idealu, ne očekivati standarde zapadnih država, zaposliti se što prije, da se zaposle oba partnera i obavezno znači školovanje djece. To neke obitelji nisu htjele, djeca se tu moraju školovati kod nas, kod nas je osnovnoškolsko obrazovanje obavezno, da bi ta djeca kasnije se mogla nastaviti razvijati svoj život, sebe, znači to je ono što moraju prihvatiti. S_6_CK

Neki sugovornici, unatoč tome što načelno naglašavaju da imigranti mogu zadržati svoju kulturu i identitet, istovremeno tvrde da njihova uloga uključuje prihvaćanje vrijednosti i normi društva primitka:

(...) znači isto tako stvar one, kod njih je taj običaj da se, mislim oni, kad su došle tu pazili smo kada se rukovati sa ženom, na koji način s kojom rukom, sad to je ono što bi oni, ajmo reći, ako misle se tu nekako integrirati, to bi trebali prihvatiti, da je normalno rukovanje. Sad njihov običaj, normalno mi poštujemo nošenje hidžaba, nema nikakve

diskriminacije na računa religije ni ničega, to sve mora ispoštovati država, ali to je ono što, oni moraju da bi imali nekakav da bi imali tu normalan život, nekakve normalne socijalne kontakte, moraju prihvatiti te nekakve naše društvene norme, koje su njima sad drastično različite, ali mislim ja ne vidim drugačiji način kako bi se. S_6_CK

Kada je u pitanju uloga društva porijekla, sugovornici se u pravilu ne mogu sjetiti konkretnih primjera na koje bi se to društvo moglo uključiti. Dio sugovornika se načelno slaže da je to dobra inicijativa, a neki nisu sigurni ili ne vide koristi od toga.

Hah, pa jako bi to bilo važno, i to bi bilo sjajno da se oni mogu uključiti na bilo koji način, samo evo konkretno što se tiče ovoga naših ovih koji jesu, ne znam koliko su još i kakvim su još problemima teškim i groznim i nerješivim nekim situacijama, tako da ne znam koliko se to društvo može uključiti, ali da bi bilo poželjno, bilo bi poželjno (...) S_2_ŠK

Jedan sugovornik smatra da društvo porijekla ne bi trebalo uključivati u proces integracije:

Što se tiče toga, država iz koje njezin državljanin odlazi, trebala bi mu omogućiti da ode što prije, da te državljane ne kači brdo birokracije, kao kad naši državljani odlaze u Irsku pa im dolaze na naplatu razno razni porezi jer nisu odjavili boravišnu, jer nisu odjavili državljanstvo pa su tu same komplikacije. (...) a miješanjem u poslove ovamo ili nekakav support, mislim da tu nema apsolutno po meni, apsolutno nikakve koristi, osim te same zajednice u kojoj se ti ljudi nađu (...) Oni će se integrirati vani uz pomoć lokalne zajednice ili uz pomoć zajednice Hrvata u tom gradu i samoinicijativno, to je moje osobno stajalište. S_6_CK

Sugovornici češće ističu da bi veliku ulogu mogla odigrati već postojeća, integrirana zajednica imigranata:

Da, pa što se tiče tog njihovog porijekla i koliko njihova država može, ne može puno u konkretnom primjeru, ali može u konkretnom primjeru može pomoći netko iz te države, a ima takvih, dečki koji su bili, koji su se ne dobro, nego odlično integrirali u hrvatsko društvo, ušli u te strukture, rade u firmama koje pomažu ljudima u integraciji, pomažu im kao prevoditelji znači konkretno pomažu da prenesu nama viđenje i kakva je ta kultura zapravo i kakvi su tu ljudi u tom razumijevanju u tom premošćivanju tog različitih svjetova, u tom smislu, a što se tiče u drugom nekom smislu da država ta porijekla može nešto utjecati, mislim da ne, jer da je bilo sve kako treba, mislim da ti ljudi ne bi ni išli. S_3_GU

7.5.2. Uloga društva primitka, lokalne zajednice i pojedinačnih aktera

Kada sugovornici govore o ulogama društva primitka, češće se osvrću na ono što se mora napraviti, a ne na ono što bi trebalo. Drugim riječima, društvo primitka se mora promijeniti jer se na migracije gleda kao nešto neizbježno zbog utjecaja globalizacije i stvaranja jedinstvenog europskog i globalnog tržišta, a na integraciju kao proces koji treba omogućiti

funkcioniranje nacionalne države bez sukoba. Pri tome je manji naglasak na ideji da se društvo primitka treba promijeniti zbog imigranata i njihove dobrobiti.

Hoće, sigurno da hoće, nekakvi utjecaji će se sigurno dogoditi, naši na njih i njihovi na nas i taj suživot će morati biti oplemenjen, proširen, morat ćemo nešto prihvaćati, gledajte, Vi sami znate, i Vaše porijeklo od kuda je, mi smo u Dalmaciji malo, kako bih rekla, kruti možda u nekom prihvaćanju, međutim taj kulturološki šok će se morati događati kod nas i u cijeloj Hrvatski, dakle, nismo mi izuzeti nekih promjena, morat ćemo prihvaćati ljude koji dolaze iz raznih krajeva, morat ćemo se prilagoditi mi njima i oni nama, možda i mi nešto pozitivno naučimo od njih i oni od nas, znači, taj suživot će morati biti proširen, a ne sužen kao što je sada. S_12_HZZ

Većina sugovornika smatra da je uloga društva primitka izjednačiti prava imigranata i pripadnika društva primitka, a ta prava se u prvom redu odnose na pristup institucijama i javnim uslugama. Kada se radi o ulozi lokalne zajednice, sugovornici imaju različita očekivanja o stupnju uključenosti koji varira od najniže razine kao što je tolerancija i prihvaćanja do aktivnijeg sudjelovanja u procesu integracije. S druge strane, indikativno je da nitko od sugovornika ne spominje toleranciju s imigrantske strane, nego gotovo isključivo govore o potrebi da imigranti *prihvate* kulturu i pravila ponašanja društva primitka.

Kaya (2009: 154) upozorava na implikacije upotrebe pojma tolerancije u javnom i političkom diskursu vezanom uz migracije. Naime, tolerancija dolazi od latinske riječ *tolerantia* koja označava podnošenje ili trpljenje (Hrvatska enciklopedija, 2020). Kaya (2009: 155) smatra da to implicira da ne postoji tolerancija bez trpljenja, drugim riječima, podrazumijeva se da se oni koji se toleriraju smatraju manje vrijednima. To znači da tolerancija ne obuhvaća spoznajno prihvaćanje različitosti, već se svodi na zatamljavanje negativnih reakcija prema drugačijima.

Dio sugovornika ipak smatra da bi se zajednica trebala aktivnije uključiti u proces integracije te, u prvom redu, olakšati imigrantima pristup institucijama i uslugama.

(...) što se tiče dakle populacije koja se treba integrirati je taj da u što bržem roku njima omogućimo nekakve uvjete za život, za dostojan život, a cilj zajednice je svakako da što bržom integracijom dođemo do tog stadija da ta populacija koja se dakle mora uklopiti u već postojeću zajednicu na neki način sudjeluje u toj zajednici i privređuje u njoj. S_8_ZZ

Kada je riječ o području kulture, većina sugovornika smatra da bi imigranti trebali naučiti običaje i norme društva primitka, a na to da društvo primitka nauči o kulturi imigranata većinom se gleda kao na praktičan zahtjev. Jedna sugovornica ističe da je važno da društvo primitka stekne znanja o kulturi društva iz kojeg dolaze imigranti kako ne bi dolazilo do

nesporazuma, odnosno, ne smatra da imigranti moraju usvojiti sve običaje i norme društva primitka.

(...) ono što možemo je tipa učiti jedni od drugih, po meni bi nekako bilo super da zbilja smo imali prije toga recimo ako je u pitanju Zadar, da smo imali ne znam nekakve radionice za ljude koji su zainteresirani, pogotovo ovi koji će biti u bliskom kontaktu s njima formalno, da nauče o kulturi, znači s čim se oni mogu suočiti, čisto da ne ispadne ono kolokvijalno da su ljudi nekulturni, ali možda je to dio njihove kulture koja je sasvim drugačija. Tako da mislim da bi super bilo da oni na taj način, ne mora to biti ništa oni se sad moraju prilagoditi nama (...) S_7_VC

Jedna sugovornica smatra da bi se lokalna zajednica trebala aktivno uključiti u proces integracije kako bi se integracija odvijala ravnopravno na svim područjima od kulture do društvenih i ekonomskih aspekata. Njezino određenje integracije prvenstveno je humanitarno, a svojoj ulozi i ulozi društva primitka pristupa holistički.

Lokalna zajednica po meni i općenito zajednica u koju bi ti novopridošli stigli, treba im omogućiti slobodu u smislu odabira svega onoga što bi oni htjeli, a da je vezano uz normalno životno funkcioniranje i naravno upotpunjavati njihov život nekakvim sadržajima koji će taj isti život činiti bogatijim, u smislu omogućiti toj djeci nekakve sadržaje, parkove, pokazati im nekakve unutrašnje i vanjsko funkcioniranje grada i mjesta u koje su došli. S_1_ŠK

Takvo shvaćanje svoje uloge u procesu integracije indicira i teškoće u određivanju granica svoje uloge, drugim riječima, nekim sugovornicima bilo je teško odrediti koliko su spremni i koliko mogu pomoći, a da ne se osjete preopterećeno. Takva se razmišljanja isključivo odnose na sugovornike koji su bili uključeni u izravan i intenzivan rad s azilantima. Ti problemi povezani su i s institucionalno organiziranim aspektima integracije kod kojih se u praksi pokazuju problemi koji sprečavaju i ograničavaju proces integracije.

Dakle mi smo tu njima bili kao nekakvi prvi vodiči s kojima su se oni susreli, i naravno da ćete vi i roditeljima i djeci uputiti ih u sadržaje koje lokalna zajednica može ponuditi. Mi smo djecu upoznali sa sadržajima nekakvih sportskih aktivnosti, ponudili smo ih nekakav plan grada s točkama gdje bi oni mogli naći nekakvu zabavu, gdje bi mogli iskoristiti svoje slobodno vrijeme. (...) mi smo dobili tinejdžere koji nisu znali, naprimjer, gdje kupiti brijaći aparat, sad napamet, nekakve životne, jednostavno sitnice gdje sam se ja kao učitelj morala sama sa sobom dogovoriti da to zapravo nisu moja djeca, ali da im želim dati ono maksimalno što bi trebalo. S_1_ŠK

Među značajnim lokalnim akterima procesa integracije azilanata neki sugovornici su isticali, osim svoje institucije i općenito Grada Zadra kao upravnog tijela, islamsku zajednicu i volonterske udruge.

Pa evo mislim da bi oni mogli pomoći najviše u tome s obzirom da su oni stvarno u toj vjeri negdje visoko u odnosu na nas koji se kao deklariramo kao kršćani, a sada koliko mi vjerujemo, koliko idemo, oni su tu, daleko ispred nas i mislim da jako su vezani za svoju zajednicu muslimansku i da bi baš onda oni trebali biti ti najveći pokretači u tom dijelu i oni ih najviše osnaživati i raditi na tome na svim područjima njihovim jer oni najbolje i znaju što njima treba. S_2_ŠK

U „Akcijском se planu za integraciju...“ (2017) navodi da OCD ima veliku ulogu u ostvarivanju prava izbjeglica. O tome svjedoči i činjenica da je OCD naveden kao nositelj ili sunositelj više od četvrtine (16 od ukupno 58 mjera) svih mjera navedenih u „Akcijском planu...“ (2017). Trbola i Rákoczyová (2011: 93) tvrde da OCD važan akteru u procesu integracije zato što su češće fleksibilni u djelovanju u odnosu na državne institucije lakše i bolje prepoznaju i odgovaraju na potrebe imigranta te zato što pružaju praktičnu podršku imigrantima.

Sugovornici uglavnom smatraju da društvo primitka igra glavnu ulogu u ispunjavanju uvjeta strukturne integracije. U prvom redu govore o zakonskom izjednačavanju prava imigranata i pripadnika društva primitka, a zatim o uključivanju u tržište rada i obrazovni sistem s naglaskom na što bržem osamostaljenju imigranata. Kada je riječ o aspektima kulturne integracije, sugovornici uglavnom smatraju da su imigranti ti koji moraju naučiti o kulturi, običajima i povijesti društva primitka, a tek neki spominju da i je i uloga društva primitka učenje kulture društva porijekla imigranata. Većina smatra da je dovoljno da društvo primitka bude tolerantno te su na taj način uloge neravnopravno raspodijeljene.

7.6. Konceptcija integracije u službenim politikama, političkom i javnom prostoru

Sugovornici na slične načine percipiraju kako javnost i lokalna zajednica shvaćaju integraciju. Dio sugovornika smatra da lokalna javnost nije osjetila posljedice dolaska azilanata te ni ne razmišlja o tome što bi se trebalo dogoditi. Uzroci takve nezainteresiranosti sugovornici vide i u malom broju azilanata, ali i imigranata općenito te činjenici da se većina izbjeglica ne zadržava dugo u Hrvatskoj zbog čega javnost nije osjetila posljedice njihovog dolaska.

Pa mislim, čini mi se da je ne percipira, jer nekako kao da nije bilo, kao došli su i bok, oni su izjavili, sretni smo tu i bok, nije se više, nije se dogodila integracija kao proces, nego tu je netko, okej super, dođu nam i turisti, mislim da su ljudi to tako shvatili, ne sad, to su ljudi koji će tu živjeti, koji dolaze s nekom novom kulturom, novim običajima, to će nekako utjecati na nas, mislim da tog uopće nije bilo. Nego isključivo okej oni su došli, okej dolaze nam i turisti. S_7_VC

Drugi dio sugovornika smatra da javnost očekuje da će se imigranti asimilirati te da ih percipiraju kao kulturnu prijetnju. Sugovornici smatraju da lokalna javnost asimilaciju smatra poželjnim modelom integracije te da bi imigranti, ukoliko se ne bi asimilirali, mogli biti diskriminirani. Uzroke takvih stavova sugovornici vide u zatvorenosti lokalne zajednice koja nije spremna prihvatiti različitosti, dominantno tradicionalnim vrijednostima u društvu, jačanju nacionalističkih struja i percepcije azilanata prvenstveno kao kulturne i sigurnosne prijetnje.

Integracija imigranata, pa ja mislim da po tom pitanju, ne znam, ljudi imaju em neznanja, strahova, i nisu baš svi za tu integraciju, tako da mislim da je, ovaj, da upravo to, da vlada neko opće, ne znam, neznanje, strah, odbijanje od nepoznatog, nove kulture, strah da, da, da će, od lošeg utjecaja i negativnog utjecaja tih migranata (...) Pa ja mislim da javnost očekuje da oni prihvate našu kulturu, našu vjeru, naše običaje, boje se, boje se tog njihovog velikog utjecaja, pogotovo kad dolaze u velikim grupama, e sad će oni kao, mi ćemo ne znam izumrijeti, tako taj strah da će oni prevladati, tako nekako, njihov utjecaj da će biti. S_10_DODM

Pa mislim da oni dugo vremena ostaju stranci, u pogledu javnosti, na ulicama, mislim prepoznatljivi su po garderobi, još uvijek su oni stranci, dokle god svoja vanjska obilježja ne maknu, ljudi ih etiketiraju kao azilante, strance, nisam čula da su imali neugodna iskustva, ali etiketirani su sigurno. S_5_CZSS

Međutim, sugovornici ističu da su azilanti dobro primljeni u lokalnoj zajednici što potvrđuje Esserovu (2004) tezu da je na početku, kada je imigranata mali broj u društvu, dobrodošlica osigurana. Takav mali broj ne predstavlja kulturnu prijetnju, a tome ide u prilog i percepcija javnosti da je Hrvatska samo tranzitna zemlja za azilante.

(...) rekla je da je Zadar jako uspješan u tom prijemu, odnosno, u toj integraciji bilo, da su prezadovoljni, mislim, mi moramo biti uspješni kad smo imali malo slučajeva. Da mi dobijemo petsto njih ili tristo, to je već broj, ovo je bilo eto, ajmo primiti sedam, pa smo ih primili. S_12_HZZ

Imam osjećaj da je velika većina javnosti primila lako te ljude isključivo iz razloga jer su znali da će ti ljudi otići i da je ovo samo njihov privremeni boravak. S druge strane, na sreću javnosti pod navodne znakove, došlo je relativno malo ljudi u Zadar, onda se javnost i nije toliko prestrašila toga, ali da je bio veći broj mislim da bi tu već bilo nekakva, upitno. S_1_ŠK

Neki sugovornici ističu nepovjerljivost prema medijima, a jedan od njih i prema organizacijama civilnog društva jer sumnja u neovisnost OCD-a te tvrdi i da postoje napetosti između vlasti i OCD-a.

(...) druga stvar je civilnog sektora koji je na jedan način plaćen da promiče takve stvari, on za mene nije meritoran, mi imamo isto takvih udruga na državnoj razini koji dobivaju novce za takve projekte da napadaju vlasti ako slučajno nešto nije ovaj u redu, kao što su izmišljale s policajcima na granici u Bihaću premlaćivanja, a kako se ponašati kad

ti imigrant deset puta jedna te ista skupina prolazi kroz Gorski Kotar, ruši ti vikendice i ne znam ni ja i oskrvnjava neke naše svetinje i tako dalje, i ti to promatraš i ne smiješ mu ništa jer si pod lupom, mogao bi doći netko da te napadne zbog neprimjereno ponašanja, dakle kako se uopće postaviti tu. S_4_GU

Većina sugovornika ističe manjkavosti u propisima i zakonima koji se odnose na integraciju azilanata. S druge strane, dio sugovornika ističe kako Hrvatska nije autonomna u donošenju propisa o integraciji te da se većinom radi o preuzimanju i prilagođavanju postojećih dokumenata Europske unije.

(...) ja bih rekla da zapravo mi smo pod velikim utjecajem velesila Europe, ako se tako može nazvati, tako da mislim da mi nemamo tu neke velike, nemamo nekog velikog utjecaja, nego zapravo radimo onako kako je nama nametnuto, kako nas vezuju ti Europski sporazumi i slično, ne znam, mislim da baš i ne odlučujemo, nego eto radimo onako kako nam narede. S_10_DODM

Jedna sugovornica upozorava na problem viktimizacije izbjeglica koju se može prepoznati u djelovanju nekih državnim akterima i pripadnika OCD-a. Često prikriveno humanitarnim diskursom, prikazivanje izbjeglica bespomoćnim i istraumatiziranim žrtvama oduzima im njihov vlastiti glas i mogućnost za aktivno djelovanje, drugim riječima, prestaju biti aktivni subjekti procesa integracije (Bauer-Amin, 2017). Od izbjeglica se očekuje da prihvate ulogu pasivne žrtve, a društvo primitka zauzima ulogu humanog dobročinitelja.

Tako je, iako smo mi na tim seminarima, to mi se nikako nije svidjelo, i edukacijama koje smo prolazili, stalno su nam govorili da su to istraumatizirani ljudi, to su ljudi koji imaju groznu prošlost i to je sve istina, ali vjerujte da treba ponekad pustiti te ljude da pričaju o tome što su prošli, a ne to stavljati po strani stalno, jer time se ne rješava problem (...) S_1_ŠK

Sugovornici doživljavaju lokalnu zajednicu zatvorenom i nesklonom prihvatanju različitosti te, u skladu s tim, smatraju da javnost i lokalne zajednica očekuju od imigranata da se asimiliraju. Kad je riječ o koncepciji integracije u službenim politikama, sugovornici prvenstveno ističu manjkavosti tih politika s kojima su se susreli kada su provodili propisane mjere, ali nisu pokazali da su osobito dobro upućeni u dokumente koji se odnose na integraciju da bi mogli procijeniti kako se integracija koncipira u službenim politikama.

7.7. Zadovoljstvo službenim politikama, radom institucija i organizacija

Neki su sugovornici isticali svoje zadovoljstvo radom državnih i lokalnih institucija. Neke sugovornice naglašavale su dobru suradnju u prvom redu s institucijama lokalne razine, a zatim i državne, a dvije sugovornice bila su posebno zadovoljne zakonom i pravima koja su omogućena azilantima. Međutim, većina sugovornika ističe manjkavosti službenih politika i zakona koji često previđaju potencijalne situacije u kojima se imigranti mogu naći.

Gledajte na papiru je sve savršeno napisano, u praksi to zapinje (...) i često se nadopunjuju [zakoni, op. E. M.]. U dvi tri godine se to dva tri puta nadopunjavala, baš zbog te prakse, kad se vidi na licu mjesta šta se dešava onda ga možeš još... S_5_CZSS

Zadnji put smo imali problem jer on kao strani državljanin mora platiti upisninu od, ne znam, 22 000 kuna i onda smo mi preko našeg ministarstva, ravnateljica se čula s rektoricom i s ljudima iz ministarstva znanosti i obrazovanja, i našim, i na kraju je zapravo upisan bez uplate te upisnine (...) nama je bila bojazan prvo hoće li upisati taj faks, onda kad je upisao, da li da se upiše kao redovni ili kao vanredni, onda smo isto tražili upit i od ministarstva i od ministarstva obrazovanja i od Centra za socijalnu skrb jer oni nama izdaju rješenja za njega, ovaj, tada nam je rečeno da je najbolje da bude redovan student i tada će moći, međutim, on će moći samo do 21. godine biti kod nas. S_10_DODM

Kao što je vidljivo iz navedenog primjera, za azilante nisu predviđene mjere koje se tiču pristupa visokom obrazovanju. Sugovornici ističu da se takve i druge situacije rješavaju *ad hoc*. To predstavlja poseban problem kada se pojavi problem koji je potrebno promptno riješiti te se radi o pristupu koji je moguće provoditi s malim brojem uključenih azilanata. Nadalje, sugovornici ističu da problem predstavlja i neinformiranost djelatnika što također otežava pravovremeno djelovanje. Akteri naglašavaju da se često sami moraju informirati izvan područja svog djelovanja, ne znaju kome se obratiti, a zatim troše vrijeme na informiranje drugih aktera procesa integracije što ostavlja dojam da formalni, institucionalizirani kanal informiranja ne funkcionira.

Vama će proći dva dana da vi nećete saznati tko treba riješiti problem, imali smo situaciju kad je trebalo jednog azilanta preseliti iz Zadra u Zagreb. I sad preseljenje, tko radi preseljenje? Oni, ako vam ne znaju oni će vam to prebaciti na Crveni križ, to nije zadaća Crvenog križa, to je na kraju zadaća bila po tom projektu prošlom, zadaća MUP-a, ali pošto se tog azilanta hitno trebalo prebaciti u Zagreb jer ovaj najmodavac je rekao da počinje sezona, da on mora odseliti, na kraju je tu selidbu tog azilanta iz Zadra smo obavili mi (...) S_6_CK

Rezultati također pokazuju da je problem i financiranja s obzirom da nekim institucijama nisu određena namjenska sredstva. Integracijske mjere financiraju iz standardnog

budžeta što opterećuje institucije budući da mjere često uključuju dodatne troškove kakve nemaju s korisnicima koji nisu azilanti.

Tako je, bilo je, bilo je problema, kod odlaska k tom liječniku nije bilo riješeno, mi smo morali kao ustanova platiti taj pregled i to sve, mislim vi dobijete od ministarstva dobijete određenu svotu novaca za određene namjene pa tako da je i to. Pa što se tiče prehrane isto moraš voditi računa da svoj godišnji budžet ne potrošiš. S_10_DODM

Takve stvari rezultirale su i lošom organizacijom zbog koje su sugovornici, da bi ostvarili ciljeve, morali ulagati svoje privatne resurse.

(...) i dalje problem to je ginekologija, pa smo išli kod doktora (...) u Benkovac, to sam ih ja vozio jer tamo stvarno nisu se mogli snaći (...) S_6_CK

(...) ta organizacija nije funkcionirala apsolutno, oni su totalno zakazali, do toga nivoa da sam ja, moja obitelj je bila jako puno izložena u tom dijelu jer kad nemaš druge ljude da ti pomažu, onda ljudi zovu onog koga mogu dobiti, pa su zvali nas, pa smo mi radili ono što smo mogli sa svojim osobljem i zajedno (...) Kad su oni prešli u stanove dogodila se situacija, naprimjer, da pet dana, oni su otišli iz jednog dijela u drugi, niti su dobili novce, niti su dobili hranu, otišli su tamo i nisu imali ništa, znači u tom stanu nema ništa, onda smo mi potrošili 20 000 kuna, ja osobno, moja obitelj, supruga se dosta angažirala (...) S_11_P

Jedna sugovornica naglašava da se zakonom krše prava nekih azilanata, a za primjer navodi smještaj starijih maloljetnika bez roditeljske pratnje u domove za odgoj djece i mladeži.

Pa po meni, ja i dalje tvrdim da mi ne bismo trebali taj dio posla, jer zapravo kršimo njihova prava, znači ovdje, a i prava djece, naše djece, zato što su djeca s problemima u ponašanju i poteškoćama mentalnog zdravlja, i znači, po meni, trebali bi se otvoriti nekakvi centri, domovi, nešto slično, koji bi prihvaćali samo tu djecu. E onda kasnije kad se, ne znam, kad se procijeni, kad se upozna, onda ih možda ovaj, onda krenuti s tom integracijom, jer po meni, ako vi jedno dijete uredih sposobnosti koje nema nikakvih poteškoća ni problema u ponašanju, ni poteškoća mentalnog zdravlja smjestite u jednu ustanovu, vi kršite zapravo njegova prava. S_10_DODM

Neki sugovornici naglašavaju da je birokracija problem koji ne samo da usporava djelovanje, opterećuje uključene aktere, već i stvara sama sebi svrhu. Propisi se donose bez evaluacije njihove primjenjivosti u zajednici, što je posljedica, objašnjava jedan sugovornik, nedostatka iskustva stručnjaka koji propise donose.

Treba biti efikasnije, institucije trebaju izlaziti na teren jer institucije koje vam nisu terenci oni su vam uglavnom, to je uredski posao, oni vam ne razumiju Crvene križeve, jer Crveni križ radi uredske poslove i teren, tako da smo mi upoznati s obje situacije i kada mi njima pokušavamo objasniti situaciju na terenu, oni to ne mogu shvatiti, oni gledaju to samo kroz papire, oni gledaju kroz papire, oni vam praktički, dosta institucija

koje se bavi migrantima, azilantima uopće nisu upoznati s tim obiteljima, praktički nisu upoznati tom situacijom nego isključivo kroz papire. S_6_CK

Jedna sugovornica govori o svom nezadovoljstvu organiziranim edukacijama i seminarima. Ona smatra da nisu pružili dovoljno korisnih i u radu primjenjivih informacija, ali i upozorava da je izostala kontinuirana podrška.

Tako je, imali smo, kažem Vam, edukacije koje su na neki način išle od samog vrha države, koje su prema njihovom planu i programu trebale biti odrađene, međutim problem je što imam osjećaj da se to trebalo samo odraditi, a da mi nikakve korisne onako opipljive stvari nismo dobili već smo morali sami iz rada s učenicima iz konkretnih susreta s roditeljima, morali sami graditi i sami realizirati u svom radu (...). Ja zaista jesam zadovoljna, ali s tim nekakvim, kažem vam često je to bilo samo da se odradi i da se možda ti predavači možda zarade, da se ti materijali jednostavno odrade i da oni mogu staviti kvačicu odrađeno i mi idemo ča, poslije se više nećemo javljati jer smo svoje napravili. S_1_ŠK

Sugovornici u pravilu nisu zadovoljni službenom politikom integracije, osim nekih među njima koji nisu imali iskustvo izravnog i intenzivnog rada s izbjeglicama. Doduše, tijekom razgovora nije utvrđeno ni da dobro poznaju te politike. Iako većina nije zadovoljna ni radom državnim i lokalnih institucija, najviše onih koji su zbog svoje uloge morali više raditi s izbjeglicama, rezultati pokazuju da su sugovornici ipak manje kritični prema tim institucijama nego prema politikama. To objašnjavanju time što su djelatnici institucija bili otvoreni za suradnju unatoč neinformiranosti i manjkavostima politika integracije.

7.8. Iskustvo u radu s osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita

Prema hipotezi kontakta koju je iznio Allport 1954. godine predrasude prema pripadnicima manjinskih skupina mogu se smanjiti (Allport, 1954, prema Fussell, 2014). Istraživanja pokazuju da ispitanici s više prijateljskih kontakata s pripadnicima različitih etničkih skupina imaju manje predrasuda. S druge strane, kontakti na poslu i u susjedstvu imaju manji utjecaj na smanjenje predrasuda te njihov utjecaj ovisi prvenstveno o kontekstu situacije (Hamberger i Hewstone, 1997). Allport (1954, prema Pettigrew) navodi da se u takvoj situaciji moraju naći skupine koje imaju jednak društveni status, zajedničke ciljeve, koje surađuju međusobno te imaju podršku vlasti i zakona. Pettigrew (1998) revidira Allportovu (1954) teoriju i dodaje da kontakt s pripadnicima etničkih skupina mora pružati mogućnost da se iz njega razvije prijateljski odnos jer se u takvim uvjetima pripadnici mogu susretati više puta i

zblizavati. To je, smatra Pettigrew (1998), nužno za promjenu duboko ukorijenjenih predrasuda kakve se u pravilnu ne mijenjaju nakon površnih susreta.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da iskustvo izravnog rada s azilantima može biti važan čimbenik u promjeni percepcije imigranata i shvaćanja integracije. Jedna sugovornica navodi da su ta iskustva na nju utjecala pozitivno te naglašava da je kroz rad s njima promijenila mišljenje o azilantima na način da ih nije više percipirala kao prijetnju.

U biti, prije dolaska migranata, ja sam se bojala svih onih drugačijih koji bi došli u Zadar isključivo iz razloga što smo mi dosta onako patriotski nastrojani, volimo samo naše, ostale ili osuđujemo ili često marginaliziramo i onda me malo i bilo strah kako nekog drugačijeg uklopiti u ono naše s tom idejom da će oni trajno postati naši (...) ali rad s tom djecom zaista, zaista oplemenjuje jer su vrijedni, mirni. Iz te puke zahvalnosti oni su spremni za dan naučiti dio gradiva za koje je potrebno kontinuiranog rada jako, jako puno. Meni se jako svidjelo što su se ta djeca jako brzo opustila uz mene jer sam ja njima dala priliku da oni meni pričaju o svom iskustvu i da ću ih ja učiti i tim nekakvim novim stvarima. S_1_ŠK

Pa jesu, jesu. Imam sad pozitivniji stav nego što sam prije imala. Pogotovo nakon ovoga, opet se vraćam na jedno te isto, nakon stvarno njegove dobre integracije i ne znam, rekla bih kada bi bilo takvih više, super je rad s njim kad vidite konkretno da je uspio uz mnogo truda i s njegove i s naše strane. Nekako, eto, to Vam daje poticaj za daljnji rad. S_10_DODM

Ove dvije sugovornice bile su uključene u izravan i intenzivan rad s azilantima kakav zahtjeva i izniman osobni angažman. Sugovornice same navode da su se u nekim prilikama susretale s azilantima s kojima su radile i izvan posla i svojih profesionalnih uloga. Takvi kontakti svjedoče o bliskosti i povezanosti koju su ostvarile s nekim azilantima te da su, kad je riječ o njima dvjema, nedvojbeno utjecali na smanjivanje njihovih predrasuda. Međutim, utjecaj tih iskustva na promjenu shvaćanja zahtjeva integracije nije toliko jednostavan. Obje sugovornice naglašavaju da bi društvo primitka moglo i trebalo naučiti nešto o kulturi društva porijekla, ali njihovo shvaćanje integracije i dalje pretežno odgovara asimilacijskom modelu.

Iskustvo izravnog rada s azilantima također je utjecalo na neke sugovornike na način da smatraju da bolje razumiju njihove potrebe i složenost procesa integracije.

Utjecale su na taj način da ja shvaćam koje su njihove potrebe. To su ljudske osnovne, najjednostavnije ljudske potrebe. Znači mi kad gledamo imigranta, mi gledamo možda u nekom smislu u priči da je to čovjek ili osoba koja dolazi kao da je vanzemaljac. Uopće nije, oni imaju iste potrebe kao i mi, samo drugačije to izražavaju (...) S_3_GU

Pa što se tiče privatnog života nije mi nešto utjecalo na službeni dio jer ova konkretna integracija koju sam radio jer bilo je to praktički prvo iskustvo u životu, nisam ni znao

da je to toliko kompleksno i komplicirano i teško, a ne znam, mislim to prvo iskustvo je bilo tu u Slavonskom Brodu, to mi je dosta pomoglo, a dalje Vam je ono ajmo reći nekakva snalažljivost i kontakti, pozivi. S_6_CK

S druge strane, neki sugovornici tvrde da im njihovo iskustvo nije rezultiralo promjenom u razmišljanju o integraciji i imigrantima općenito. Uzrok se djelomično može potražiti u opsegu i intenzitetu kontakta koji su pojedini sugovornici imali s azilantima. Sugovornica koja je radila s azilantima na području zapošljavanja kaže da se njezina razmišljanja nisu promijenila. Ona također navodi kako su se azilanti morali prijaviti na Zavod za zapošljavanje kako bi ostvarili neka svoja prava, a da je većina našla posao preko drugih kanala što sugerira da je kontakt koji je imala s njima ipak ograničenog dosega. U ostvarivanju tog kontakta jezik se ponovno ističe kao prepreka, posebno za žene koje imaju manje neformalnih prilika za učenje jezika.

Ništa se tu nije promijenilo, oni su došli kao i svi ostali, naša uloga je da im pomognemo u tom dijelu koji oni traže, to smo napravili, to je to. Odradili smo taj posao po naputcima, znači po našim zakonima i po, eto iznimno je bilo, što su oni možda sve to na brži način dobivali, eto, ako je to bilo nekakva, ali sve je ostalo isto, isto po svemu zaposlenim osobama, ništa se kod njih nije ubrzavalo, odnosno kod nas makar, što se zavoda tiče, nekih prava. S_12_HZZ

Pettigrew (1998) također tvrdi da je u teoriji kontakta nužno uzeti u obzir i to da će osobe koje imaju predrasude izbjegavati kontakte s pripadnicima drugih skupina što otežava uspostavljanje prijateljskih odnosa. Jedan sugovornik koji se u ovom istraživanju isticao po svojim ksenofobnim stavovima navodi kako nije htio i nije smatrao da je potrebno da se samoinicijativno uključuje u rad s izbjeglicama te ni da u svom bliskom krugu ljudi nema osoba imigrantskog porijekla:

Sad sam Vam rekao da, na svu sreću, nismo imali ovaj... zakonski neke obveze gdje bi se susretali iz dana u dan s migrantima, a ja osobno kao fizička osoba nisam bio zainteresiran toliko da se javim kao volonter da uđem u njihove probleme, u njihov način života, pa da mogu s tih pozicija mjerodavnije promatrati stvar, nisam (...) S_4_GU

Nekim sugovornicima je i vlastito iskustvo emigracije pomoglo formiranju stavova prema azilantima. Primjerice, jedan sugovornik priznaje važnost dobrodošlice i otvorenosti lokalnog stanovništva za integraciju na temelju tog iskustva.

Sama si rekla da sam ja prošao tu integraciju, tako da ja to gledam iz neke druge pozicije. Koliko god je meni značila ta recimo benevolentnost tih prijatelja koji su bili Francuzi, toliko mi je pomoglo to njihovo, ta njihova ruka prijateljska na kraju krajeva, pa omogućila ajmo reći tu lakšu integraciju, toliko sam ja bio spreman tu istu ruku

ponuditi ljudima kojima je bila potrebna. To je bio moj jedini motiv, nikakav financijski, nije tu, ja sam prošao to pa onda znam koliko to znači, naravno neki koji su bili izbjeglice su to zaboravili, malo su prekritični i neke stvari ne bi trebalo zaboravljati, dapače, to bi trebalo nekako ovaj nadograditi čovjeka da bude baš uključiv i tolerantan prema drugome. S_8_ZZ

Rezultati pokazuju da iskustvo izravnog rada s azilantima može biti važan čimbenik u suzbijanju predrasuda, ali tek kada se kroz rad pokaže prilika za „prijateljski potencijal“. Također se pokazalo da kod nekih sugovornika i iskustvo emigracije koje nije bilo predviđeno za razmatranje u ovom istraživanju, može utjecati na njihova shvaćanja integracije i njezinog ishoda.

8. Zaključak

U ovome se radu koncepciji integracije pristupilo iz dva ugla. Jedan je opći teorijski sociologijski jer je integracija jedan od temeljnih pojmova od početaka sociološke misli, a drugi se odnosi na područje sociologije migracija i interdisciplinarno područje koje se bavi integracijom migranata u suvremenim društvima.

Na koncepciju integracije prvi su se usredotočili klasični sociolozi koji su je prvenstveno shvaćali kao društvenu koheziju potaknuti sve većom diferencijacijom modernih društava. Povećanje broja i opsega migracija te procesi globalizacije donijeli su nove izazove suvremenim društvima te su se zbog toga pojavila nove ideje o tome kako se strukturira društvo (usp. Tomić-Koludrović, 1999). U tom novom kontekstu integracija se primarno shvaća kao proces uključivanja imigranata u društva primitka. Istovremeno su se politike uključivanja imigranata u društva primitka od 1960-ih počele koncipirati prema modelu integracije (Favell, 2001) koji je u 21. stoljeću postao dominantan model na Zapadu (Joppke, 2007). Međusobni utjecaji političke i znanstvene koncepcije integracije međusobno su isprepleteni jer se, s jedne strane, u tim politikama selektivno preuzimaju koncepcije iz društvenih znanosti, a s druge strane politički ciljevi usmjeravaju velik broj istraživanja integracije imigranata (Božić i Kuti, 2018; Geddes i Achtnich, 2015; Favell, 2001). Zbog nepostojanja konsenzusa ni u političkoj ni u znanstvenoj zajednici, jedan od njihovih osnovnih ciljeva postao je definiranje integracije. Istraživanja su pokazala da deklarirani ciljevi politika integracije ne odgovaraju njihovim sadržajima (v. Božić i Kuti, 2018; Schinkel, 2017), a neki teoretičari upozoravaju da ni ne postoji sadržajna razlika između asimilacije i integracije (Favell, 2019; 2010 [2003]).

Istraživanje koje je prikazano u ovome radu bilo je potaknuto pretpostavkom da očekivanja i vrijednosti koje imaju akteri koji dolaze u kontakt s imigrantima i koji provode

integracijske mjere utječu na način na koji će oni provoditi te mjere (v. npr. Bouchard i Carroll, 2002; Belabas i Gerrits, 2015; 2017). Budući da je integracijska politika sastavi dio hrvatske „Migracijske politike...“ (2007) te da se integracija u praksi odvija primarno na lokalnoj razini (Penninx, 2007; Bosswick i Heckmann, 2006; Tomić i Lalić Novak, 2020) ovo se istraživanje usmjerilo na utvrđivanje toga kako lokalni akteri u Zadru shvaćaju proces integracije imigranata. Odgovor na to temeljno istraživačko pitanje jest da shvaćanje procesa integracija imigranata najbolje odgovara Alexanderovom (2001) asimilacijskom načinu inkorporacije prema kojem bi imigrantima trebala biti zakonski omogućena sva građanska prava, ali se očekuje da svoje kulturne i religijske prakse zadrže u privatnoj sferi.

Rezultati, nadalje, pokazuju da sugovornici procjenjuju da su javnost i lokalna zajednica zatvorene prema različitostima, da imaju predrasude prema imigrantima te kažu da stoga smatraju da bi se imigranti trebali asimilirati. Premda sugovornici načelno ističu da prihvaćaju različitosti, iz njihovih se izjava može zaključiti da oni preferiraju asimilacijski model. Naime, integraciju u praksi shvaćaju kao jednosmjernan proces u kojem je većina tereta na imigrantima jer su oni, smatraju sugovornici, ti koji se moraju prilagoditi i prihvatiti kulturu i zakone društva primitka koje ih treba tolerirati. Takve rezultate sugeriraju i druga istraživanja u hrvatskom kontekstu (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2012; Baričević i Koska, 2017).

Istraživanja su pokazala da iskustvo u radu s azilantima može snažno utjecati na smanjenje predrasuda, ali samo ako pritom dolazi do situacija s „prijateljskim potencijalom“ te da pritom treba imati na umu da će osobe s najviše predrasuda biti najmanje motivirani za ostvarivanje kontakta s imigrantima (Pettigrew, 1998). Slično se na svojevrsan način pokazalo i u ovom istraživanju. Nadalje, sugovornici, osim učenja jezika društva primitka, u pravilu naglašavaju aspekte strukturne integracije poput zaposlenja, obrazovanja, stanovanja i zdravlja koji bi omogućili imigrantima da se što brže osamostale te se time teret integracije prebacuje na imigrante. Takva se razmišljanja jednim dijelom mogu objasniti kao posljedica liberalne ideologije (Joppke, 2007), a drugim dijelom kao posljedice percepcije imigranata kao ekonomske prijetnje koja će ugroziti mehanizme socijalne države.

O tome kako se integracija treba odvijati i koji bi trebao biti ishod, sugovornici ranije nisu ozbiljnije ni razmišljali, odnosno, smatraju da će neka vrsta prilagodbe neizbježno dogoditi ako imigranti ostanu, a to je, prema mišljenju većine sugovornika, dovoljno za uspješnu integraciju. Zbog toga sugovornici nisu ni mogli dobro procijeniti koncepciju integracije u službenim aktima, osim uočiti manjkavosti u propisima koji su im se nametali kroz njihovu službenu ulogu. Činjenica da integracijske politike previđaju mnogobrojne situacije s kojima

se susreću imigranti i akteri koji provode integracijske mjere, otvara prostor akterima da djeluju slobodno ili ne djeluju uopće, a njihove odluke u takvoj situaciji, između ostalog, ovise o njihovim osobnim stavovima o imigrantima i očekivanjima od procesa integracije.

S obzirom na to da je integracija proces u kojem sudjeluju stvarni akteri, službene politike integracije koje ti akteri provode i strategije koje pri tome odabiru, sastavni su dio tog procesa. Stoga je, da bi integracija funkcionirala kao dvosmjernan proces, uz adekvatnu politiku koja bi takav proces podržavala, nužno raditi i na povećanju osjetljivosti službenih aktera i šire javnosti prema različitostima.

Premda u kvalitativnom istraživanju nije cilj ostvariti reprezentativnost uzorka kakva se traži u kvantitativnim istraživanjima, može se reći da jedan od problema u ovom istraživanju bio u odazivu sugovornika. Budući da su se birali sugovornici s najviše iskustva u radu s azilantima, moglo bi se pretpostaviti da bi to mogli biti oni s najmanje predrasuda, barem među onima između njih koji su se samoinicijativno uključili u taj rad. Međutim, odabir sudionika u ovom istraživanju bio je uvjetovan situacijom u Zadru. Naime, u Zadru je bilo smješteno sedam azilantskih obitelji i nekoliko skupina djece bez roditeljske pratnje, a budući da su integracijske mjere primarno usmjerene prema izbjeglicama, cijela lokalna zajednica pa i pretpostavljeni „službeni akteri“ imali su skromno iskustvo u provođenju integracijskih mjera.

U mogućem novom istraživanju bilo bi zanimljivo detaljnije istražiti koje su to točno vrijednosti i norme koje lokalni akteri očekuju da imigranti prihvate i što od toga smatraju najvažnijim s obzirom na to da su sugovornici češće naglašavali da imigranti mogu zadržati svoj način oblačenja u javnosti, ali ne i religijske prakse. Također bi bilo dobro sustavnije istražiti razlike u provođenju integracijskih mjera prema izbjeglicama i ostalim skupinama imigrantima koji su u hrvatskoj integracijskoj politici zanemareni. Imajući u vidu da je hrvatska više emigrantska, nego imigrantska zemlja te da bi imigrantska mogla tek postati, bilo bi dobro istražiti povezanost iskustva emigracije (uključujući izbjeglištvo) hrvatskih građana s njihovim razumijevanjem koncepcije integracije.

9. Prilozi

9.1. Protokol

Tablica 2

Istraživačka pitanja	Pitanja iz protokola	Potpitanja
1. Kako akteri procesa integracije imigranata unutar lokalne zajednice definiraju i shvaćaju proces integracije?	1. Što je, po vašem mišljenju, općenito integracija?	Kako biste je definirali? Što je integracija imigranata?
	2. Kako biste opisali cilj integracije?	Koji je specifično cilj za migrante? Koji za zajednicu? Koji je cilj za vašu instituciju?
	3. Koje biste posljedice integracije izdvojili?	Koje su ekonomske, političke, a koje kulturne posljedice (ako ne spomenu)? Kako integracija azilanata i drugih imigranata utječe na lokalnu zajednicu? Na imigrante?
	4. Koliko je lokalna zajednica u Zadru unutar sebe integrirana?	Koliko je integrirana unutar šireg društva?
2. S pomoću kojih dimenzija integracije određuju svoje shvaćanje integracije?	5. U čemu se po vašem mišljenju sastoji integracija migranata u Zadru?	Mislite li da bi se trebala sastojati od još nečega? Čega? Postoji li nešto suvišno?
	6. Koje aspekte integracije migranata u Zadru smatrate najvažnijima i zašto?	
3. Kako lokalni akteri vide svoju i uloge drugih aktera (u društvima primitka i porijekla, imigranata) u procesu integracije?	7. Što mislite, kojim redoslijedom treba teći integracija?	Što je hitno, što manje? Što treba odmah rješavati, a što postupno?
	8. Kakva su vaša očekivanja od azilanata po pitanju integracije?	Moraju li oni nešto napraviti da se integriraju? Što?
	9. Kakva su Vaša očekivanja od lokalne zajednice u procesu integracije?	Koja je uloga zajednice?

	<p>10. Kako Vi procjenjujete svoju ulogu i ulogu svoje institucije u procesu integracije?</p> <p>11. Što mislite, kako bi društvo porijekla moglo utjecati na proces integracije?</p>	<p>Što bi društvo porijekla trebalo poticati, a što ne?</p>
<p>4. Kako procjenjuju koncepciju integracije migranata u hrvatskim službenim aktima, političkom i javnom prostoru?</p>	<p>12. Kakva su Vaša očekivanja od državnih institucija?</p> <p>13. Što mislite, što službena politika očekuje od Vas i Vaše institucije?</p> <p>14. Koliko ste zadovoljni službenim politikama koje se tiču integracije imigranata?</p> <p>15. Kako biste procijenili očekivanja lokalne javnosti po pitanju ishoda procesa integracije imigranata? A koja su njihova očekivanja od Vaše institucije?</p>	<p>Zašto to mislite?</p> <p>Što mislite, kakva bi trebala biti očekivanja službene politika od Vas i Vaše institucije?</p> <p>Zašto tako mislite?</p>
<p>5. Što smatraju uspješnom integracijom, odnosno, što smatraju poželjnim krajnjim ishodom uspješne integracije?</p>	<p>16. Koliko je, na temelju vašega iskustva, integracija imigranata u Vašoj zajednici uspješna? (Ajduković i dr., 2019)</p> <p>17. Koji su, po vama, općenito najbolji pokazatelji uspješne integracije?</p> <p>18. Kako zamišljate dobro integriranog imigranta?</p> <p>19. Na temelju čega biste procijenili neuspješnu integraciju i zašto?</p> <p>20. Koje su po vašem mišljenju prepreke uspješnoj integraciji imigranata?</p> <p>21. Što mislite da bi pomoglo da se unaprijedi proces integracije da bude brži i lakši?</p>	<p>Na temelju čega to procjenjujete?</p> <p>Zašto to mislite? Što, po Vama, ti pokazatelji impliciraju? Što govore o kvaliteti života imigranata i članova društva primitka?</p> <p>Nakon koliko očekujete da se to dogodi?</p> <p>Jesu li te prepreke iste za sve skupine imigranata? Zašto?</p> <p>Zašto to mislite?</p>

6.
Kako lokalni akteri procjenjuju svoje iskustvo u radu s osobama kojima je odobrena međunarodna zaštita i moguću promjenu razumijevanja integracijskog procesa?

22. Koliko ste imali iskustva s tražiteljima međunarodne zaštite kroz svoju službenu ulogu?
23. Koliko ste iskustva imali s imigrantima izvan posla?
24. Kako su ta iskustva (ako ih ima) utjecala na vašu percepciju zahtjeva integracije?

U kojim prilikama?
Kako biste opisali ta iskustva?

Sociodemografska pitanja

25. Spol.
26. Dob.
27. Stručna sprema.
28. Zanimanje.
29. U kojem ste mjestu proveli većinu svog života? Koliko ima stanovnika? Jeste li se tamo susretali s imigrantima i u kojoj mjeri? Jeste li sami Vi (bili ili ste sad) ili netko Vama blizak bio imigrant?
30. Institucija u kojoj ste zaposleni ili organizacija pri kojoj djelujete. Koliko ste zadovoljni djelovanjem svoje institucije? Svojom ulogom?
-

9.2. Obrazac pristanka sugovornika

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju za potrebe izrade diplomskoga rada o razumijevanju procesa integracije imigranata

Ime sugovornika/ice:

Istraživačica (studentica): Elizaveta Malik

1. Pristajem sudjelovati u gore navedenom istraživanju. Obavješten/-a sam o pojedinostima istraživanja i posjedujem korespondirajuće pismene informacije.
2. Ovlašćujem istraživača/-icu da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Obavješten/-a sam o mogućim posljedicama intervjua.
 - c) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
 - d) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema svim zakonskim odredbama.
 - e) Obavješten/-a sam da će intervju biti sniman diktafonom.
 - f) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati identificirajuće karakteristike, ukoliko ne želim biti identificiran/-a.
 - g) Razumijem da ipak postoji mogućnost identificiranja zbog malog broja sugovornika/ica koji/-e sudjeluju u istraživanju.
 - h) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjene na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru.

Potpis _____ Datum

(Sugovornik/ica)

10. Literatura

Ager, Alastair i Strang, Alison (2008). „Understanding Integration: A Conceptual Framework“, *Journal of Refugee Studies*, 21 (2): 166–191.

Ager, Alastair i Strang, Alison (2004). *The experience of integration: a qualitative study of refugee integration in the local communities of Pollokshaws and Islington*. London: Home Office Online Report 55/04.

Ajduković, Dean, Čorkalo Biruški, Dinka, Gregurović, Margareta, Matić Bojić, Jelena, Župarić-Iljić, Drago (2019). *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

„Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine“ (2017). Vlada Republike Hrvatske i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina,

<https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti//AKCIJSKI%20PLAN%20ZA%20INTEGRACIJU%202017-2019.pdf>

(16. 05. 2020.)

„Akcijski plan za uklanjanje prepreka u ostvarivanju pojedinih prava u području integracije stranaca za razdoblje od 2013. do 2015. godine“ (2013), Vlada Republike Hrvatske i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, <https://www.irh.hr/dokumenti/32-akcijski-plan-za-uklanjanje-prepreka-u-ostvarivanju-pojedinih-prava-u-podrucju-integracije-stranaca-za-razdoblje-od-2013-do-2015-godine> (16. 05. 2020.)

Alexander, Jeffrey C. (2001). „Theorizing the 'Modes of Incorporation': Assimilation, Hyphenation, and Multiculturalism as Varieties of Civil Participation“, *Sociological Theory*, 19 (2): 237–249.

Banovac, Boris i Mrakovčić, Marko (2007). „Integracije i akteri: proturječnosti i izazovi“, *Migracijske i etničke teme*, 23 (4): 319–345.

Baričević, Vedrana (2013). „Europske integracije i usvajanje europskih politika azilne zaštite u Hrvatskoj: prava osoba pod zaštitom i njihova integracija u društvo“, u: Drago Župarić-Iljić (ur.). *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj (s osvrtom na sustave azila u regiji)*. Zagreb: IMIN, Centar za mirovne studije i Kuća ljudskih prava, str. 99–130.

Baričević, Vedrana, Čvrljak, Saša i Šelo Šabić, Senada (2011). *Welcome? Challenges of integrating asylum migrants in Croatia*. IRMO. <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2011/11/azil-brosura-fin-2-web.pdf> (05. 10. 2020.)

Baričević, Vedrana i Koska, Viktor (2017). *Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima*. Zagreb: Centar za mirovne studije. https://www.cms.hr/system/publication/pdf/94/Stavovi_i_percepcije_doma_e_javnosti_o_nacionalnim_manjinama_izbjeglicama_i_migrantima.pdf (09. 10. 2020.)

Barou, Jacques (2014). „Integration of immigrants in France: a historical perspective“, *Identities. Global studies in culture and power*. 21 (6): 642–657.

Bauer-Amin, Sabine, (2017). *Resisting the current Refugee Discourse: Between Victimization and Reclaiming Agency*.

https://www.researchgate.net/publication/335170080_Resisting_the_current_Refugee_Discourse_Between_Victimization_and_Reclaiming_Agency (09. 10. 2020.)

Belabas, Warda i Gerrits, Lasse (2017). „Constraints and Facilitators for Successful Integration: How Bureaucratic Contacts Affects Migrants’ Pathways“, *International Journal of Social Science Studies*, 5 (7), 54–65.

Belabas, Warda i Gerrits, Lasse (2015). „Going the extra mile? How street level bureaucrats deal with the integration of immigrants“, *Social Policy & Administration*, 51 (1), 133–150.

Bertossi, Christophe, Duyvendak, Jan Willem i Scholten, Peter (2015). „The Coproduction of National Models of Integration: A View from France and the Netherlands“, u: Peter Scholten, Han Entzinger, Penninx Rinus, Stijn Verbeek (ur.). *Integrating Immigrants in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham, str. 59–76.

Bosswick, Wolfgang i Heckmann, Friedrich (2006). *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Bouchard, Geneviève i Carroll, Barbara Wake (2002). „Policy-making and administrative discretion: the case of immigration in Canada“, *Canadian Public Administration*, 45 (2): 239–257.

Božić, Saša i Kuti, Simona (2018). „Europska politika integracije migranata: od standardiziranja mjera za zemlje Europske unije prema integracijskom servisu utemeljenom na društvenoznanstvenim spoznajama“, *Revija za sociologiju*, 48 (1): 49–75.

Bužinkić, Emina i Kranjec, Julija (2012). *Integracijske politike i prakse u sustavu azila u Republici Hrvatskoj: uključivanje azilantata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom u hrvatsko društvo*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Čačić-Kumpes, Jadranka, Gregurović, Snježana i Kumpes, Josip (2012). „Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj“, *Revija za sociologiju*, 42 (3): 305–336.

Entzinger, Han, Penninx, Rinus i Scholten, Peter (2015). „Research-Policy Dialogues on Migrant Integration in Europe: A Conceptual Framework and Key Questions“, u: Peter Scholten, Han Entzinger, Penninx Rinus, Stijn Verbeek (ur.). *Integrating Immigrants in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham, str. 1–19.

Erolova, Yelis (2019). „Refugee Integration in Bulgaria: Conditions and Challenges“, *Glasnik Etnografskog instituta*, 67 (3): 559–571.

Esser, Hartmut (2004). „Does the New Immigration Require a New Theory of Intergenerational Integration?“, *The International Migration Review*, 38 (3): 1126–1159.

Favell, Adrian (2019). „Integration: twelve propositions after Schinkel“, *Comparative Migration Studies*, 7 (21): 1–10.

Favell, Adrian (2010 [2003]). „Integration and nations: the nation-state and research on immigrants in Western Europe“, u: Marco Martiniello i Jan Rath (ur.). *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation*. Amsterdam University Press, Amsterdam, str. 371–405.

Favell, Adrian (2001). „Integration Policy and Integration Research in Europe: A Review and Critique“, u: T. Alexander Aleinkoff i Douglas Klusmeyer (ur.). *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*. Brookings Institute/Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, str. 249–299.

Fedyuk, Olena i Zentai, Violetta (2018). „The Interview in Migration Studies: A Step towards a Dialogue and Knowledge Co-production?“, u: Ricard Zapata-Barrero i Evren Yalaz (ur.). *Qualitative Research in European Migration*. IMISCOE Research Series, str. 171–189.

Fussell, Elizabeth (2014). “Warmth of the Welcome: Attitudes Toward Immigrants and Immigration Policy in the United States”, *Annual Review of Sociology*, 40: 479–498.

Garcés-Mascareñas, Blanca i Penninx, Rinus (2016). „Introduction: Integration as a Three-Way Process Approach“, u: Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx (ur.). *Integration Processes and Policies in Europe*. IMISCOE Research Series, str. 1–11.

Geddes, Andrew i Achtnich, Marthe (2015). „Research-Policy Dialogues in the European Union“, u: Peter Scholten, Han Entzinger, Penninx Rinus, Stijn Verbeek (ur.). *Integrating Immigrants in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham, str. 283–315.

Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

Goeman, Hannelore (2012). *Integrating integration. The Constitution of a EU policy domain on migrant integration*. Brussel: Vrije univeriteit Brussel.

Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press.

Habermas, Jürgen (2001). “The Postnational Constellation and the Future of Democracy”, u: Max Pensky (ur.). *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, str. 58–113.

Habermas, Jürgen (1998). *The Inclusion of the Other*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Hamberger Jiirgen i Hewstone Miles (1997). “Inter-ethnic contact as a predictor of prejudice: tests of a model in four West European nations”, *British Journal of Social Psychology*, 36: 173–190.

Huysmans, Jef (2000). „The European Union and the securitization of migration“, *Journal of Common Market Studies*, 38 (5): 751–777.

„Integration“ (2020). Migration and Home Affairs, European Comission, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/integration_en (08. 04. 2020.)

Joppke, Christian (2007). „Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe“, *West European Politics*, 30 (1): 1–22.

Jovanović Ajzenhamer, Nataša (2019). „Još jedno čitanje klasičnih koncepata: reaktuelizacija Zimelovog Stranca i Neprijatelja na primeru savremenih migracijsa sa Bliskog Istoka“, *Sociologija*, 61 (5): 676–696.

Jurković, Rahela i Rajković Iveta, Marijeta (2016). „'Okus doma': Integracija azilanata protkana transnacionalnim procesima i promicanjem kulinarskih tradicija“, *Studia ethnologica Croatica*, 28 (1): 147–178.

Kaya, Ayhan (2009). *Islam, Migration, and Integration: The Age of Securitization*. London: Palgrave Macmillan.

Korac, Maja (2003). “Integration and how we facilitate it: a comparative study of settlement experiences of refugees in Italy and the Netherlands”, *Sociology*, 37 (1): 51–68.

Lalić Novak, Goranka (2020). “Javne politike migracije i integracije u Hrvatskoj – izazovi za javnu upravu”, u: Jakša Barbić (ur.). *Izazovi migracija i integracije za javnu upravu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. 53–70.

Lalić Novak, Goranka i Giljević, Teo (2019). „Pravno i institucionalno uređenje integracije migranata u Republici Hrvatskoj – prema europskom modelu“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 10 (1): 163–184

Landecker, S. Werner (1951). “Types of Integration and Their Measurement”, *American Journal of Sociology*, 56 (4): 332–340.

Lockwood, David (1963). “Social Integration and System Integration”, u: George Zollschan i Walter Hirsch (ur.). *Social Change: Explorations, Diagnoses and Conjectures*. New York, London, Sidney, Toronto: Schenkman Publishing Company, A Halsted Press Book, John Wiley and sons, str. 370–383.

“Migracijska politika Republike Hrvatske za razdoblje 2013. -2015. godine” (2013). *Narodne novine*, -27/456. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_03_27_456.html (01. 09. 2020.)

“Migracijska politika Republike Hrvatske za 2007./2008. godinu” (2007). *Narodne novine*, -83/2613. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_08_83_2613.html (01. 09. 2020.)

Mouzelis, Nicos (1997). „Social and System Integration: Lockwood, Habermas, Giddens“, *Sociology*, 31 (1): 111–119.

Mouzelis, Nicos (1992). „Social and System Integration: Habermas View“, *The British Journal of Sociology*, 43 (2): 267–288.

Mrakovčić, Marko (2013). „Doprinosi sociološke teorije konceptualizaciji (dez)integracije društva“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 34 (2): 1043–1072.

Muchowiecka, Laura (2013). "The End of Multiculturalism? Immigration and Integration in Germany and the United Kingdom", *Inquiries Journal/Student Pulse*, 5 (6): 1–12.

Olena Fedyuk, Olena i Zentai, Violetta (2018). „The Interview in Migration Studies: A Step towards a Dialogue and Knowledge Co-production?“, u: Ricard Zapata-Barrero i Evren Yalaz (ur.). *Qualitative Research in European Migration*. IMISCOE Research Series, str. 171–189.

Parsons, Talcott (1988 [1977]). *Društva: evolucijski i poredbeni pristup*. Zagreb: August Cesarec.

Penninx, Rinus (2007). „Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy Challenges“, *Migracijske i etničke teme*, 23 (1–2): 7–32.

Pettigrew, Thomas F. (1998). »Intergroup Contact Theory«, *Annual Review of Psychology*, 49 (1) : 65–85.

Pratt, Sandra (2015). „EU Policymaking and Research: Case Studies of the Communication on a Community Immigration Policy and the Common Basic Principles for Integration“, u: Peter Scholten, Han Entzinger, Penninx Rinus, Stijn Verbeek (ur.). *Integrating Immigrants in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham, str. 117–130.

Ritzer, George (1997). *Suvremena sociološka teorija*. Zagreb: Globus.

Sayad, Abdelmalek (2010 [2004]). „Immigration and 'state thought'“, u: Marco Martiniello i Jan Rath (ur.). *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation*. Amsterdam University Press, Amsterdam, str. 165–181.

Schinkel, Willem (2017). *Imagined Societies. A Critique of Immigrant Integration in Western Europe*. New York: Cambridge University Press.

Schnapper, Dominique (2002). „Citizenship and National Identity in Europe“, *Nation and Nationalism*, 8 (1): 1–14.

Schnapper, Dominique (1998 [1994]). *Community of Citizens: On the Modern Idea of Nationality*. New Brunswick, New Jersey: Transaction publisher.

Schneider Jan, Scholten, Peter. (2015) Consultative Commissions and the Rethinking of Integration Policies in the Netherlands and Germany: The Blok Commission and the Süßmuth Commission Compared“, u: Peter Scholten, Han Entzinger, Penninx Rinus, Stijn Verbeek (ur.). *Integrating Immigrants in Europe*. IMISCOE Research Series. Springer, Cham, str. 77–98.

Scholten, Peter i Penninx, Rinus (2016). „The Multilevel Governance of Migration and Integration“, u: Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx (ur.). *Integration Processes and Policies in Europe*. IMISCOE Research Series, str. 91–108.

Simmel, Georg (2001 [1908]). „Ekskurs o strancu“, u: Vjeran Katunarić (ur.). *Kontrapunkti kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, str. 152–158.

„Statistički pokazatelji osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj zaključno do 31. 12. 2019.“ (2020). Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-trazitelji-medjunarodne-zastite/283234> (20. 08. 2020.)

Tomić, Tijana i Lalić Novak, Goranka (2020). „Integracija stranaca i manjina u lokalnu zajednicu kao zadatak lokalne samouprave“, u: Ivan Koprić, Anamarija Musa i Teo Giljević (ur.). *Građani, javna uprava, lokalna samouprava: jesu li mogući povjerenje, suradnja i potpora*. Zagreb: Institut za javnu upravu, str. 273–293.

Tomić-Koludrović, Inga (1999). „Pojam integracije u suvremenim sociološkim teorijama“, u: Ivan Grubišić i Siniša Zrinščak (ur.). *Religija i integracija*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 11–29.

Tönnies, Ferdinand (2012 [1897]). *Zajednica i društvo: osnovni pojmovi čiste sociologije*. Zagreb: Kultura i društvo.

- Trbola, Robert i Rákoczyová, Miroslava (2011). „Barriers to Integration of Immigrants and Integration Policy in the Czech Republic with Focus on Stakeholders and Their Co-operation“, *Migracijske i etničke teme*, 27 (1): 77–104.
- Turner, Jonathan H. (1981). „Emile Durkheim's Theory of Integration in Differentiated Social Systems“, *The Pacific Sociological Review*, 24 (4): 379–391.
- Učakar, Tjaša (2017). *Migracijska politika EU: nove artikulacije isključivanja u 21. stoljeću*. Zagreb: Znanje.
- Van Mol, Christof i de Valk, Helga (2016). „Migration and Immigrants in Europe: A Historical and Demographic Perspective“, u: Blanca Garcés-Mascareñas i Rinus Penninx (ur.). *Integration Processes and Policies in Europe*. IMISCOE Research Series, str. 31–56.
- Wingens, Matthias, de Valk, Helga, Windzio, Michael i Aybek, Can (2011). „The Sociological Life Course Approach and Research on Migration and Integration“, u: MatthiasWingens, Helga de Valk, Michael Windzio, and Can Aybek (ur.). *A Life-Course Perspective on Migration and Integration*. Springer Netherlands, str. 1–27.
- Zakon o stranicima (2011). *Narodne novine*, -130/2600.
- Zakon o izmjenama i dopunama zakona o strancima (2018). *Narodne novine*, -46/860.
- Zakon o izmjenama i dopunama zakona o strancima (2017). *Narodne novine*, -69/1605.
- Zakon o izmjenama i dopunama zakona o strancima (2013). *Narodne novine*, -74/1475.
- Zapata-Barrero, Ricard i Yalaz, Evren (2018). „Mapping the Qualitative Migration Research in Europe: An Exploratory Analysis“, u: Ricard Zapata-Barrero i Evren Yalaz (ur.). *Qualitative Research in European Migration*. IMISCOE Research Series, str. 9–33.